

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๓๑ ตอนที่ ๑๓๐๑ – ๑๓๑๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๓๐๑

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๗

ส. สำหรับเรื่องของเหตุกจิต หรือวิธีจิตก็ตาม ที่มีการเห็นครั้งแรกหนึ่ง มีการได้ยินครั้งแรกหนึ่ง จะต้องทราบว่า ขณะใดที่เป็นวิบาก ขณะใดที่ไม่ใช่วิบาก ต้องไม่ปนกัน มิฉะนั้นแล้ว บางท่านอาจจะคิดว่าเป็นวิบากทั้งหมด

ในคราวก่อนได้กล่าวถึงเรื่องของเหตุกที่สามารถทำกิจปฏิสนธิในอบายภูมิได้ เพราะประกอบด้วยวิตกเจตสิก และได้กล่าวถึงอัญญสมานาเจตสิก คือ เจตสิกที่เกิดกับจิตได้ทุกประเภท

อัญญสมานาเจตสิกมีทั้งหมด ๑๓ ประเภท หรือ ๑๓ ดวง แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ซึ่งต้องเกิดกับจิตทุกดวง จิตดวงหนึ่งดวงใดที่เกิดขึ้น จะขาดสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ นี้ไม่ได้

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ได้แก่

ผัสสเจตสิก เป็นสภาพที่กระทบอารมณ์ ขณะใดที่จิตรู้อารมณ์จะต้องอาศัยผัสสกระทบอารมณ์ เสียจะปรากฏได้ก็เพราะผัสสกระทบเสีย ถ้าผัสสไม่กระทบเสีย โสทวิญญูญาณจะได้ยินเสียงไม่ได้ เพราะฉะนั้น ผัสสเจตสิกต้องเกิดกับจิตทุกดวง ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

และเมื่อมีการกระทบอารมณ์แล้ว ต้องมีความรู้สึก จะขาดความรู้สึกอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้เลย ขณะนี้ทุกคนกำลังมีความรู้สึกอย่างหนึ่งอย่างใด ถ้าสติเกิดจะรู้ว่า ขณะนี้เป็นความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ คือ เป็นอุเบกขา หรือเป็นความรู้สึกโสมนัสยินดี หรือเป็นความรู้สึกโทมนัสขุ่นเคือง หรือสุขกาย คือ กายกำลังสบาย หรือทุกข์กาย คือ กายกำลังร้อน หรือกำลังเจ็บส่วนหนึ่งส่วนใด กำลังเมื่อยก็ได้ นั่นก็เป็นความรู้สึก ถ้าสติเกิดจะสามารถระลึกได้ว่า ขณะนั้นมีเวทนาเจตสิก ซึ่งต้องเกิดกับจิตทุกดวง

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ นอกจากผัสสเจตสิก เวทนาเจตสิก ก็มี สัญญาเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพที่จำลักษณะของอารมณ์ที่ปรากฏ และมีเจตนาเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก ขีวิตินทริยเจตสิก มนสิการเจตสิก

ถ้าไม่เข้าใจกิจหน้าที่ของเจตสิกทั้ง ๗ จะจำเพียงชื่อก็ยาก แต่ถ้าเข้าใจลักษณะของเจตสิกทั้ง ๗ จะรู้ได้จริง ๆ ว่า ไม่ขาดเจตสิกทั้ง ๗ ประเภท

ในหมวดของอัญญสมานาเจตสิกกลุ่มที่ ๒ คือ ปกิณณกเจตสิก ๖

คำว่า ปกิณณกเจตสิก หมายความว่าเจตสิกซึ่งเกิดกับจิตได้บางประเภท ไม่ใช่ทุกประเภท และสามารถเกิดกับกุศลก็ได้ อกุศลก็ได้ วิบากก็ได้ กิริยาก็ได้ เช่น วิตกเจตสิก ไม่ใช่สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ไม่ได้เกิดกับจิตทุกดวง คือ ไม่เกิดกับ ทวิปัญจวิญญาณ เพราะฉะนั้น ต้องเป็นหนึ่งในเจตสิกในปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง

ทวิปัญจวิญญาณ คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ ที่เป็นกุศลวิบากและอกุศลวิบากรวม ๑๐ ดวง ซึ่งมีเจตสิก ๗ ดวงเท่านั้นเกิดร่วมด้วย แต่จิตอื่นมีเจตสิกอื่นเกิดร่วมด้วยอีกนอกจาก สัพพจิตตสาธารณะ ๗ เช่น สัมปฏิจฉันนะที่เกิดต่อจากจักขุวิญญาณ มี ปกิณณกเจตสิก คือ วิตกเจตสิก เกิดร่วมด้วย

ที่กล่าวถึงวิตกเจตสิก เพราะว่าวิตกเจตสิกเป็นสภาพที่จรดในอารมณ์ เป็นฉานปัจจัย และสันตிரณจิตซึ่งเกิดต่อจากสัมปฏิจฉันนจิตก็มีวิตกเจตสิกเกิดร่วมด้วย เป็นสภาพที่จรดในอารมณ์ จึงกระทำการกิจปฏิสนธิได้ เพราะฉะนั้นเป็นฉานปัจจัย เพราะฉะนั้น ที่จะทำการกิจปฏิสนธิได้จะต้องจรดในอารมณ์ที่กำลังปรากฏ ไม่เหมือนกับจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ เพราะจักขุวิญญาณเพียงเห็น แม้เวทนาที่เกิดกับจักขุวิญญาณก็เป็นเพียงอุเบกขา ไม่สามารถจะเป็นโสมนัสหรือโทมนัสได้ในขณะที่เพียงเห็น ยังไม่รู้ว่าสิ่งที่เห็นเป็นอะไร

ฉานปัจจัยได้กล่าวถึงในคราวก่อนว่า สภาพธรรมที่เป็นฉาน คือ สภาพธรรมที่เพ่งอารมณ์ หรือเฝ้าปฏิบัติธรรม มี ๗ คือ วิตกเจตสิก ๑ วิจาร์เจตสิก ๑

ปีติเจตสิก ๑ โสมนัสเวทนา ๑ โทมนัสเวทนา ๑ อุเบกขาเวทนา ๑ และ
เอกัคคตาเจตสิก ๑ รวม ๗ เป็นฉานปัจจัย

เวทนาเป็นฉานปัจจัย เพราะเวลาที่เวทนาเกิด รู้สึกอย่างไร สำคัญใหม่
โทมนัสเกิด ไม่พอใจ เดือดร้อน เผาความสุขทั้งหมดที่มี จะมีทรัพย์สมบัติมากมาย
สักเท่าไรก็ตาม ไม่ช่วยให้ความรู้สึกนั้นเป็นสุขได้ขณะที่โทมนัสเวทนาเกิด เพราะฉะนั้น
ลักษณะสภาพของโทมนัสเวทนาเป็นฉานปัจจัย ใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม เวลาที่
โทมนัสเวทนาเกิด ขณะนั้นเป็นฉานปัจจัย เป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งเผา ทำให้จิตที่เกิดร่วม
ด้วยมีสภาพโทมนัส ไม่เป็นสุข เผาไหม้ เดือดร้อน ถ้าเป็นโสมนัสเวทนาจึงตรงกันข้าม
เวลาที่โสมนัสเวทนาเกิด เผาสภาพธรรมที่ตรงกันข้ามกับโสมนัสเวทนา กำลังเป็นทุกข์
เวลามีข่าวที่ทำให้เป็นสุข โสมนัสเวทนาเกิดขึ้น หหมดแล้วทุกข์ที่กำลังเป็นอยู่

เพราะฉะนั้น เรื่องของเจตสิกที่เกิดกับจิต เป็นเรื่องละเอียดที่ทำให้จิตแต่ละ
ประเภทมีกิจการงานหน้าที่ต่าง ๆ กัน แม้แต่สันตிரณะที่เป็นอกุศลวิบาก ประกอบด้วย
เจตสิกมากกว่า ๗ คือ ประกอบด้วยวิตกเจตสิก วิचारเจตสิก ซึ่งเป็นฉานปัจจัย
จึงทำให้ทำกิจปฏิสนธิได้

คงเป็นเรื่องที่ยุ่งยากมาก สำหรับท่านที่จะต้องฟังทั้งเรื่องของจิตและเจตสิก แต่
ให้ทราบว่าเป็นแต่ละขณะจริง ๆ สำหรับจิตที่ได้กล่าวถึง จะค่อย ๆ เพิ่มเจตสิกขึ้น
เช่น จักขุวิญญาณ โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มี
เจตสิกเกิดเพียง ๗ จึงทำกิจแค่เห็น แคได้ยิน แคได้กลิ่น แคลิ้มรส แครู้สิ่งที่กระทบ
สัมผัสเท่านั้นเอง ไม่สามารถที่จะทำอย่างอื่นได้มากกว่านี้

สำหรับจิตอื่น ๆ ซึ่งมีเจตสิกประกอบเพิ่มขึ้น ก็ย่อมมีกิจการงานต่างจาก
จิตเหล่านี้ และต้องมีปัจจัยที่จะทำให้ผลติดตามมาต่าง ๆ กันด้วย แต่ที่จะกล่าวถึง
คือ ให้ทราบว่าอัญญาสมานาเจตสิกทั้งหมดมี ๑๓ ดวง แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ
สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ เกิดกับทวิปัญญาวุญญานจิต ๑๐ ดวง แต่สำหรับจิตอื่น ๆ
ต้องมีเจตสิกเกิดมากกว่านั้น ซึ่งค่อย ๆ เพิ่มขึ้นจากอเหตุกอกุศลวิบาก

เหตุกกุศลวิบากมี ๗ ดวง ซึ่ง ๕ ดวงมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ สำหรับอีก ๒ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมได้มากกว่านั้น คือ นอกจากสัพพจิตตสาธารณเจตสิกแล้ว ก็มีปณิณณกเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่ไม่มีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย และไม่มีโสภณเจตสิกเกิดร่วมด้วย

เจตสิก ๕๒ แบ่งเป็น ๓ ประเภทใหญ่ คือ อัญญสมานาเจตสิก ๑๓ อกุศลเจตสิก ๑๔ และโสภณเจตสิก ๒๕ ซึ่งการเกิดขึ้นเป็นปัจจัยของกันและกันตามสภาพของธรรมนั้น ๆ จริง ๆ ถ้าเป็นอกุศลจิตก็ต้องประกอบด้วยอกุศลเจตสิก และอัญญสมานาเจตสิก เพราะว่าอัญญสมานาเจตสิกเกิดกับจิตได้ทุกประเภท ถ้าเป็นทางฝ่ายกุศลจะไม่มีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วยเลย จะมีแต่อัญญสมานาเจตสิกเกิดร่วมกับโสภณเจตสิก นี่คือความต่างกันของจิตในขณะหนึ่ง ๆ

ถ. มหากุศลที่เป็นเหตุทำให้ผลเป็นทวีเหตุได้ และให้ผลเป็นเหตุได้ไหม

ส. ไม่ได้ ที่ว่าไม่ได้ หมายความว่าถึงเฉพาะปฏิสนธิ เพราะว่ากรรมสามารถให้ผลในปัจจุบันชาติก็ได้ หรือให้ผลในชาติหน้าต่อจากชาตินี้ก็ได้ หรือให้ผลในชาติหลัง ๆ ก็ได้ เพราะฉะนั้น กุศลกรรมหนึ่งกุศลกรรมใดที่กระทำในชาตินี้ อาจจะให้ผลในชาตินี้ได้ เป็นปฏิสนธิกรรมเวทนียกรรม

การให้ผลของกรรมในชาตินี้ คือ ทำให้จักขุวิญญาณกุศลวิบากเกิด โสตวิญาณกุศลวิบากเกิด ฆานวิญาณกุศลวิบากเกิด ชิวหาวิญาณกุศลวิบากเกิด กายวิญาณกุศลวิบากเกิด สัมปฏิจฉันนกุศลวิบากเกิด อุเบกขาสันตிரณกุศลวิบากเกิด โสมนัสสันตிரณกุศลวิบากเกิด คือ ทำให้อเหตุกกุศลวิบากเกิดได้ทั้ง ๘ ดวงในปัจจุบันชาติ

เพราะฉะนั้น เวลาที่ท่านเห็นสิ่งที่ดี บางทีก็ได้รับของจากญาติมิตรสหาย เป็นกลิ่นที่ดีบ้าง รสที่ดีบ้าง โผฏฐัพพะที่ดีบ้าง บางท่านอาจจะคิดว่าเป็นผลของกรรมในชาตินี้เอง แต่จริง ๆ แล้วไม่มีใครสามารถรู้ได้ แต่ให้ทราบว่า ถ้าเป็นผลของกรรมในชาตินี้ จะไม่ให้ผลมากกว่านี้เลย คือ จะให้ผลเพียงทำให้อเหตุกกุศลวิบากเกิดได้ ๘ ดวงเท่านั้น นี่ตอนหนึ่ง

แสดงให้เห็นว่า กุศลกรรมทำให้อเหตุกุศลวิบากเกิดได้ ๘ ดวงในชาตินี้ แต่ถ้าเป็นผลในชาติหน้า เป็นอุปปัชชเวทนียกรรม ก็ทำให้ปฏิสนธิจิตเป็นมหาวิบากญาณวิปปยุตต์ได้ แต่จะทำให้ปฏิสนธิจิตเป็นมหาวิบากญาณสัมปยุตต์ไม่ได้ ถ้ากุศลนั้นเป็นมหากุศลญาณวิปปยุตต์

เพราะฉะนั้น มหากุศลญาณวิปปยุตต์ การทำบุญให้ทานที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ถ้าให้ผลในชาติต่อไป คือ ทำให้ปฏิสนธิ ก็จะทำให้มหาวิบากญาณวิปปยุตต์เกิดได้ คือ ไม่ประกอบด้วยปัญญาเจตสิก หรือถ้าเป็นผลของมหากุศลอย่างอ่อนมาก ไม่ประกอบด้วยเจตนาทั้ง ๓ กาล คือ ไม่ประกอบด้วยบุพพเจตนา ไม่มีความตั้งใจก่อนที่จะทำกุศลนั้น เวลาเดินผ่าน อาจจะให้เงินขอทาน หรืออาจจะช่วยเหลือใครเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่กำลังเห็นในขณะนั้น ขณะนั้นก็ไม่มีบุพพเจตนา ทำแล้วก็ลืมไปเลย หรือในขณะที่กำลังทำกุศล จิตไม่ประกอบด้วยโสมนัส เพียงแต่ช่วย และก็ผ่านไปเท่านั้นเอง เล็กน้อยเหลือเกิน เช่น ช่วยถือของหนัก ๆ ให้คนอื่น นั่นก็เป็นกุศลเป็นกุศลกรรมด้วย เป็นกายกรรม แต่ไม่ได้ประกอบด้วยปัญญา และเล็กน้อยมาก

สำหรับมหากุศลญาณวิปปยุตต์อย่างอ่อน เวลาให้ผล ก็ทำให้อเหตุอุเบกขาสันตிரณะทำกิจปฏิสนธิในกามสุคติภูมิ คือ ในมนุษย์ หรือในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา แต่เนื่องจากเป็นผลของกรรมที่อ่อนมาก เป็นเหตุที่เป็นญาณวิปปยุตต์อย่างอ่อน เพราะฉะนั้น ผู้นั้นก็เป็นผู้ที่พิจารณาตั้งแต่กำเนิด

แต่มหากุศลญาณวิปปยุตต์ไม่สามารถทำให้มหาวิบากญาณสัมปยุตต์ทำกิจปฏิสนธิได้ มหากุศลญาณวิปปยุตต์ทำให้เกิดมหาวิบากญาณวิปปยุตต์ปฏิสนธิ หรืออุเบกขาสันตிரณกุศลวิบากปฏิสนธิได้เท่านั้น

ถ. มหากุศลญาณสัมปยุตต์อย่างอ่อน ทำให้ปฏิสนธิเป็นอเหตุกุศลได้ไหม

สุ. ไม่ได้ สำหรับมหากุศลญาณสัมปยุตต์เวลาให้ผล จะทำให้มหาวิบากญาณสัมปยุตต์เกิด ทำกิจปฏิสนธิ หรือถ้าเป็นผลของมหากุศลญาณสัมปยุตต์อย่างอ่อน ก็ทำให้มหาวิบากญาณวิปปยุตต์ทำกิจปฏิสนธิ แต่จะไม่ทำให้อสันตிரณกุศลวิบากทำกิจปฏิสนธิ

ถ. บุคคลที่ปฏิสนธิเป็นมนุษย์ด้วยอุเบกขาสันตติรณกุศลวิบาก เป็นโพลิอินดิทนีถนอย ถ้ามาศึกษาธรรม จะศึกษาเข้าใจเหมือนคนธรรมดาที่ประกอบด้วยทวิเหตุหรือเปล่า

ส. ที่ว่าพิจารณาตั้งแต่กำเนิด หมายความว่า ตลอดชีวิตนั้นกรรมนั้นกันไม่ให้จักขุปสาทเกิด คือ เมื่อถึงเวลาที่จะเกิด จักขุปสาทก็ไม่เกิด หรือกรรมนั้นเองไม่ทำให้โสตปสาทเกิดเมื่อถึงกาลที่โสตปสาทควรจะเกิด นั่นคือความหมายของการพิจารณาตั้งแต่กำเนิด เพราะเป็นผลของกุศลอย่างอ่อนที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา

ถ้ามีรูปร่างส่วนหนึ่งส่วนใดที่ผิดปกติ แต่ไม่ได้เกี่ยวกับการที่จะขัดขวางให้ปัญญาเจริญ เพราะบางท่านก็เป็นผู้ที่มีสติปัญญามาก ตรงกันข้ามกับบางท่านที่ถึงแม้จะไม่ตาบอด หูไม่หนวก แต่อาจจะบ้าไปได้ นี่ก็เป็นผลของกุศลที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา มีปัญญาอ่อน ไม่สามารถที่จะอบรมเจริญกุศลให้เพิ่มขึ้นได้ ซึ่งนั่นต้องเป็นผลของมหากุศลที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา

เพราะฉะนั้น ควรพิจารณาที่สภาพของจิต ที่ไม่สามารถจะอบรมเจริญปัญญาให้เพิ่มขึ้น ซึ่งไม่มีใครสามารถที่ยังรู้ได้ถึงปฏิสนธิจิตของแต่ละคนว่า เป็นมหาวิบาก ญาณสัมปยุตต์หรือเป็นมหาวิบากญาณวิปยุตต์ แต่จะรู้ได้จากการสนใจศึกษาธรรมกับความเข้าใจธรรม การไม่เข้าใจผิดในธรรม

๑๓๐๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๒๗

ปกิณณกเจตสิกมี ๖ ดวง คือ วิตกเจตสิก ๑ วิจารเจตสิก ๑ อธิโมกขเจตสิก ๑
วิริยเจตสิก ๑ ปีติเจตสิก ๑ จันทเจตสิก ๑

ขณะที่รู้อารมณ์แต่ละวาระ ทางตาที่ดี ทางหูที่ดี ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย
ทางใจ ควรจะทราบว่า ภาวังคจิตต่างกับวิถิจิต ทั้งโดยเจตสิกที่ประกอบและชาติของ
จิตด้วย เช่น บุคคลที่ปฏิสนธิด้วยมหาวิบากญาณสัมปยุตต์ ภาวังคจิตไม่ต่างกับ
ปฏิสนธิจิต ถ้าปฏิสนธิจิตเป็นมหาวิบากญาณสัมปยุตต์เกิดและดับไป ภาวังคจิตก็เป็น
มหาวิบากญาณสัมปยุตต์ประเภทเดียวกันนั่นเองเกิดดับสืบต่ออยู่เรื่อย ๆ ซึ่งในระหว่าง
ที่เป็นภาวังค ยังไม่เห็น ยังไม่ได้ยิน ยังไม่มีการรับผลของกรรมที่ได้กระทำแล้ว
ทั้งในชาติก่อน และในชาติโน้น ๆ ในสังสารวัฏฏ์ ตราบใดที่วิถิจิตยังไม่เกิด ก็เป็น
เพียงปฏิสนธิเกิดในขณะแรกในภพนั้นชาตินั้นและก็เป็นภาวังค นี่คือการรับผล
เพียงเกิดและเป็นภาวังค ยังไม่ได้รับผลทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย
เพราะการที่จะรับผลทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ต้องไม่ใช่ภาวังคจิต

เพราะฉะนั้น ที่จะรับผลทางตา คือ เห็น สภาพของจิตต้องเปลี่ยนจากภาวังค
เพราะถ้ายังเป็นภาวังคอยู่ จะไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการ
ลิ้มรส ไม่มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส และไม่คิดนึกเรื่องราวใด ๆ ทั้งสิ้น

ถ้าเป็นทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย ซึ่ง
เป็นปัญจทวาร วิถิจิตแรกที่ไม่ใช่ภาวังคจิต คือ ปัญจทวารารำชนจิต เปลี่ยนสภาพ
จากภาวังค และเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วยกับปัญจทวารารำชนจิตก็ต้องต่างกับเจตสิกที่เกิด
ร่วมกับภาวังคจิต เพราะภาวังคจิตไม่ใช่วิถิจิต

ปัญจทวาราวชชนจิต ไม่ใช่วิบากจิต นี่เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องรู้เรื่องชาติของจิต ทุกดวง เพื่อจะได้รู้ว่าจิตใดเป็นเหตุ คือ เป็นกุศลหรืออกุศล จิตใดเป็นผล คือ เป็นวิบาก และจิตใดไม่ใช่ทั้งเหตุและผล คือ เป็นกิริยา

ปัญจทวาราวชชนจิตไม่ใช่วิบากจิต แต่เป็นกิริยาจิตที่ไม่ประกอบด้วยเจตสิกที่เป็นเหตุ จึงเป็นกิริยาจิตประเภทเหตุทุกกิริยา ซึ่งจะเกิดก่อนจักขุวิญญาณที่กำลังเห็น ในขณะนี้ จะเกิดก่อนโสตวิญญาณที่กำลังได้ยินเสียงในขณะนี้ ปัญจทวาราวชชนจิตเป็นวิถีจิตขณะแรกที่เปลี่ยนสภาพของภวังค์ และทำอาวัชชนกิจ คือ เพียงรู้ว่าอารมณ์กระทบทวาร

ขณะที่จะเห็น ปัญจทวาราวชชนจิตเกิดก่อน ยังไม่เห็น เพียงแต่รู้ว่าอารมณ์กระทบจักขุปสาท ถ้าเป็นทางหูที่กำลังได้ยิน ก่อนโสตวิญญาณจะได้ยิน ปัญจทวาราวชชนจิตเกิดก่อน ยังไม่ได้ยิน เพียงแต่รู้ว่าอารมณ์กระทบ

ปัญจทวาราวชชนจิตเป็นจิตหนึ่งดวงหรือหนึ่งประเภท ซึ่งเป็นวิถีจิตแรกของปัญจทวารวิถี ทุกครั้งที่จะมีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ปัญจทวาราวชชนจิตต้องเกิดก่อน ซึ่งปัญจทวาราวชชนจิตมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยมากกว่า ๗ เพราะว่าในจิต ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง จิตที่มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ มีเพียง ๑๐ ดวงเท่านั้น คือ จักขุวิญญาณ ๒ ดวง โสตวิญญาณ ๒ ดวง ฆานวิญญาณ ๒ ดวง ชิวหาวิญญาณ ๒ ดวง กายวิญญาณ ๒ ดวง จิต ๑๐ ดวงนี้เท่านั้นที่มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ คือ สัมผัสจิตตสธารณเจตสิก ๗ นอกจากนั้นจิตอื่นทั้งหมดต้องมีเจตสิกเกิดมากกว่า ๗

เพราะฉะนั้น ปัญจทวาราวชชนจิตมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยมากกว่า ๗ แต่ไม่ใช่อกุศลจิต จึงไม่มีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย และไม่ใช่กุศลจิต จึงไม่มีโสภณเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น จึงมีแต่ปกิณณกเจตสิกเกิดร่วมด้วยตามสมควร ไม่ใช่ทั้งหมด ซึ่งทั้งนี้ก็ต้องแล้วแต่เวทนา เพราะปกิณณกเจตสิกมี ๖ ดวง คือ วิตกเจตสิก ๑ วิจารเจตสิก ๑ อธิโมกขเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ ปิติเจตสิก ๑ และฉันทเจตสิก ๑ ซึ่งปัญจทวาราวชชนจิตเกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา จึงไม่ประกอบด้วยปิติเจตสิก

แสดงให้เห็นว่า แม้ปภินกเจตสิกมีเพียง ๖ แต่ที่จะเกิดกับจิตแต่ละประเภท ก็ต้องแล้วแต่ประเภทของจิตนั้น ๆ ด้วย เพราะฉะนั้น สำหรับปัญจทวาราวชชนจิตซึ่งเป็นวิถิจิตดวงแรกก่อนจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณเหล่านั้น มีวิตกเจตสิกเกิดร่วมด้วย

วิตกเจตสิกเป็นสภาพธรรมที่จรดในอารมณ์ เกิดกับปัญจทวาราวชชนจิต สัมปฏิจฉันนจิต สันตึรณจิต และจิตอื่น ๆ นอกจากทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ดวง แต่ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ลักษณะของวิตกเจตสิกที่กำลังจรดในอารมณ์นั้น ไซ้ไหม

ทันทีที่จักขุวิญญาณเห็นและดับไป สัมปฏิจฉันนจะจรดในรูปารมณที่จักขุวิญญาณเห็น เพราะฉะนั้น สัมปฏิจฉันนจะเกิดร่วมกับวิตกเจตสิก ซึ่งถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงตรัสรู้และไม่ทรงแสดง จะไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่า ขณะใดวิตกเจตสิกเกิดและขณะใดวิตกเจตสิกไม่เกิด และการที่วิตกเจตสิกเกิดจะมีความสำคัญอย่างไร ก็เพราะว่าวิตกเจตสิก ถ้าเกิดกับจิตอื่น ๆ จะเพิ่มกำลังขึ้น ลักษณะของวิตกเจตสิกเป็นสภาพที่จรด แต่ลักษณะของวิจาร์เจตสิกเป็นสภาพที่ประกอบอารมณ์ที่วิตกเจตสิกจรด

ถ้าจะคิดถึงเจตสิกแต่ละชนิด ก็เหมือนกับสภาพธรรมแต่ละอย่าง หรือถ้าจะคิดถึงคน ก็เป็นคนแต่ละคน ไม่ใช่คนเดียว แต่ก็ไม่ควรที่จะคิดอย่างนั้น เพราะจะทำให้เข้าใจสภาพธรรมคลาดเคลื่อนได้ ควรเข้าใจว่าเป็นแต่เพียงอุปมาเท่านั้น เช่น คนหนึ่งจับ อีกคนหนึ่งประกอบ เพราะฉะนั้น ลักษณะของวิตกเจตสิกต่างกับลักษณะของวิจาร์เจตสิก

วิตกเจตสิกถ้าเกิดกับจิตอื่น ๆ ต่อไป เช่น ฌานจิต หรือมหากุศลจิตซึ่งเป็นไปในสมถภาวนา ต้องอาศัยวิตกเจตสิกเป็นสำคัญ เพราะถ้าปราศจากวิตกเจตสิกซึ่งเป็นสภาพที่จรดในอารมณ์ที่จะทำให้จิตสงบ จิตย่อมไม่ระลึกถึงอารมณ์นั้นบ่อย ๆ คือจะไม่จรดที่อารมณ์นั้น เพราะสภาพของจิตต้องเกิดตามเหตุตามปัจจัย ถ้ามีปัจจัยที่จะให้ได้ยินเสียง คือ เสียงกระทบกับโสตประสาท จิตได้ยินก็เกิด เพราะฉะนั้น ถ้าไม่อาศัยวิตกที่จรดในอารมณ์ของสมถภาวนาบ่อย ๆ เนือง ๆ จิตย่อมสงบไม่ได้ วิตกเจตสิกจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญ เป็นฌานปัจจัย ในการเจริญสมถภาวนา เมื่อถึงปฐมฌาน คือ

อัปปนาสมาธิ องค์ของฌานทั้ง ๕ จะปรากฏสภาพที่ต่างกัน คือ วิตกเจตสิกต่างกับ วิจารณ์เจตสิก ถ้าไม่ปรากฏสภาพที่ต่างกัน ทุติยฌานเกิดไม่ได้ เพราะผู้ที่มีความชำนาญขึ้นจะสามารถละวิตกเจตสิก จึงจะถึงทุติยฌานได้ ซึ่งวิจารณ์เจตสิกยังคงประกอบจิตที่เป็นอัปปนาสมาธิให้แนบแน่นอยู่ในอารมณ์ของทุติยฌาน

แสดงให้เห็นว่า สภาพของเจตสิกที่เกิดร่วมกัน คือ ปกิณณกเจตสิก จะมีกำลังต่างกัน และประกอบกับจิตต่างกัน อย่างเช่น วิตกเจตสิก ประกอบกับจิตอื่นทั้งหมด เว้นทวิปัญญวิญญาณและทุติยฌานจิตขึ้นไป สำหรับวิจารณ์เจตสิก โดยทั่วไปจะเกิดพร้อมกับวิตกเจตสิกในกามภุมิหรือในกามาวจรจิต แต่เมื่อเป็นฌานจิตแล้ว จะเกิดพร้อมกับวิตกเจตสิกเฉพาะในปฐมฌาน แต่เมื่อถึงทุติยฌาน วิตกเจตสิกไม่เกิด วิจารณ์เจตสิกก็ยังเกิดได้

สำหรับปกิณณกเจตสิกที่ ๓ คือ อธิโมกขเจตสิก เป็นสภาพที่ปักใจ

ชีวิตประจำวันจริง ๆ ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้ถึงลักษณะของเจตสิกแต่ละประเภทซึ่งเกิดกับจิต เวลาที่อารมณ์ปรากฏ ผัสสะกระทบ เวทนารู้สึก วิตกจรต วิจารณ์ประกอบ อธิโมกข์ปักใจในอารมณ์นั้นไม่คลอนแคลน เพราะฉะนั้น อธิโมกขเจตสิกจะเกิดกับจิตเกือบทุกดวง เว้นเฉพาะทวิปัญญวิญญาณ ๑๐ ดวง ซึ่งจะมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ และเว้นโมหมูลจิตซึ่งเกิดร่วมกับวิจิกิจฉา เป็นวิจิกิจฉา สัมปยุตต์ เพราะขณะใดที่วิจิกิจฉาเกิดขึ้น เป็นสภาพที่ไม่ปักใจ คลอนแคลนด้วยความสงสัย เพราะฉะนั้น ขณะนั้นไม่ประกอบด้วยอธิโมกขเจตสิก

นี่คือปกิณณกเจตสิก ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดกับจิตประเภทต่าง ๆ แต่ก็เว้นตามสมควร

สำหรับวิริยเจตสิก เป็นปกิณณกเจตสิกดวงที่ ๔ เกิดกับกุศลจิตก็ได้ เกิดกับอกุศลจิตก็ได้ เพราะฉะนั้น ก็เป็นปกิณณกเจตสิก เมื่อเว้นสัพพจิตตสาธารณเจตสิกแล้ว เจตสิกใดที่เกิดกับจิตอื่น ๆ ได้โดยทั่วไป ก็เป็นปกิณณกเจตสิก

วิริยะเกิดกับโลภะบ่อย ๆ ใหม ทำอย่างไรอาหารจะอร่อย ต้องอาศัยวิริยะใหม่ เพราะฉะนั้น ขณะใดที่ต้องการจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้สวดยด้วยอำนาจของความพอใจ ในขณะนั้นจะเห็นลักษณะของวิริยะเจตสิกซึ่งเกิดกับอกุศลจิตประเภทนั้นได้

ทางฝ่ายกุศล การมาฟังธรรม ก็ต้องมีวิริยะเจตสิกเกิดด้วยแน่ ๆ ง่วงนอนบ้าง มีธุระมากบ้าง หรืออาจจะไม่แข็งแรงนักก็ได้ มาแล้วอาจจะไม่ค่อยสบาย แต่กุศลจิตทั้งหลายก็มีวิริยะเจตสิกเกิดร่วมด้วย

ปีติเจตสิก เป็นสภาพที่ปลื้มใจ เป็นปกิณณกเจตสิกดวงที่ ๕ เป็นสภาพที่ปลาบปลื้มใจ ต้องเกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา เวลาที่สภาพปลาบปลื้มใจเกิดขึ้น เวทนาจะเป็นอุเบกขาได้ไหม ก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เวลาที่รู้สึกปลาบปลื้มใจ เวทนาต้องเป็นโสมนัสเวทนา เคยสังเกตลักษณะของปีติไหม สภาพที่ปลาบปลื้มใจ

ผู้ฟัง เวลาที่นั่งที่แผนกจัดงานให้ รู้สึกเป็นโลภะที่มีปีติ

ส. เวลาที่มีความรู้สึกโสมนัสประกอบด้วยปีติ เป็นความปลาบปลื้ม ซึ่งจะระลึกได้ว่า เป็นสภาพของโสมนัสเวทนาที่ห้วนไหวเวลาที่เกิดกับโลภมูลจิต ตื่นเต้นดีใจ เวลาที่รู้สึกตื่นเต้น สงบหรือเปล่า หรือห้วนไหวไปด้วยความปลาบปลื้ม ด้วยความสุข เพราะฉะนั้น โสมนัสเวทนาที่เป็นอกุศล ที่ประกอบด้วยปีติ เป็นลักษณะสภาพของจิตที่ปลาบปลื้มและห้วนไหว ไม่สงบ ถ้าเป็นทางฝ่ายกุศล สภาพก็จะต่างกันไป แต่ลักษณะของปีติก็ยังคงเป็นปีติ ลักษณะของโสมนัสเวทณาก็ยังคงเป็นโสมนัสเวทนา

เพราะฉะนั้น สำหรับปัญญาทวาราวชชนจิต ซึ่งเป็นวิถิจิตแรกที่เปลี่ยนสภาพจาก ภวังค์ เวลาที่จะรู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เมื่อไม่ใช่จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ เป็นกิริยาจิตซึ่งเกิดก่อน เป็นวิถิจิต เพียงรู้อารมณ์ที่กระทบเท่านั้น และประกอบด้วยเจตสิกมากกว่า ๗ คือ นอกจากประกอบด้วยผัสสเจตสิก เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก เจตนาเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก ชีวิตินทรียเจตสิก และ มนสิการเจตสิก รวม ๗ ดวงแล้ว ยังประกอบด้วยปกิณณกเจตสิก คือ วิตกเจตสิก วิจารเจตสิก และอธิโมกขเจตสิก แต่ไม่ประกอบด้วยวิริยะเจตสิก ปีติเจตสิก และ

ฉันทเจตสิก ซึ่งต้องจำแนกให้รู้ว่าเพราะเหตุใดจึงประกอบด้วยปณณกเจตสิกเหล่านี้ แต่ไม่ประกอบด้วยปณณกเจตสิกเหล่านั้น เพราะสำหรับการรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย มีใครต้องใช้วิริยะบ้างไหม

เสียงที่ได้ยิน เกิดขึ้นกระทบกับโสตประสาท ไม่ต้องอาศัยวิริยะเจตสิกเลย เพราะฉะนั้น ปัญจทวารารวชชนจิตไม่เกิดร่วมกับวิริยะเจตสิก และปัญจทวารารวชชนจิต เกิดกับอุเบกขาเวทนา จึงไม่เกิดร่วมกับปิตีเจตสิก และสำหรับอเหตุกจิตทั้ง ๑๘ ดวง ไม่เกิดร่วมกับฉันทเจตสิก เพราะฉันทเจตสิกเป็นสภาพที่เลือกอารมณ์ แต่การเห็น เลือกไม่ได้ การได้ยินเลือกไม่ได้ ถ้าเลือกได้ทุกคนต้องเห็นสิ่งที่ดีทั้งหมด ได้ยินเสียงที่ดีทั้งหมด แต่เมื่อเลือกไม่ได้ จึงไม่ประกอบด้วยฉันทเจตสิก

เพราะฉะนั้น สำหรับปัญจทวารารวชชนจิต ถ้าไม่อาศัยตำรา แต่ทราบว่ายัญญสมานาเจตสิกมี ๑๓ ดวง ก็น่าที่จะนับเองได้ว่า ปัญจทวารารวชชนจิตมีเจตสิก เกิดร่วมด้วยกี่ดวง ซึ่งคำตอบคือ ๑๐ ดวง ได้แก่ สัมผัสจิตตสสารณเจตสิก ๗ วิตกเจตสิก ๑ วิจารเจตสิก ๑ อหิมกขเจตสิก ๑ ก็จะทำให้จำได้ และผลิตผลิตในการคิดในทางที่ถูก เพราะประกอบด้วยเหตุผล

นี่คือการที่จะเข้าใจว่า ทำไมอกุศลจิตมี ๑๒ แต่ให้ผลเป็นอกุศลวิบาก ๗ และเฉพาะอุเบกขาสันตிரณอกุศลวิบากเท่านั้นที่ทำปฏิสนธิกิจ

ถ้าท่านผู้ฟังเข้าใจเรื่องของวิถีจิตแต่ละทวาร คือ จักขุทวารวิถี โสทวารวิถี ฆานทวารวิถี ชิวหาทวารวิถี กายทวารวิถี มโนทวารวิถี ก็น่าจะจัดประเภทของเจตสิก ที่เกิดร่วมด้วยกับจิตแต่ละวิชชาตินั้นได้ว่า จะประกอบด้วยเจตสิกอะไรบ้าง

ถ้าเป็นมหาวิบากญาณวิปยุตต์ปฏิสนธิ มีฌานปัจฉัยใหม่ มีวิตกเจตสิกเกิดด้วยใหม่ ต้องมี เพราะเพียงอเหตุกอกุศลวิบากยังมีฌานปัจฉัยเมื่อทำปฏิสนธิกิจ เพราะฉะนั้น เมื่อเป็นมหาวิบากญาณวิปยุตต์ หรือมหาวิบากญาณสัมปยุตต์ หรือรูปาวจรวิบาก หรืออรูปาวจรวิบาก ก็ต้องมีฌานปัจฉัยทั้งนั้น เพราะปฏิสนธิประณีตขึ้น ๆ

สำหรับอกุศลกรรม ไม่ต้องประณีตอะไรเลย เพราะทำให้เมื่อปฏิสนธิเกิดแล้ว ก็รับผลของกรรมโดยอกุศลวิบากทั้งนั้นเกิด ทางตาก็เห็นสิ่งที่ไม่ดี ทางหูก็ได้ยินเสียงที่ไม่ดี ทางจมูกก็ได้กลิ่นที่ไม่ดี ทางลิ้นก็ลิ้มรสที่ไม่ดี ทางกายก็กระทบสัมผัสที่ไม่ดี ถ้าเห็น ชยะ รูปารมณ์ที่ไม่ดี เป็นอนิฏฐารมณ์ กลิ่นที่ไม่ดี เป็นอนิฏฐารมณ์ กระทบสัมผัสที่ไม่ดี เป็นอนิฏฐารมณ์

เพราะฉะนั้น เวลาที่อกุศลกรรมให้ผล คือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย กระทบ กับอารมณ์ที่ไม่ดี ก็เหลือที่จะพอแล้ว ปฏิสนธิเกิดขึ้นไม่ประกอบด้วยปัญญา ไม่ประกอบด้วยเหตุใด ๆ เกิดมาเพื่อที่จะรับผลของอกุศลกรรม โดยอกุศลวิบากเหล่านี้ เกิดขึ้น รับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กายที่ไม่ดี ตามภูมิของจิต

ถ้าเกิดในนรก ต้องเป็นภูมิที่ได้รับทุกข์ทรมานทางกายมาก และทางตาจะเห็น สิ่งที่ดีได้ไหม เมื่อกำลังทรมานกันอยู่ คนที่ป่วยไข้ได้เจ็บ มีทุกข์เวทนาคร่ำครวญ จะกล่าวว่า เห็นคนที่กำลังคร่ำครวญเป็นอารมณ์ที่ดีที่น่าพอใจได้ไหม ก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ก็แล้วแต่ภูมิของอบายว่า จะเป็นการเกิดในภูมิในนรก หรือเกิดเป็น สัตว์วิเศษจัน เป็นเปรต เป็นอสุรกาย จะได้รับผลของอกุศลกรรมมากน้อยก็ตามควร แก่กรรมนั้น ๆ แต่ให้ทราบว่า ไม่มีอะไรนอกจากเกิดขึ้นรับผลของอกุศลกรรม โดย อเหตุกอกุศลวิบากเกิดขึ้นบ่อย ๆ เนื่อง ๆ

๑๓๐๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย
วันอาทิตย์ที่ ๑๘ มีนาคม ต่อวันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๗

ถ้าเป็นทางอุเบกขาสันตிரณกุศลวิบาก ก็ดีกว่าอุเบกขาสันตிரณอกุศลวิบาก ปฏิสนธิ เพราะไม่ต้องเกิดในอบายภูมิ แต่ก็เกือบจะเท่า ๆ กัน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายเท่ากัน สามารถที่จะเห็นสิ่งที่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง แล้วแต่ผลของกรรม แต่ก็ยังไม่ประกอบด้วยปัญญาที่จะทำให้กุศลที่ประกอบด้วยปัญญาเกิดหลังจากที่เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสเหล่านั้น

เพราะฉะนั้น ความต่างกันอยู่ที่มหาวิบากญาณสัมปยุตต์ หรือมหาวิบาก- ญาณวิปยุตต์ที่ทำกิจปฏิสนธิ เพราะสำหรับพวกที่เป็นอุเบกขาสันตிரณปฏิสนธิ ก็เจริญกุศลได้น้อยกว่า

นี่เป็นเพียงจิตที่ได้กล่าวถึง สำหรับจิต ๘๙ ดวง มีกิจทั้งหมด ๑๔ กิจ เริ่มจาก ปฏิสนธิกิจ ตามที่มีท่านผู้ฟังขอให้กล่าวถึงกิจ ๑๔ กิจของจิตทั้ง ๘๙ ดวง แต่เวลาที่ กล่าวถึงปฏิสนธิกิจ ก็ได้กล่าวถึงกิจอื่น ๆ ไปด้วย ก็คงจะครบทั้ง ๑๔ กิจแล้ว เพียงแต่ ไม่ได้เจาะจงกล่าวถึงแต่ละกิจ ๆ ไป

ต่อไปขอกล่าวถึงมรรคปัจจัยเพียงเล็กน้อย เพราะเรื่องของฌานปัจจัยและ มรรคปัจจัยนั้นคู่กัน

ท่านผู้ฟังคงได้ยินคำว่า มรรค บ่อย ๆ ซึ่งสัมมามรรคมี ๘ มิจฉามรรคก็มี ๘ เหมือนกัน และสภาพธรรมที่เป็นมรรคมี ๑๒ เมื่อกล่าวรวมทั้งสัมมามรรคและ มิจฉามรรค

สัมมามรรค ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ๑ คือ สัมมาทิฏฐิ วิตกเจตสิก ๑ คือ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ วิริยะ ๑ สติ ๑ สมာธิ ๑ เจตสิกอื่นนอกจากนี้ ไม่ใช่มรรค

สังเกตได้ว่า วิตกเจตสิกเป็นทั้งฉานปัจจัยและมรรคปัจจัย เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นมรรคปัจจัย คือ สภาพธรรมที่นำไปสู่สุคติ ทุกคติ หรือนิพพาน ถ้าปัญญาเกิดขึ้น กุศลจิตเกิด นำไปสู่สุคติ เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นมรรค ไม่ใช่สภาพธรรมที่เป็นฉานปัจจัย แม้ว่าจะเป็นเจตสิกเดียวกัน แต่ความสามารถในการเป็นปัจจัยนั้นแยกกัน เช่น วิตกเจตสิก เป็นทั้งฉานปัจจัยและมรรคปัจจัยด้วย แต่ วิจยเจตสิกซึ่งเกิดกับวิตกเจตสิกเป็นฉานปัจจัย ไม่ใช่มรรคปัจจัย

ที่กล่าวถึงมรรคบ่อย ๆ จะต้องรู้ด้วยว่า ทำไมเจตสิกแต่ละประเภทนั้นจึงเป็นมรรค เช่น ปัญญาเจตสิก เป็นมรรคแน่นอน เป็นทางนำไปสู่สุคติ ปัญญาเจตสิก ซึ่งเป็นสัมมามรรคจะไม่นำไปสู่ทุกคติเลย วิตกเจตสิกซึ่งเป็นสัมมาสังกัปปะ การตรึก การดำริในทางที่เป็นกุศล ก็นำไปสู่สุคติ ถ้าเกิดคิดในทางที่เป็นอกุศล ก็นำไปสู่ทุคติ

เพราะฉะนั้น ลักษณะของวิตกเจตสิกเป็นสภาพที่จรดในอารมณ์ และเพิ่มกำลังขึ้น ถ้าเป็นทางมโนทวารก็เป็นการจรดหรือตรึกในอารมณ์ แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศล ถ้าเป็นทางฝ่ายกุศลก็เป็นสัมมาสังกัปปะ เป็นมรรค คือ เป็นทางที่นำไปสู่สุคติ

สัมมาวาจา คำพูด สำคัญ พุคฺติ เป็นกุศล ประกอบด้วยเจตนาที่เป็นกุศล ขณะใด ขณะนั้นก็เป็นสุคติ คือ เป็นทางที่จะนำไปสู่สุคติด้วย กุศลเองก็จัดว่าเป็นสุคติ เพราะเป็นทางที่จะนำไปสู่สุคติ

สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ โดยนัยเดียวกัน รวมทั้งสัมมาวาจาโม คือ วิริยะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นมรรคมองค์ ๘ ทั้งหมดเป็นสัมมามรรค

ทางฝ่ายมิจฉามรรค มีมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด นำไปสู่ทุคติแน่ จะไม่นำไปสู่สุคติเลย มิจฉาสังกัปปะ การดำริผิด เมื่อมีความเห็นผิด การดำริก็ต้องผิดด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อมีการเห็นผิด มีการดำริผิด มิจฉาวายามะ ความพยายามผิดก็ต้องมี และพร้อมกันนั้นก็ต้องมีมิจฉาสมาธิเกิดร่วมด้วย

เพราะฉะนั้น องค์ธรรมของมรรคปัจจัยมี ๑๒ คือ ปัญญาเจตสิก ๑ วิตกเจตสิกซึ่งเป็นสัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวาจาโม ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑ และฝ่ายที่เป็นมิจฉามรรคเป็นทางที่

นำไปสู่ทุกคติอีก ๔ คือ มิจฉาทิฏฐิ ๑ มิจฉาสังกัปปะ ๑ มิจฉาวายามะ ๑ มิจฉาสมาธิ ๑

กลัวไหม มิจฉาสมาธิ หรือถ้าเป็นสมาธิก็อยากจะเป็น ไม่คิดว่าจะจะเป็นมิจฉา หรือสัมมา แต่อย่าลืมว่า ถ้าเป็นมิจฉาสมาธิ เป็นทางนำไปสู่ทุกคติ ไม่ใช่เป็นทางนำไปสู่สุคติ

สำหรับมรรคปัจจุัย ไม่เกิดกับอเหตุกจิต

มรรค คือ ทาง เพราะฉะนั้น ต้องทราบว่า สภาพธรรมที่เป็นทางได้แก่ ปรมัตถธรรมอะไรบ้าง เจตสิกทั้งหมดมี ๕๒ ประเภท แต่สำหรับเจตสิกซึ่งเป็นองค์มรรคมีเพียง ๑๒ คือ ปัญญาเจตสิก ๑ วิตกเจตสิก ๑ สัมมาวาจาเจตสิก ๑ สัมมากัมมันตเจตสิก ๑ สัมมาอาชีวะเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ สติเจตสิก ๑ สมาธิหรือเอกัคคตาเจตสิก ๑ ที่เป็นสัมมา คือ เป็นฝ่ายกุศล มี ๘ ตามที่ท่านผู้ฟังได้ยินบ่อย ๆ ว่า มรรคมมีองค์ ๘

สำหรับทางฝ่ายอกุศลมี ๔ คือ มิจฉาทิฏฐิ ๑ มิจฉาสังกัปปะ ได้แก่ วิตกเจตสิก ๑ มิจฉาวายามะ ได้แก่ วิริยเจตสิก ๑ และมิจฉาสมาธิ ๑

ไม่มีเจตนาเจตสิกเลย เจตนาเจตสิกไม่ใช่มรรค แต่เจตนาเจตสิกเป็นกรรมปัจจุัย คือ เป็นสภาพธรรมที่ชวนชวายุที่กระทำกิจให้สำเร็จ เพราะฉะนั้น เจตนาตนเองเป็นสภาพที่กระทำ คือ เป็นตัวกระทำกิจต่าง ๆ แต่ที่เจตนาจะเกิดขึ้นกระทำกิจให้สำเร็จลงไปแต่ละครั้งทางกาย หรือทางวาจา หรือทางใจนั้น ต้องอาศัยมรรค ต้องเกิดกับมรรค เช่น ปัญญาเจตสิกเกิดขึ้น จะมีเจตนาที่เป็นกุศล ที่กระทำกรรมต่าง ๆ โดยปัญญานั้นเองเป็นทางให้กรรมนั้นเกิดขึ้น

สำหรับคนที่ไม่มีปัญญา หรือไม่ได้สะสมอบรมความสนใจที่จะเจริญปัญญา แม้ว่ากุศลจิตจะเกิด ก็ไม่มีทางทำให้กุศลนั้นเป็นไปในทางปัญญาได้ เพราะฉะนั้น ในขณะที่ปัญญาเกิดขึ้น จะเป็นทางให้กรรมที่เป็นกายกรรมบ้าง วจีกรรมบ้าง มโนกรรมบ้างที่เป็นกุศลเกิดขึ้นในทางของปัญญา เพราะปัญญาเป็นทาง แต่เจตนาเป็นผู้กระทำ ซึ่งการกระทำนั้นต้องแล้วแต่ทาง

เหมือนการจะไปสู่ที่หนึ่งทีใด มีผู้ที่จะไป แต่ต้องมีหนทางที่จะไปด้วย ไม่ใช่มีแต่ผู้ที่จะไปโดยไม่มีหนทางที่จะไป เพราะฉะนั้น ผู้ที่ไปนั้นคือกรรม แต่หนทางที่ไปคือมรรค ที่จะทำใหกรรมนั้นสำเร็จเป็นฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศล

เพราะฉะนั้น สำหรับเจตสิกที่เป็นสัมมามรรคมี ๘ ได้แก่ ปัญญาเจตสิก วิตกเจตสิก สัมมามวาจาเจตสิก สัมมากัมมันตเจตสิก สัมมาอาชีวะเจตสิก วิริยเจตสิก สติเจตสิก และสมาธิหรือเอกัคคตาเจตสิก ซึ่งไม่มีเจตนาเจตสิกเลยสำหรับมรรคปัจจัย

วิตกเจตสิก เป็นได้ทั้งสัมมาสังกัปปะ หรือมิจฉาสังกัปปะ เพราะเป็นสภาพที่จรดในอารมณ์ หรือเป็นสภาพที่ตรึก หรือคิดอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะสังเกตได้ว่า ถ้ากุศลจิตเกิด การตรึก การดำริ การคิด จะเป็นไปในทางฝ่ายกุศล แต่ขณะใดที่อกุศลจิตเกิดขึ้น การตรึก การคิดนั้นตรงกันข้าม เช่น คิดเรื่องโกรธ ที่จะต้องโกรธ ขณะนั้นไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่มีฉันทะที่จะโกรธ เพราะฉะนั้น ขณะนั้นต้องเป็นมิจฉาสังกัปปะ

บางเวลาอาจจะเห็นโทษของความโกรธ และเห็นว่าความโกรธไม่มีประโยชน์เลย ในวันหนึ่ง ๆ เคยเป็นอย่างนี้บ้างไหมที่จะเห็นโทษของความโกรธ เห็นโทษของอกุศล ซึ่งในขณะนั้นก็ไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เป็นสัมมาสังกัปปะ คือ วิตกเจตสิกซึ่งเป็นกุศลเกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะฉะนั้น การคิดหรือสภาพของวิตกเจตสิกก็เป็นทางของกรรม คือ ถ้าเป็นสัมมาสังกัปปะก็เป็นทางของกุศลกรรม ถ้าเป็นมิจฉาสังกัปปะก็เป็นทางของอกุศลกรรม

สำหรับสัมมามวาจา เป็นโสภณเจตสิก วิริตวิจิตรจิต ซึ่งทางฝ่ายอกุศลมีคำว่า มิจฉาวาจา แต่ไม่มีมิจฉาวาจาเจตสิก แสดงให้เห็นว่า ชีวิตประจำวันอกุศลจิตที่เกิด มีทวารหรือมีทางของอกุศลนั้น ๆ คือ บางครั้งก็เป็นกายทวาร บางครั้งก็เป็นวจีทวาร ตามกำลังของอกุศล

วันหนึ่ง ๆ ที่ทุกท่านพูด ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิดจะรู้ได้ไหมว่า ขณะนั้นโลกะเป็นปัจจัยให้พูดอย่างนั้น ๆ หรือว่าโทสะเป็นปัจจัยให้พูดอย่างนั้น ๆ เป็นปกติเลย ใช่ไหม แต่เวลาที่เห็นว่า วาจาอย่างนั้นไม่ควรพูด พูดแล้วเป็นโทษ พูดแล้วไม่เกิดประโยชน์

อะไรทั้งสิ้น ขณะที่วิริติทุกจริตในขณะนั้น เป็นเพราะสภาพของปรมัตถธรรมหนึ่ง คือ สัมมาวาจาเจตสิก เกิดขึ้นวิริติทุกจริต

ปกติธรรมดาไม่มีการวิริติ จะพูดเรื่องอาหารอร่อย ในขณะนั้นจิตอะไรที่ทำให้ วาจาเช่นนั้นเกิดขึ้น เป็นทวารของโลภมูลจิต เพราะฉะนั้น ขณะใดก็ตามที่อกุศลที่มี กำลังขึ้น ๆ จนถึงจะทำให้เป็นวจีกรรม และเกิดการวิริติทุกจริตขึ้น ในขณะนั้นสภาพ ที่วิริติทุกจริตนั้น เป็นสัมมาวาจาเจตสิก มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีธรรมที่จะวิริติทุกจริต เพราะเรื่องของอกุศลเป็นเรื่องที่เกิดเป็นปกติ และมีทวารที่จะปรากฏ ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ซึ่งการที่จะวิริติ ต้องเป็นเพราะโสภณเจตสิกเกิดขึ้นวิริติทุกจริตในขณะนั้น เพราะฉะนั้น วาจาหรือคำพูดก็เป็นทางซึ่งเป็นมรรค ทำให้เป็นกรรมที่ทำให้ไปสู่ผล ต่าง ๆ และการเกิดในที่ต่าง ๆ ได้

สำหรับสัมมากัมมันตะ ก็โดยนัยเดียวกัน เป็นโสภณเจตสิกซึ่งเกิดขึ้นวิริติทุกจริต ทางกาย แสดงให้เห็นว่า วันหนึ่ง ๆ กายทวารของแต่ละคนเป็นไปในทางฝ่ายอกุศล มากเพียงใด เมื่อลืมนึกตื่นขึ้นมา มีการเคลื่อนไหวกาย ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิดจะไม่ ทราบเลยว่าในขณะนั้นเป็นกายทวารของอกุศลจิต เพราะโลภะเกิดเป็นประจำ ทันทที่ที่ ตื่นพลิกตัวลุกขึ้น ขณะนั้นก็เป็นกายทวารของอกุศลจิต คือ โลภมูลจิตที่มีความพอใจ มีความต้องการชวนชวนทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ถ้าอกุศลนั้นมี กำลังขึ้นถึงขั้นที่จะกระทำทุจริตกรรม ทุจริตกรรมนั้นก็เกิด ถ้าสัมมากัมมันตเจตสิก ไม่เกิดขึ้นวิริติทุกจริตกรรม โดยเฉพาะเรื่องเล็ก ๆ น้อย อย่างเช่น มะม่วงของเพื่อนบ้าน ดูเป็นเรื่องปกติธรรมดา มาก ตั้งแต่เห็นและพอใจ แต่ถ้าหลงลืมสติ โดยเฉพาะผู้ที่ เป็น เด็กเล็ก ๆ ก็อาจจะเก็บมะม่วงของเพื่อนบ้าน ดูเป็นการกระทำที่เล็กน้อยในสายตาของ คนอื่น แต่ถ้าคิดว่าในขณะนั้นเป็นอกุศลจิตที่ทำให้กายกรรมเกิดขึ้น ถือเอาสิ่งของของ ผู้อื่นซึ่งเจ้าของไม่ได้ให้ แม้ว่าจะโดยรู้หรือโดยไม่รู้ก็ตามว่า ขณะนั้นเป็นอกุศลกรรม อกุศลกรรมก็ได้กระทำสำเร็จแล้ว

เพราะฉะนั้น ถ้าขณะนั้นสัมมากัมมันตเจตสิกไม่เกิดขึ้นวิริติ ก็จะมีการล่วง ทุจริตต่าง ๆ ตั้งแต่เด็ก สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ จนกระทั่งถึงเมื่อโตแล้ว ถ้าไม่พิจารณาการ

กระทำของตนเอง อาจจะไม่ทราบว่ามีสัมมาสัมมันตะเกิดขึ้นวิริยอุตสาหะที่เคยเห็น ว่าเล็ก ๆ น้อย ๆ นั้นหรือเปล่า เพราะคนที่เคยเก็บมะม่วงของเพื่อนบ้าน อาจจะไม่เก็บตั้งแต่เด็กจนโตเรื่อยไปตลอด เพราะคิดว่าเป็นเพียงมะม่วงของเพื่อนบ้านที่เข้ามาในเขตบ้าน แต่ถ้าสัมมาสัมมันตะเกิดขึ้นวิริยอุตสาหะ จะไม่กระทำกรรมนั้น เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ในขณะนั้นก็เป็นมรรค คือ เป็นทางของกุศล

สำหรับเจตสิกที่เป็นมรรคปัจจัยทางฝ่ายกุศล ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ๑ วิตกเจตสิกซึ่งเป็นสัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจาเจตสิก ๑ สัมมาสัมมันตเจตสิก ๑ สัมมาอาชีวะเจตสิก ๑ วิริยเจตสิกซึ่งเกิดกับกุศล ๑ สติซึ่งเป็นโสภณเจตสิกต้องเกิดกับโสภณจิตเท่านั้น ๑ และสัมมาสมาธิ คือ เอกัคคตาเจตสิกซึ่งเกิดกับกุศลอีก ๑ รวมเป็น ๘ นอกนั้นไม่ใช่มรรค ไม่เป็นมรรคปัจจัย

มรรคปัจจัยนั้น เกิดกับกุศลจิตก็ได้ เกิดกับอกุศลจิตก็ได้ เกิดกับวิบากจิตก็ได้ เกิดกับกิริยาจิตก็ได้ แต่สำหรับเหตุกจิตทั้งหมด ๑๘ ดวง เป็นจิตซึ่งอ่อนกำลัง ไม่มีกำลัง เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย คือ กรรมในอดีตที่ได้กระทำแล้ว เป็นปัจจัยทำให้วิบากจิตซึ่งเป็นอกุศลวิบาก ๗ ดวง และกุศลวิบากที่เป็นเหตุก ๘ ดวง และกิริยาจิตที่เป็นเหตุกเกิดขึ้นเท่านั้น ทำกิจหน้าที่ให้สำเร็จการรู้อารมณ์ทางทวารแต่ละทวารเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น เจตสิกเหล่านี้ไม่ชื่อวามรรคปัจจัย เมื่อเกิดกับเหตุกจิต

๑๓๐๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๗

ปฏิสนธิจิตทั้งหมดมี ๑๙ ที่ได้กล่าวถึงแล้ว คือ กามาวจรจิต เป็นกามปฏิสนธิ ๑๐ ได้แก่ อุเบกขาสันตிரณกุศลวิบาก ๑ ทำกิจปฏิสนธิในอบายภูมิ และ อุเบกขาสันตிரณกุศลวิบาก ๑ ทำกิจปฏิสนธิในกามสุคติภูมิ เป็นมนุษย์หรือเทวดา ในสวรรค์ชั้นต้น คือ จาตุมหารายิกา และมหาวิบากจิต ๘ ทำกิจปฏิสนธิในภูมิมนุษย์ และในสวรรค์ ๖ ชั้น แล้วแต่ว่าจะเป็นมหาวิบากที่ประกอบด้วยปัญญาหรือไม่ประกอบด้วยปัญญา

สำหรับปฏิสนธิจิตอีก ๙ คือ มหัคคตจิต เป็นรูปาวจรวิบากจิต ๕ ทำกิจปฏิสนธิในรูปภูมิ และรูปาวจรวิบากจิต ๔ ทำกิจปฏิสนธิในรูปพรหมภูมิ

ในพรหมภูมิ เป็นการยากเหลือเกินที่จะเกิด เพราะกุศลขั้นทานไม่สามารถทำให้เกิดในพรหมภูมิได้ กุศลขั้นศีลหรือขั้นเจริญสติปัฏฐานก็ไม่สามารถทำให้เกิดในพรหมภูมิได้ การอบรมเจริญสมถภาวนาจนกระทั่งจิตสงบถึงขั้นอัปปนาสมาธิเท่านั้น โดยที่ฌานไม่เสื่อม คือ ฌานจิตต้องเกิดก่อนจุติจิต จึงเป็นปัจจัยให้รูปาวจรวิบากจิต ปฏิสนธิในรูปพรหมภูมิตามควรแก่กำลังของฌานนั้น ๆ ซึ่งโดยปัญจกณัย รูปฌานมี ๕ คือ ปฐมฌาน ๑ ทุติยฌาน ๑ ตติยฌาน ๑ จตุตถฌาน ๑ ปัญจฌาน ๑

โดยจตุกณัย ได้แก่ ผู้ที่สามารถละวิตกและวิจารณ์ได้พร้อมกัน หมายความว่า ปฐมฌานประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา เมื่อเป็นทุติยฌานก็เว้นทั้งวิตกและวิจารณ์ เพราะฉะนั้น องค์ฌานก็ลดลงพร้อมกัน ๒ องค์ ซึ่งนี่คือความต่างกันของทุติยฌาน

สำหรับรูปาวจรจิต ๕ กระทำกิจปฏิสนธิในรูปพรหม ๑๕ ภูมิ เว้น อสัณฺณสตตาพรหม ๑ ภูมิ ซึ่งมีแต่เพียงรูปปฏิสนธิเท่านั้น ไม่มีนามปฏิสนธิเลย

สำหรับรูปพรหมภูมิแบ่งออกเป็นระดับขั้นต่าง ๆ ด้วย ซึ่งจะขอล่าวถึงเพียงเล็กน้อย คือ สำหรับปฐมฌานภูมิ รูปาวจรวิปากจิตที่เป็นปฐมฌาน จะเกิดในรูปพรหมภูมิขั้นปาริฉชชา ๑ ถ้าเป็นผู้ที่มีความชำนาญเพียงเล็กน้อย ไม่มาก หรือเป็นผู้ที่สามารถสงบได้โดยเล็กน้อย ถ้าเป็นผู้ที่มีกำลังขึ้น ความตั้งมั่นคงของฌานมีกำลังรวดเร็วขึ้น ก็เกิดในรูปพรหมภูมิขั้นปุโรหิตา และสำหรับผู้ที่มีฌานที่มีกำลัง มีความประณีต ก็เกิดในพรหมภูมิขั้นมหาพรหม นี่สำหรับผู้ที่มีปฏิสนธิด้วยรูปาวจรปฐมฌานวิปากจิต เป็นระดับขั้นที่ต่างกันแม้ของปฐมฌานภูมิ ซึ่งทำให้อายุของพรหม ๓ ประเภทนี้ต่างกัน คือ พรหมปาริฉชชามีอายุ ๑ ใน ๓ กับ พรหมปุโรหิตามีอายุครึ่งกับ และมหาพรหมมีอายุ ๑ กับ ซึ่งเป็นผลของการอบรมเจริญสมณะ แต่ไม่ใช่ทำให้พ้นจากสังสารวัฏฏ์ เพียงแต่จะทำให้ได้รับความสุขสบายไม่เดือดร้อนทางกายอย่างในมนุษย์ภูมิเป็นต้น แต่เป็นการมีชีวิตที่ยืนยาวมาก

แต่ถ้าผู้ใดเป็นผู้ที่มีสติปัญญา ได้อบรมเจริญสติปัฏฐานพร้อมทั้งเป็นผู้ที่อบรมความสงบของสมาธิถึงขั้นฌานจิต ถึงแม้ว่าจะเกิดในรูปพรหมภูมิ แต่ด้วยเหตุว่าเป็นผู้มีความเข้าใจถูกต้องในการอบรมเจริญสติปัฏฐาน ก็สามารถจะเจริญสติปัฏฐานในรูปพรหมภูมิและรู้แจ้งอริยสัจธรรม

สำหรับทุกขัตถฌานและตติยฌาน ซึ่งจะได้ทั้งวิตกและวิจารณ์ จะเกิดในพรหมภูมิขั้นปริตรตาภา ๑ ขั้นอัปปมาณาภา ๑ ขั้นอาภัสรา ๑

ก็เป็นเรื่องของภูมิขั้นต่าง ๆ ซึ่งต้องแล้วแต่เหตุนั่นเอง คือ แล้วแต่ว่าเป็นผู้ที่มีความชำนาญในระดับเพียงเล็กน้อย หรือในระดับกลาง หรือในระดับที่ประณีต

สำหรับจตุตถฌานภูมิ ก็เกิดในรูปพรหมขั้นปริตตสุภา ๑ ขั้นอัปปมาณสุภา ๑ ขั้นสุกภิกินหา ๑ ความต่างก็ตามกำลัง ซึ่งวิเศษที่เปล่งออกมาจากสภาพของจิตที่สงบก็ประณีตขึ้น ๆ

สำหรับผู้ที่ได้ปัญจฌานโดยปัญจกนัย จะเกิดในพรหมภูมิขั้นเวฬุผลา สำหรับผู้มีขั้น ๕

แต่สำหรับผู้ที่ไม่เห็นโทษของนามธรรม จะละความพอใจในนาม เพราะคิดว่า
เมื่อยังมีนามธรรมเกิดอยู่จะทำให้มีความสุข ความทุกข์ เพราะฉะนั้น ถ้าไม่มี
นามธรรมเลย มีแต่เพียงรูปปฏิสนธิ ย่อมไม่มีความเดือดร้อน ถ้าเป็นผลของ
ปัญจขันธ์ ผู้นั้นก็เกิดในพรหมภูมิชั้นอสังขสัญญาตตา ซึ่งมีแต่รูปปฏิสนธิ ไม่มีนาม
ปฏิสนธิ และอายุของชั้นปัญจขันธ์พรหมภูมิมีอายุถึง ๕๐๐ กัป ทั้งอสังขสัญญาตตา-
พรหมภูมิและเวฬุปรโลกภูมิ ซึ่งก็คงไม่มีใครสนใจที่จะไปเกิดในชั้นพรหมเหล่านั้น
แต่ถึงแม้ว่าจะสนใจ เหตุที่จะให้เกิดได้ในพรหมภูมิลำนั้นก็ยากมาก

นอกจากนั้น ยังมีพรหมภูมิพิเศษอีก ๕ ภูมิ สำหรับพระอนาคามีซึ่งถึง
ปัญจขันธ์เท่านั้น ถ้าเป็นพระอนาคามีที่ได้เพียงปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน
หรือจตุตถฌาน จะไม่เกิดในพรหมภูมิชั้นสุทธาวาส ๕ ภูมินี้ เพราะพรหมภูมิชั้น
สุทธาวาส สำหรับพระอนาคามีที่ได้ถึงปัญจขันธ์เท่านั้น ซึ่งได้แก่ อวิหาภูมิ ๑
อตัปปาภูมิ ๑ สุทัสสาภูมิ ๑ สุทัสสีภูมิ ๑ อภินิวิฐาภูมิ ๑

เวลาที่ยินคำว่า อภินิวิฐาภูมิ ให้ทราบว่า เป็นพรหมภูมิชั้นสูงที่สุด
สำหรับพระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามี พระโสดาบันถึงแม้จะได้ถึงปัญจขันธ์ก็ไม่เกิด
ในชั้นเลย

เพราะฉะนั้น กรรมที่ได้กระทำแล้วในชาติก่อนๆ และกรรมที่ได้กระทำในชาตินี้
ซึ่งไม่ใช่การเจริญความสงบถึงขั้นฌานจิต ย่อมไม่ทำให้เกิดในพรหมภูมิต่าง ๆ แต่ถ้า
เป็นผลของกุศลกรรม จะเป็นปัจจัยทำให้เกิดในกามสุคติภูมิได้ คือ นอกจากจะเกิดใน
ภูมิมนุษย์แล้ว ยังเกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ๖ ชั้นได้

ถ. เข้าใจว่า พระอนาคามีทุกประเภทเมื่อท่านตายแล้ว ต้องไปเกิดใน
สุทธาวาส ๕

สุ. ถ้าไม่ได้ถึงปัญจขันธ์ จะเกิดในรูปพรหมภูมิ ไม่ใช่สุทธาวาสภูมิ

ถ. หมายความว่า เกิดในรูปพรหมภูมิหนึ่งภูมิใดก็ได้

สุ. แล้วแต่กำลังของสมาธิ ถ้าเป็นพระอนาคามีซึ่งไม่ได้ทุติยฌาน
ก็ย่อมเกิดในพรหมภูมิของชั้นปฐมฌาน

- ถ. ที่เกิดในสุทธาวาส ๕ เฉพาะพระอนาคามีที่ได้ปัญจมณานเท่านั้น
- สุ. เท่านั้น ตติยฌานก็ไม่ได้ ต้องเกิดในภูมิของตติยฌาน
- ถ. ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงเรื่องของโลกธาตุอย่างเล็ก ผมสงสัยว่า ดาวฤกษ์ทุกดวงจะมีมนุษย์อาศัยอยู่ทั้งนั้น ใช่หรือไม่
- สุ. ไม่ใช่มีโลกนี้โลกเดียว และสวรรค์ก็ไม่ใช่มีแห่งเดียวด้วย จักรวาลก็ไม่ใช่จักรวาลนี้จักรวาลเดียว ไม่ว่าใครจะมีอายุยืนยาวท่องเที่ยวไปในโลกนี้ยาวนานสักเท่าไร ก็ไม่สามารถที่จะไปถึงที่สิ้นสุดของจักรวาลได้ แม้แต่เพียงจะมองด้วยตาเปล่า ก็ยังเห็นท้องฟ้าที่กว้างใหญ่ และมีดาวมากมายที่มองเห็น เพราะฉะนั้น ที่มองไม่เห็น ก็ต้องมีอีกมากมาย

ก่อนที่จะเกิดในโลกนี้ เคยคิดไหมว่า จะเกิดในจักรวาลหนึ่งในจักรวาลทั้งหลาย ซึ่งมีมากมายสุดที่จะนับได้ แต่เมื่อมีจักรวาลอย่างนี้ จักรวาลอื่น โลกอื่นก็ย่อมจะมีได้ บางคนก็ยังสงสัยอีกว่า สวรรค์อื่นก็ชื่อดาวดึงส์อย่างนี้หรือ เหมือนอย่างที่เราแสดงไว้ว่า กามสุคติภูมิมี ๗ คือ มนุษย์ ๑ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ๑ ชั้นดาวดึงส์ ๑ ยามา ๑ ดุสิตา ๑ นิมมานรดี ๑ พรนิมมิตวสวัตตี ๑ และยังทรงแสดงถึงประวัติของ ท้าวสักกะหรือพระอินทร์ซึ่งเป็นจอมเทพของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ว่า ในอดีตเป็นใคร และกุศลกรรมใดทำให้เกิดเป็นพระอินทร์

และจักรวาลอื่นละ พระอินทร์ชื่ออะไร ทำกุศลกรรมอะไร จะเหมือนกันกับกรรมของมฆมาณพซึ่งในปัจจุบันนี้ก็เกิดเป็นจอมเทพของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ คือ พระอินทร์หรือเปล่า

แต่ให้ทราบว่า เป็นเพียงชื่อ ซึ่งแสดงว่าสวรรค์มี ๖ ชั้น เพราะฉะนั้น ที่ทรงแสดงว่า ชั้นแรกคือจาตุมหาราชิกา โดยชื่อของผู้ที่เป็นหัวหน้าหรือเป็นใหญ่ของสวรรค์ชั้นนั้นซึ่งมี ๔ ท่าน และสำหรับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็เป็นเพียงชื่อเท่านั้น อย่าคิดว่า จะต้องชื่ออื่นหรือชื่อนี้ เปลี่ยนไม่ได้ ชื่อนี้ไม่ยากที่จะเปลี่ยน จะเรียกพระอินทร์ที่ชื่อก็ได้ ท้าวสหัสสนัยก็คือพระอินทร์ และยังมีชื่ออื่นอีกสำหรับพระอินทร์ จะชื่อหนึ่งชื่อใดก็ได้ ก็หมายความว่าผู้ที่เป็นจอมเทพของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในจักรวาลนี้

แต่ถ้าเป็นจักรวาลอื่น เปลี่ยนชื่อได้ แต่ก็แสดงว่าสวรรคมี ๖ ชั้น ใครไม่ชอบที่จะเรียกว่าดาวดึงส์ จะเรียกชื่ออื่นก็ได้ ตามกรรมหรือตามเหตุหรือตามปัจจัยที่จะทำให้ได้ชื่อนั้น ๆ สำหรับภุมินั้น ๆ แต่ให้ทราบว่า ลักษณะความเป็นไปของเทพในสวรรคชั้นต่าง ๆ ก็เป็นไปตามกรรมของแต่ละท่านที่ทำให้การเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ซึ่งประณีตขึ้นตามควรแก่กรรมนั้น ๆ

ถ. ที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องโลกวิสัย เป็นอจินไตยที่ ๔ ไซ้ไหม รู้ไม่ได้

ส. ถ้าคิดมาก ไม่มีทางที่จะแจ่มแจ้ง ถ้าเพียงแต่รู้ว่า ยังมีโลกอื่นอีกไม่ใช่มีแต่โลกนี้โลกเดียว ก็เป็นความจริง เพราะก่อนที่จะเกิดในโลกนี้ จักรวาลมีมากมาย ใครจะรู้ว่าเกิดในจักรวาลนี้ ในโลกนี้ แต่เมื่อเกิดแล้วจึงรู้ว่า จักรวาลนี้มี โลกอย่างนี้มี เมื่อเกิดในสวรรคชั้นหนึ่งชั้นใดก็รู้ว่า สภาพที่เป็นสวรรคอย่างนั้นมี ต่อเมื่อใดเกิดขึ้นเพราะกรรม เมื่อนั้นก็จะรู้ แต่ให้ทราบว่า จิตซึ่งเป็นวิบาก เป็นผลของกรรมหนึ่งในบรรดากรรมทั้งหลายที่ได้กระทำแล้วนำไปสู่ภพนั้น ๆ แล้วแต่ว่าจะเป็นทุกข์หรือสุข แต่ไม่ใช่จะไปถึงด้วยความปรารถนา แต่ต้องไปถึงด้วยมรรค คือ ทางที่ได้กระทำแล้ว ประกอบด้วยเจตนาซึ่งเป็นกรรม ที่ได้กระทำสำเร็จแล้ว

เรื่องกิจของจิต ๑๔ กิจ จิตที่ทํากิจปฏิสนธิทั้งหมดมี ๑๙ ถ้าเกิดในกามภูมิ ปฏิสนธิจิตก็ต่างกันเป็น ๑๐ ประเภท ถ้าเกิดในรูปพรหมภูมิก็ต่างกันเป็นรูปาวจรฌานจิต ๕ ถ้าในรูปพรหมภูมิก็ต่างกันเป็นรูปาวจรวิบากจิต ๔ แต่ในขณะที่ทํากิจปฏิสนธิ ทั้ง ๑๙ ดวง เหมือนกันหมด ไม่มีความต่างกันเลย โดยชาติเป็นวิบาก โดยกิจ ทํากิจเกิดสืบต่อจากจุดจิตของชาติก่อน เพราะฉะนั้น สำหรับปฏิสนธิจิตซึ่งทํากิจปฏิสนธิ ๑๙ ดวง ไม่ต่างกันโดยการทำงานหรือโดยกิจ แต่ต่างกันโดยเจตสิกที่เกิดขึ้นร่วมด้วย ซึ่งเป็นผลของกรรมที่ต่างกัน

ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรม เจตสิกที่เกิดขึ้นร่วมด้วยไม่ต้องมีมาก เพราะอกุศลกรรมนั้นเป็นปัจจัยทำให้ปฏิสนธิจิตซึ่งเป็นอกุศลวิบากปฏิสนธิ แต่ถ้าเป็นทางฝ่ายสุคติ เจตสิกที่เกิดขึ้นร่วมด้วยจะประกอบกับปฏิสนธิจิตมากกว่าทางฝ่ายอกุศลตามลำดับชั้น เพราะพื้นฐานของจิตที่ทํากิจปฏิสนธิต่างกัน โดยจะประกอบด้วย

ปัญญาหรือไม่ประกอบด้วยปัญญา ทำให้เมื่อมีการรับผลของกรรมทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายแล้ว กุศลจิตจะเกิดมาก หรือว่าอกุศลจิตจะเกิดมาก

เพราะฉะนั้น ความต่าง ต่างที่พื้นฐานของจิต แต่โดยกิจแล้วไม่ต่าง นี่คือกิจที่

๑ คือ ปฏิสนธิกิจ ทำกิจสืบต่อจากจุติจิตของชาติก่อน

ถ. อารมณ์ของปฏิสนธิจิตกับจุติจิต ปฏิสนธิจิตของภพนี้มีอารมณ์เดียวกับ จุติจิตของภพที่แล้ว ถูกไหม

ส. ไม่ใช่ ปฏิสนธิจิตของภพนี้ จิตดวงแรกของชาตินี้ มีอารมณ์เดียวกับจิต ไกล่จะจุติของภพก่อน

ถ. ไม่ใช่จุติจิต

ส. ไม่ใช่ ปฏิสนธิจิตของภพนี้ จิตดวงแรกของชาตินี้ มีอารมณ์เดียวกับจิต ไกล่จะจุติ ไม่ใช่มีอารมณ์เดียวกับจุติจิตของภพก่อน แต่มีอารมณ์เดียวกับจิตที่ไกล่จะ จุติหรือชวนจิตซึ่งเกิดก่อนจุติจิตในมรณาสันนิวถีของภพก่อน

ถ. จุติจิตของภพนี้ มีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิตของภพนี้หรือเปล่า

ส. แน่นนอน ภวังคจิตของภพนี้ก็มามีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิตของภพนี้ ปฏิสนธิจิตเป็นประเภทใด ภวังคจิตก็สืบต่อ รักษาความเป็นบุคคลนั้นในภพนั้นไว้ โดยตลอด ยังไม่เปลี่ยนสภาพ ถ้าปฏิสนธิจิตเป็นมหาวิบากญาณวิปยุตต์ คือ เป็น ผลของมหากุศลซึ่งไม่ประกอบด้วยปัญญา ภวังคจิตของบุคคลนั้นก็มีสภาพ เช่นเดียวกับปฏิสนธิจิต ไม่ได้ทำปฏิสนธิกิจ แต่กระทำการเกิดดับสืบต่อความเป็น บุคคลนั้นไว้ตลอด ยังไม่เปลี่ยนสภาพ ยังเป็นมหาวิบากญาณวิปยุตต์จนกว่าจะถึง จุติจิต กรรมหนึ่งกรรมใดจึงจะให้ผลทำให้เปลี่ยนสภาพจากการเป็นบุคคลที่เป็น ญาณวิปยุตต์

๑๓๐๕

ที่ห้องประชุมตึกสภาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๗

ถ. ถ้าจิตเจตของภพนี้มีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิต อารมณ์จะไม่เที่ยงหรือ

สุ. ทำไมจะต้องเที่ยง ในเมื่อจิตก็ไม่เที่ยง

ถ. กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ คตินิมิตอารมณ์ ไม่ได้เกิดในจิตเจตหรือปฏิสนธิจิต เกิดเฉพาะในมรณาสันนวิถีเท่านั้นหรือ

สุ. ปฏิสนธิจิตต้องมีอารมณ์ ขณะนี้ปฏิสนธิจิตของชาติหน้ายังไม่เกิด เพราะฉะนั้น ยังรู้ไม่ได้ว่า เวลาที่จิตเจตเกิดจะมีอารมณ์อะไร แต่ต้องมีอารมณ์แน่วลองคิด ลองพิจารณาว่า กำลังจะสิ้นชีวิต และปฏิสนธิจิตจะเกิดต่อจากจิตเจตปฏิสนธินั้นจะมีอารมณ์อะไร เพราะจิตทุกดวงต้องมีอารมณ์ ลองหาเหตุผล

ถ้าใกล้จะจุติ มีอารมณ์อะไร ซึ่งอารมณ์นั้นต้องปรากฏเพราะกรรมเป็นปัจจัย ไม่ใช่อย่างอื่นเลย กรรมที่ได้กระทำแล้วกรรมหนึ่ง จะเป็นชนกกรรมทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด ซึ่งกรรมนั้นนั่นเองที่จะทำให้อารมณ์อย่างนั้น ๆ ปรากฏ โดยมีอยู่ ๓ ประเภท คือ การนึกถึงกรรมที่ได้กระทำแล้ว ๑ ชื่อว่ากรรมอารมณ์

ปกติธรรมดาจะตาย ขณะที่ทุกคนยังมีชีวิตอยู่ ทุกคนก็คิดถึงเรื่องราวในอดีต กรรมอะไรที่ได้ทำตอนเป็นเด็ก บางครั้งก็นึกขึ้นมาได้ว่า เคยทำกรรมอย่างนั้น ๆ เพราะฉะนั้น ไม่มีใครสามารถจะรู้ได้ว่า วันหนึ่งวันใด ขณะหนึ่งขณะใด จะนึกถึงกรรมหนึ่งกรรมใดที่ได้กระทำแล้ว และถ้าจิตเจตเกิดต่อจากการนึกถึงกรรมที่ได้ทำแล้ว ปฏิสนธิจิตก็จะมีกรรมที่ได้ทำแล้วที่ได้นึกถึงก่อนจุตินั้นเองเป็นอารมณ์ มิฉะนั้นแล้ว ปฏิสนธิจิตจะมีอารมณ์มาจากไหน

ปฏิสนธิจิตเป็นสภาพที่รู้อารมณ์ ก็ย่อมมีอารมณ์เดียวกับจิตก่อนจะจุติ ใกล้จะจุติ ซึ่งเป็นขวนจิต อุปมาเหมือนกับเสียงสะท้อน ต้องมีเสียงจึงมีเสียงสะท้อนได้ และเสียงสะท้อนนั้น ก็เหมือนกับเสียงนั่นเอง แต่เสียงสะท้อนไม่ใช่เสียง ฉะนั้น เสียงก็

เป็นเสียง เสียงสะท้อนก็เป็นเสียงสะท้อน แต่เสียงสะท้อนก็ไม่ต่างจากเสียงที่สะท้อน
นั้น เพราะฉะนั้น ปฏิสนธิจิตก็มีความเหมือนกับจิตที่ใกล้จะจุติ ซึ่งเป็นขวนจิตสุดท้าย
ก่อนจุติ นี้อุปมาหนึ่ง

อีกอุปมาหนึ่ง เหมือนกับตรา เวลาที่ประทับตราลงไป ตราที่ปรากฏอยู่บน
กระดาษก็เหมือนกับตราที่ประทับลงไป ฉะนั้น เวลาที่ขวนจิตสุดท้ายก่อนจุติจิตมี
อารมณ์อะไร เมื่อจุติจิตดับไปแล้ว ปฏิสนธิจิตก็มีความเหมือนกับขวนจิตสุดท้ายก่อน
จิตนั้นเอง ซึ่งอารมณ์นั้นไม่ได้เกิดขึ้นตามความพอใจ แต่ต้องปรากฏเพราะกรรมหนึ่ง
กรรมใดที่เป็นชนกกรรมที่จะทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด

ถ. จุติจิตของชาตินี้ ซึ่งปฏิสนธิได้ผ่านมาแล้ว จุติจิตในชาตินี้ก็ต้องอาศัย
ชนกกรรมที่เกี่ยวกับจิตดวงนั้นที่ใกล้จะจุติอีกที ไม่น่าจะเป็นอารมณ์เดียวกับจุติจิต

สุ. จุติจิตเป็นวิบากจิต ไม่ใช่กุศลจิต ไม่ใช่อกุศลจิต ต้องแยกประเภท
ปฏิสนธิจิตเป็นวิบากจิต คือ เป็นผลของกรรม ฉะนั้น ภาวจิตก็เป็นวิบากจิต ฉะนั้น
คือ เกิดดับสืบต่อดำรงภพชาติระหว่างที่กรรมนั้นยังให้ผลอยู่ ระหว่างที่กรรมที่ทำให้
ปฏิสนธิเป็นบุคคลนี้ยังให้ผลอยู่ จะยังไม่สิ้นสภาพของความเป็นบุคคลนี้

ในระหว่างที่กรรมที่ทำให้ปฏิสนธิเป็นบุคคลนี้ยังไม่สิ้นสภาพ ก็ยังเป็นโอกาส
ของกรรมอื่น ๆ จะให้ผลทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย จนกว่ากรรมที่ทำให้
ปฏิสนธิในภพนี้จะทำให้จุติจิตซึ่งเป็นวิบากจิตเกิดขึ้น ทำกิจเคลื่อนพ้นจากสภาพ
ของความเป็นบุคคลนี้ นี้อย่างหนึ่ง คือ การตายโดยสิ้นกรรม

ซึ่งการตายมี ๔ อย่าง คือ การตายโดยสิ้นอายุ ๑ การตายโดยสิ้นกรรม ๑
การตายโดยการสิ้นทั้งอายุและกรรม ๑ และการตายโดยถูกกรรมอื่นตัดรอน ๑

จุติจิตเป็นวิบากจิต เป็นจิตดวงสุดท้ายของกรรมที่ได้ทำให้ปฏิสนธิและภวังค์
เกิดดับสืบต่อ เมื่อสิ้นกรรมจะไม่ให้จุติจิตเกิดขึ้นได้อย่างไร ไม่มีปัจจัยที่จะทำให้เป็น
บุคคลนี้อีกต่อไป เพราะฉะนั้น จุติจิตจึงเกิดขึ้นทำกิจเคลื่อนจากภพนี้ ทำให้สิ้นสุด
สภาพความเป็นบุคคลนี้ โดยจะไม่กลับมาเป็นบุคคลนี้อีกเลย ชื่ออะไร เคยทำอะไรมา
ทั้งหมดจะไม่มีการย้อนกลับมาเป็นบุคคลนั้นอีก เพราะกรรมใหม่ทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด

สืบต่อจากจตุตถจิต เป็นบุคคลใหม่ทันที แล้วแต่ว่าจะเป็นผลของกรรมใด และมีอารมณ์
ใกล้เคียงจตุตถจิตประเภทไหน อาจจะเป็นกรรมอารมณ์ หรืออาจจะเป็นกรรมนิมิตอารมณ์
หรืออาจจะเป็นคติณิมิตอารมณ์ ซึ่งก็ได้แก่อารมณ์ที่ปรากฏทางหนึ่งทางใด คือ ทางตา
หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ เหมือนอย่างปกติ
นี้เอง แต่ที่ยังไม่ใช้คำว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ คติณิมิตอารมณ์ เพราะ
จตุตถจิตยังไม่เกิด จึงไม่ใช่อารมณ์ของปฏิสนธิจิตในชาติหน้า

ถ้ากำลังเห็นในขณะนี้เกิด หมดวิถิปะ และจตุตถจิตเกิด สิ่งที่ปรากฏทางตาใน
ขณะนี้จะเป็นกรรมนิมิตอารมณ์ เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าเป็นกรรมนิมิตที่จะให้
ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นในภุมิต่อไปในภพต่อไปว่า จะเป็นผลของกุศลหรือผลของอกุศล

ในขณะที่เพียงปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นขณะนั้นจะไม่รู้เลยว่า กำลังเป็นบุคคลใด
ยังไม่มี การเห็น ยังไม่มีการได้ยิน ยังไม่มีการคิดนึกใด ๆ ยังไม่รู้แม้ว่าตัวเองเกิดเป็น
มนุษย์หรือว่าเกิดเป็นสัตว์ภูมิหนึ่งภูมิใด จะเป็นเทวดา หรือจะเป็นรูปพรหม หรือจะ
เป็นอรูปพรหม ในขณะที่เพียงปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นขณะนั้นไม่รู้เลยว่า กำลังเป็นบุคคลใด
จนกว่าจะมีการเห็นเกิดขึ้น จึงจะรู้ว่าอยู่ในโลกไหน

ถ. ตอนใกล้จะจตุตถจิต ถ้าเกิดเวทนาอย่างมาก เวทนานี้จะติดตามไปเป็น
ปฏิสนธิจิตอีกหรือไม่

ส. ไม่มีเลยที่จะตามไปได้ เพราะจิตเกิดขึ้นขณะเดียวและดับ เพราะฉะนั้น
จตุตถจิตในชาตินี้ไม่ตามไปปฏิสนธิในชาติหน้า จิตแต่ละขณะเกิดขึ้นทำกิจเฉพาะของตน
และดับทันที ไม่มีการที่จะติดตามไปได้ เพราะฉะนั้น จิตก่อน ๆ ของชาติก่อน ๆ ไม่ได้
ติดตามมาในชาตินี้สักดวงเดียว แต่จิตแต่ละขณะมีปัจจัยทำให้เกิดขึ้นเป็นไปตาม
ปัจจัยนั้น ๆ

ถ. อยากทราบว่า มรณาสันนิวาสเป็นชนกกรรมหรือไม่

ส. ไม่เป็น แต่มรณาสันนิวาสมีชนกกรรมเป็นปัจจัย

ถ. หมายถึงว่า ได้รับปัจจัยจากกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมอื่น ๆ

ส. กรรมที่ได้กระทำแล้วหนึ่งกรรม จะเป็นปัจจัยทำให้วิจิตรสุดท่ายเกิดขึ้น และมีอารมณ์ตามที่กรรมนั้นเป็นปัจจัยทำให้ปรากฏ สมมติว่าท่านผู้ใดจะสิ้นชีวิตในขณะนี้และเกิดในอบายภูมิ ซึ่งในขณะนี้ก็ไม่ได้ทำอกุศลกรรม ไม่ได้ฆ่าสัตว์ ไม่ได้ลักทรัพย์ แต่ทำไมเมื่อจุติจิตดับไปและปฏิสนธิเกิดในอบายภูมิ ทั้ง ๆ ที่ขณะที่กำลังเห็น กำลังนั่งอยู่ในขณะนี้ ไม่มีการฆ่า ไม่มีการกระทำทุจริตกรรม

ถ. ก่อนจะตาย จะมีช่วงของการเปลี่ยนอารมณ์ที่ชวนจิต ๕ ขณะ เพราะฉะนั้น ถ้าอารมณ์ไม่เปลี่ยน ปฏิสนธิ ภวังค์ จุตี มีอารมณ์เดียวกัน ก็ต้องเกิดเป็นอย่างนั้นตลอดไป จึงต้องมีการเปลี่ยนอารมณ์ที่ชวนจิตก่อนจุติจิต ถูกไหม

ส. ปฏิสนธิจิตมีอารมณ์เดียวกับชวนจิตสุดท้ายก่อนจุติ เปลี่ยนจากอารมณ์ของภวังค์และจุตี จึงทำให้เปลี่ยนจากสภาพของการเป็นบุคคลในภพนั้น

ถ. เปลี่ยนตอนไหน

ส. ชวนวิถีสุดท่ายก่อนจะตาย

สำหรับเรื่องจุตีและปฏิสนธิเป็นเรื่องที่น่าสนใจ แม้ว่าจะเป็นสมมติมรณะ ก็ต่างกับขณิกมรณะ ขณิกมรณะ หมายถึงขณะนี้ซึ่งจิตกำลังเกิดดับสืบทอดกันทุก ๆ ขณะแต่ละขณะ แต่เมื่อไม่ได้ทำจตุทิจ คือ จุตีจิตยังไม่เกิดขึ้น ก็ยังไม่มีสมมติมรณะ แต่ไม่มีความต่างกัน เพราะโดยขณิกมรณะ จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นและดับไปเป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น ฉะนั้น เวลาที่เป็นสมมติมรณะ คือ จุตีจิตเกิดและดับไป ก็เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดสืบทอดทันทีโดยไม่มีระหว่างกัน ไม่มีช่วงคันเลย

เพราะฉะนั้น ถ้าจะนึกถึงโดยสภาพของขณิกมรณะ ก็ไม่มีความต่างกันระหว่างปฏิสนธิของชาติหน้าและจุตีจิตของชาตินี้ เพราะเหมือนกับทุก ๆ ขณะนี้เอง แต่ที่ต่างโดยเป็นสมมติมรณะ ก็เพราะเมื่อจุตีจิตเกิดและดับไป กรรมหนึ่งทำให้เปลี่ยนสภาพจากความเป็นบุคคลนั้นสู่ความเป็นบุคคลอื่นในภพหนึ่งภพใด ซึ่งไม่สามารถจะรู้ได้ ถ้าปฏิสนธิจิตยังไม่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นถึงความเกิดดับสืบทอดกันอย่างรวดเร็วมาก ที่สามารถจะเปลี่ยนสภาพของบุคคลจากความเป็นบุคคลนี้ มีความทรงจำในเรื่องนี้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งโต จนถึงวัยที่จะจากโลกนี้ไป แต่ก็ยังมีกรรมที่จะทำให้

เปลี่ยนสภาพจากความเป็นบุคคลนี้โดยเด็ดขาด ไม่ย้อนกลับไปสู่ความเป็นบุคคลเก่าอีกเลย แสดงให้เห็นว่าการเกิดดับสืบต่อกันของนามธรรมและรูปธรรมนั้นรวดเร็วที่สุดเพียงพริบตาเดียว หรือรวดเร็วกว่านั้นอีก เพียงขณะที่จิตเกิดและดับไป เปลี่ยนสภาพทำให้เป็นบุคคลใหม่ทันที แล้วแต่ว่าจะเกิดในภุมิไหน ซึ่งตราบใดที่ยังไม่บรรลुकุณธรรมเป็นพระอรหันต์ ปฏิสนธิจะเกิดในภุมิหนึ่งภุมิใดก็ได้ใน ๓๑ ภุมิ โดยปฏิสนธิจิต ๑ ดวงในบรรดาปฏิสนธิจิต ๑๙ ดวง ทำกิจเกิดขึ้นในภุมิหนึ่งภุมิใดใน ๓๐ ภุมิ

ใน ๓๑ ภุมินั้น เป็นอบายภุมิ ๔ มนุษย์ ๑ สวรรค์ ๖ รวมเป็นกามภุมิ ๑๑ ซึ่งทุกท่านก็คงจะทราบอนาคตของท่านได้ว่า ไม่พ้นจากกามภุมิ ตราบใดที่ไม่ได้อบรมเจริญความสงบของจิตจนกระทั่งถึงอัปปนาสมาธิโดยไม่เสื่อม ไม่มีทางที่จะไปสู่ภุมิอื่นเลย นอกจากกามภุมิ ภุมิใดภุมิหนึ่งใน ๑๑ ภุมิ และถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์ก็อาจจะเกิดในอบายภุมิหนึ่งอบายภุมิใดในอบายภุมิ ๔ คือ อาจจะเกิดในนรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย หรือเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรม แต่ถ้าเป็นผลของกุศลก็ทำให้เกิดในโลกมนุษย์ หรือในสวรรค์ชั้นหนึ่งชั้นใดในสวรรค์ ๖ ชั้น เพราะฉะนั้น ทุกท่านสามารถจะทราบได้ว่า ท่านจะพ้นจากกามภุมิได้ หรือไม่ได้

การที่จะพ้นจากกามภุมิสู่รูปพรหมภุมิ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากในสมัยนี้ เพราะต้องมีความเห็นถูกในการอบรมเจริญกุศลที่เป็นสมถภาวนาจนกระทั่งความสงบเพิ่มขึ้นตามลำดับขั้นโดยไม่เสื่อม คือ ฌานจิตต้องเกิดก่อนจติ จึงจะเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิในรูปพรหมภุมิได้

สำหรับรูปพรหมภุมิทั้งหมด คือ พรหมบุคคลซึ่งมีรูป มีทั้งหมด ๑๖ ภุมิ เป็นปฐมฌานภุมิ ๓ ทุตติฌานภุมิ ๓ ตติยฌานภุมิ ๓ ตามกำลังของสมาธิ คือ เป็นสมาธิที่มีกำลังเพียงเล็กน้อย ที่มีกำลังปานกลาง และที่มีกำลังประณีต โดยจตุกกนัยสำหรับ ๙ ภุมินั้น เป็นภุมิของปฐมฌาน ๓ ภุมิ ทุตติฌาน ๓ ภุมิ ตติยฌาน ๓ ภุมิ

และสำหรับอีก ๗ ภุมิ เป็นภุมิของจตุตถฌาน โดยจตุกกนัย หรือปัญจฌาน โดยปัญจกนัย คือ ฌานที่ ๔ โดยจตุกกนัย หรือฌานที่ ๕ โดยปัญจกนัย มีภุมิที่เกิด

๗ ภูมิ ได้แก่ เวหูปผลาภูมิ ๑ สำหรับผู้มีขั้น ๕ ปฏิสนธิ ที่เป็นปุถุชน หรือเป็น พระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี จะเกิดในเวหูปผลาภูมิ

และสำหรับผู้ที่เห็นโทษของนามธรรม ไม่ต้องการให้มีนามธรรมปฏิสนธิเลย จะมีแต่รูปปฏิสนธิ ซึ่งก็ต้องเป็นผลของปัญญาจกนัย ทำให้มีแต่รูปปฏิสนธิ ในอสังขญสตัดาพรหมภูมิ อีก ๑ ภูมิ นี่คือผลของฌานขั้นสูง คือ ขั้นรูปปัญจฌาน สำหรับในอสังขญสตัดาพรหมภูมินั้น ไม่มีพระอรหันต์ที่จะไปเป็นรูปปฏิสนธิโดยไม่มี นามปฏิสนธิ

สำหรับปัญญาจกนัยอีก ๕ ภูมิ คือ สุทธาวาสภูมิ เป็นภูมิพิเศษเฉพาะ พระอนาคามีที่ได้ปัญญาจกนัยเท่านั้น ถ้าเป็นพระอนาคามีที่ได้เพียงปฐมฌานถึง ตติยฌานโดยจตุกกนัย หรือถึงจตุตถฌานโดยปัญญาจกนัย จะไม่เกิดในสุทธาวาสภูมิ

เพราะฉะนั้น ภูมิของปัญญาจกนัยมีถึง ๗ ภูมิ ได้แก่ เวหูปผลาภูมิ ๑ เป็นภูมิ ของผู้มีขั้น ๕ ปฏิสนธิ อสังขญสตัดาภูมิ ๑ เป็นภูมิของรูปปฏิสนธิเท่านั้น ไม่มีนาม ปฏิสนธิเลย และสุทธาวาสภูมิ ๕ เฉพาะพระอนาคามีที่ได้ถึงปัญญาจกนัยปฏิสนธิ รวมเป็นรูปพรหมภูมิ ๑๖ ภูมิ

ท่านผู้ฟังอาจจะเคยเกิดมาแล้ว นานแสนนาน แต่ในปัจจุบันชาตินี้ที่เป็นมนุษย์ ก็ต้องแล้วแต่เหตุ ถ้าไม่ได้อบรมเจริญฌานสมาบัติ ไม่มีทางที่จะเกิดในรูปพรหม ๑๖ ภูมินี้ได้เลย

นอกจากนั้น ยังมีรูปภูมิ ๔ ภูมิ ซึ่งก็ประณีตขึ้นตามขั้น ตั้งแต่ อากาสนัญญายตนฌาน วิญญานัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน และ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

การเกิดในภูมิต่างๆ ไม่สับสนกัน และไม่สับสนภูมิกันด้วย คือ ถ้าชวนจิตสุดท้าย ก่อนจุติจิตเป็นกามชวนะ ก็ต้องเกิดในกามภูมิ ถ้าชวนจิตก่อนจุติจิตเป็นรูปาวจรจิต คือ รูปฌานขั้นหนึ่งขั้นใด ก็จะต้องเกิดในรูปพรหมภูมิตามลำดับขั้นนั้น ถ้าชวนจิต สุดท้ายเป็นอรูปราวจรจิต คือ เป็นอรูปราวจรกุศลจิต ก็เป็นปัจจัยให้อรูปราวจรวิบากจิต ปฏิสนธิในอรูปรพรหมภูมิ คือ ภูมิที่ไม่มีรูปเลย

สำหรับการเกิดในกามภูมิ ย่อมแล้วแต่ว่าจะเกิดโดยกำเนิดใด ก็มีรูปเกิดร่วมด้วยมากน้อยตามภูมินั้น ๆ เช่น ถ้าเป็นโอปปาติกะกำเนิด คือ เกิดสมบุรณ์พร้อมด้วยอายตนะทั้งหมด เป็นสัตว์ในนรก หรือเป็นเปรต หรือเป็นเทวดา ก็จะมีรูปครบทั้งจักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท

ถ้าเกิดในรูปพรหมภูมิ ยังมีรูปอยู่ แต่เป็นภูมิที่ไม่มีฆานปสาท ไม่มีชิวหาปสาท ไม่มีกายปสาท ไม่ต้องบริโภคอาหารเลย และไม่มีลมหายใจด้วย

สำหรับในรูปพรหมภูมิ เป็นภูมิซึ่งมีแต่นามปฏิสนธิ ไม่มีรูปสักรูปเดียว

สำหรับอัสัญญัตตาพรหม มีแต่รูปปฏิสนธิ ไม่มีนามปฏิสนธิเลย

เพราะฉะนั้น รูปในแต่ละภูมิก็มากน้อยต่างกัน เช่น ในอัสัญญัตตาพรหม เมื่อไม่มีนามปฏิสนธิ ก็ไม่ต้องมีจักขุปสาท ไม่ต้องมีโสตปสาท ไม่ต้องมีฆานปสาท ไม่ต้องมีชิวหาปสาท ไม่ต้องมีกายปสาท เพราะไม่มีนามขันธ์เกิด ไม่มีจิตเจตสิกเกิด ไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการคิดนึกใด ๆ ทั้งสิ้น

๑๓๐๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๖๗

ข้อที่ควรคิด คือ เพราะเหตุใดปฏิสนธิจิตจึงมีอารมณ์เดียวกับชวนจิตสุดท้าย ก่อนจุติจิต

ก็เพราะเหตุว่า ถ้าจุติจิตจะเกิดหลังจากจักขุทวารวิถิ คือ เมื่อเห็น วิถิจิตที่เกิดขึ้นรู้รูปารมณ์ทางตาดับไปหมดแล้ว จุติจิตเกิดก็ได้ หรือขณะที่กำลังได้ยินเสียง จิตที่เกิดขึ้นได้ยินเสียงทางหู โสตทวารวิถิจิตแต่ละดวงเกิดขึ้นได้ยินเสียงที่ยังไม่ดับ จนกระทั่งเสียงดับ และภวังคจิตเกิดต่อ จุติจิตก็เกิดได้ เพราะฉะนั้น จุติจิตจะเกิดต่อจากจิตทางปัญจทวารวิถิ โสตทวารวิถิ ฆานทวารวิถิ ชิวหาทวารวิถิ กายทวารวิถิ หรือมโนทวารวิถิก็ได้ ซึ่งธรรมชาติการรู้อารมณ์ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อมีเห็นรูปารมณ์ทางตา และวิถิจิตทั้งหมดดับไปแล้ว ภวังคจิตเกิดขึ้นแล้ว จิตจะเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้นต่อทางใจ คือ ทางมโนทวารวิถิทุกครั้ง

ในขณะที่กำลังเห็นขณะนี้ ปรากฏเสมือนว่าจักขุวิญญาณไม่ได้ดับ เพราะเห็น อยู่ตลอดเวลา ความจริงแล้วจักขุวิญญาณดับ สัมผัสจิตดับ สันตிரณจิตดับ ชวนจิตดับ ตทาลัมพนจิตดับ รูปดับไป ภวังคจิตเกิดต่อหลายขณะ มโนทวารวิถิจิต คือ จิตที่เกิดขึ้นรู้สิ่งที่ปรากฏทางตาต่อจากทางจักขุทวารวิถิ ก็เกิดขึ้น

แสดงให้เห็นว่า ทุกครั้งที่มีการเห็นรูปารมณ์วาระหนึ่ง ๆ ดับไป มโนทวารวิถิจิตจะต้องเกิดขึ้นรู้รูปารมณ์ต่อจากทางจักขุทวารวิถิ ซึ่งรูปารมณ์ที่มโนทวารวิถิจิตรู้ มีลักษณะเหมือนกับรูปารมณ์ที่ทางจักขุทวารวิถิรู้แล้วดับไป ถ้าเป็นทางหู คือ โสตทวาร ในขณะนี้ที่กำลังได้ยินเสียง เสียงกำลังปรากฏ ยังไม่ดับ โสตทวารวิถิจิตเกิดขึ้นรู้เสียงที่ยังไม่ดับ เมื่อเสียงดับแล้ว โสตทวารวิถิจิตทั้งหมดดับแล้ว ภวังคจิตเกิดต่อ มโนทวารวิถิจิตต้องเกิดขึ้นรับรู้เสียงต่อจากทางโสตทวารวิถิ ซึ่งเสียงที่มโนทวารวิถิจิตรู้มีลักษณะเดียวกับเสียงที่ปรากฏทางโสตทวารวิถินั่นเอง แสดงให้เห็นว่า เมื่อ

อารมณ์ทางปัญจทวารดับแล้ว ภวังคจิตดับแล้ว มโนทวารวิถีจิตต้องเกิดต่อ โดยมีอารมณ์เดียวกับปัญจทวารวิชิตนั้น ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อจุติจิตเกิดหลังจากที่จักขุทวารวิชิตดับ ปฏิสนธิจิตจึงมีอารมณ์เดียวกับชวณะสุดท้ายก่อนจุติ เพราะถ้าจุติไม่เกิด มโนทวารวิถีจิตจะมีอารมณ์เดียวกับจักขุทวารวิชิตที่ดับไป หรือถ้าเป็นทางหู โสททวารวิชิตเสียงดับแล้ว ภวังคจิตเกิดดับแล้ว ถ้าไม่ใช่จุติจิตเกิด ก็เป็นมโนทวารวิถีจิตเกิดต่อ โดยมีเสียงเดียวกับที่ทางโสททวารวิชิตเพ็ญรู้แล้วดับไปเป็นอารมณ์ มีลักษณะอย่างเดียวกัน และถ้าจุติจิตเกิดดับ มโนทวารวิถีจิตก็ไม่ได้เกิดต่อจากปัญจทวารวิชิต แต่ปฏิสนธิจิตเกิดสืบต่อจากจุติจิต ด้วยเหตุนี้ ปฏิสนธิจิตจึงมีอารมณ์เดียวกับชวณะสุดท้ายก่อนจุติ ซึ่งไม่มีจิตอื่นจะค้นได้โดยระหว่างจุติกับปฏิสนธิ เพราะฉะนั้น ปฏิสนธิจิตจึงมีอารมณ์เดียวกับชวณะสุดท้ายก่อนจุติ

ถ้าจุติจิตยังไม่เกิด ต่อจากภวังคจิตอะไรเกิด

มโนทวารวิถีจิตเกิด แต่เมื่อปัญจทวารวิชิตดับ และจุติจิตเกิด ปฏิสนธิจิตจึงมีอารมณ์เดียวกับชวณะสุดท้ายก่อนจุติ

ถ้าจิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางมโนทวารดับไปแล้ว จุติจิตเกิดได้ไหม

ทวาร คือ ทางรู้อารมณ์ มี ๖ ทาง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เป็นรูป & ทวาร ชื่อว่าปัญจทวาร เป็นนาม ๑ ทวาร คือ มโนทวาร

เพราะฉะนั้น ถ้าจิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางมโนทวารดับไปแล้ว จุติจิตเกิดต่อได้ไหม ได้ และปฏิสนธิจิตก็มีอารมณ์เดียวกับชวณะสุดท้ายของมโนทวารวิชิตนั่นเอง เพราะฉะนั้น ก็แล้วแต่ว่าจุติจิตจะเกิดหลังจากปัญจทวารวิชิตจิต หรือหลังจากมโนทวารวิชิตจิต แต่อย่างไรก็ตามปฏิสนธิจิตต้องมีอารมณ์เดียวกับชวณะสุดท้ายก่อนจุติ ซึ่งกรรมหนึ่งเป็นปัจจัยทำให้อารมณ์ปรากฏ โดยที่ไม่มีใครสามารถเลือกอารมณ์ได้

แม้ว่าทางตากำลังเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งคนอื่นก็เห็น แต่ถ้ากรรมที่จะทำให้อุปสมุทเป็นอกุศลกรรม กรรมนิมิตอารมณ์ก็จะปรากฏทำให้จิตเศร้าหมองเป็นอกุศล ทำให้อุปสมุทวิบากทำกิจปฏิสนธิต่อจากจุติ ซึ่งไม่มีใครสามารถรู้ว่า ชนกกรรม คือ กรรมที่ทำให้ปฏิสนธิในชาติหน้าต่อจากจุติจิตในชาตินี้ จะเป็นกรรมอะไร

เมื่อปฏิสนธิจิตทำกิจปฏิสนธิเพียงขณะเดียวและดับไป ภาวังคจิตก็เกิดต่อ และเนื่องจากปฏิสนธิจิตมี ๑๙ ดวง หรือ ๑๙ ประเภท เพราะฉะนั้น ภาวังคจิตที่เกิดต่อก็มีเพียง ๑๙ ดวง หรือ ๑๙ ประเภทเช่นเดียวกัน คือ ถ้าปฏิสนธิจิตเป็นมหาวิบากญาณสัมปยุตต์เกิดขึ้นและดับไป ภาวังคจิตก็คือมหาวิบากญาณสัมปยุตต์เกิดต่อ ทำกิจดำรงรักษาภาพชาติความเป็นบุคคลที่ปฏิสนธิจิตประกอบด้วยเหตุ ๓ เป็นติเหตุกะ คือ ประกอบด้วยอโลกะ อโทสะ อโมหะ เป็นมหาวิบากญาณสัมปยุตต์ และภาวังคจิตของบุคคลนั้นก็จะ เป็นมหาวิบากญาณสัมปยุตต์ตลอดไปจนถึงจุดระหว่างที่ไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ไม่มีการคิดนึก

ขอให้พิจารณาถึงจิต ๒ ขณะนี้ว่า เกิดดับสืบต่อเร็วแค่ไหน ในเมื่อขณะนี้ยังนับไม่ได้เลยว่า กำลังเห็นและได้ยินมีจิตเกิดดับมากสักเท่าไร แต่เพียงชั่วจิต ๒ ขณะที่เกิดสืบต่อกัน คือ ปฏิสนธิจิตเกิดสืบต่อจากจุติจิตของชาติก่อน จะสั้นสักแค่ไหน ดับไปและภาวังคจิตเกิดต่อ ตราบใดที่ยังไม่เห็น ยังไม่ได้ยิน ยังไม่ได้กลิ่น ยังไม่ลิ้มรส ยังไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ยังไม่คิดนึก ก็ต้องเป็นภาวังคจิตเกิดดับสืบต่ออยู่เรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเกิดในอรุปพรหมภูมิ หรือเกิดในนรก

และจะเดือดร้อนไหม เพียงจิตเป็นภวังค์ ปฏิสนธิจิตขณะเดียวดับแล้ว พ้นไปแล้วขณะนั้น แต่หลังจากปฏิสนธิมีจิตเกิดดับสืบต่อดำรงภาพชาติเป็นภวังคจิตอยู่เรื่อย ๆ เป็นจิตประเภทเดียวกัน ถ้าเกิดในนรก ปฏิสนธิจิตเป็นอเหตุกอกุศลวิบากสันตிரณะ ถ้าเกิดในอรุปพรหมภูมิชั้นอากาศานัญจายตนะ ก็เป็นอากาศานัญจายตนวิบากจิตที่ทำกิจภวังค์

สำหรับจิตที่ทำกิจภวังค์ในนรก กับจิตที่ทำกิจภวังค์ในชั้นอรุปพรหมภูมิต่างกันไหม ในขณะที่ทำภวังคกิจ

ไม่ต่างกันเลย เพราะเหตุใด ก็เพราะขณะที่เป็นภวังค์ ในนรกก็ยังไม่ได้รับความเจ็บปวดทรมานซึ่งเป็นผลของอกุศลกรรม ในอรุปพรหมภูมิก็ยังไม่ได้รับผลของการเกิดเป็นอรุปพรหมภูมิทางวิถิจิตหนึ่งวิถิจิตใด ซึ่งสำหรับอรุปพรหมภูมิจะเหลือเพียง

วิถีจิตทางเดียว คือ มโนทวารวิถีเท่านั้น เพราะในรูปพรหมภูมิไม่มีรูปมีแต่เฉพาะนามปฏิสันธิ คือ นามขันธ์ ๔ จิตและเจตสิก ซึ่งได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์เท่านั้น เพราะฉะนั้น ในรูปพรหมภูมิ ไม่มีตา ไม่มีหู ไม่มีจมูก ไม่มีลิ้น ไม่มีกาย ไม่มีรูปใด ๆ ทั้งสิ้น จึงไม่มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส ไม่มีการรู้กระทบสัมผัสใด ๆ ทั้งสิ้น สุขไหม มีแต่มโนทวารวิถีจิตทางเดียวเท่านั้น แต่แม้กระทั่งขณะที่เป็นภวังค์สืบต่อจากปฏิสันธิ ก็ยังไม่ใช่มโนทวารวิถี ยังไม่มีการรู้สึกตัวเลยว่า เกิดเป็นใคร ภูมิไหน

ถ้าเกิดในนรกแล้วเป็นภวังค์ ก็ยังไม่ว่าเป็นสัตว์ในนรก เกิดเป็นเปรตก็ยังไม่รู้ว่าเป็นเปรต หรือเกิดในมนุษย์ก็ยังไม่รู้ว่าเป็นมนุษย์ เกิดในสวรรค์ชั้นหนึ่งชั้นใด จะเป็นชั้นดาวดึงส์ หรือยามา หรือดุสิตา ก็ไม่รู้ว่า เป็นเทวดาชั้นหนึ่งชั้นใด เกิดเป็นรูปพรหมภูมิก็ยังไม่รู้ แม้ว่าจะเกิดในสุทธาวาสภูมิ ในขณะที่เป็นภวังค์ ก็ไม่รู้ตัวอีก เพราะฉะนั้น ขณะที่ เป็นภวังค์ คือ จิตกำลังทำภวังคกิจ ไม่ใช่การรู้สึกตัว ไม่ใช่การรู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดทางทวารหนึ่งทวารใดเลย ซึ่งนี่คือขณะที่ไม่ต่างกันเลย ไม่ว่าจะเกิดในภูมิใด เมื่อเป็นเพียงภวังคจิต

ลองพิจารณาว่า เมื่อปฏิสันธิจิตเกิดและดับไป เพียงขณะเดียว จะไม่มีปฏิสันธิจิตเกิดอีกเลยในชาตินั้น และภวังคจิตเกิดดับสืบต่อจนกว่าวิถีจิตจะเกิด แต่วิถีจิตไหนจะเป็นวิถีจิตขณะแรกหลังจากที่ปฏิสันธิจิตดับไปและภวังคจิตเกิดดับสืบต่อ ลองพิจารณาดู

ทุกท่านผ่านมาแล้วในชาตินี้ และในชาติต่อ ๆ ไปในสังสารวัฏฏ์ที่ยังต้องมีจิตและปฏิสันธิ ถ้าเป็นเพียงปฏิสันธิและภวังค์เท่านั้น ไม่เดือดร้อนจริง ๆ แต่กรรมไม่ได้ทำให้เพียงปฏิสันธิและภวังค์เกิดขึ้นเท่านั้น ยังต้องทำให้วิถีจิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แล้วแต่ภพภูมิที่เกิด เพราะฉะนั้น ลองพิจารณาว่า จิตประเภทไหน วิถีจิตไหนจะเป็นวิถีจิตขณะแรกของชาตินั้นที่เกิดขึ้นหลังจากที่ปฏิสันธิจิตดับไปแล้ว และภวังคจิตเกิดดับแล้ว

ก็คือมโนทวารวชิชฌิต หลังจากทีปฏิสันธิจิตดับแล้ว ภาวังจิตเกิดสืบต่อ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดในนรก ในสวรรค์ ในรูปพรหมภูมิ หรือในอรูปพรหมภูมิก็ตาม มโนทวารวิถิจิตจะเกิดก่อน ในภูมิมนุษย์ ยังไม่มีตา ยังไม่มีหู มีกายปสาทจริง แต่ว่า ทุกภูมิ จิตจะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางใจก่อน คือ ทางมโนทวาร

ที่ใช้คำว่า ทวาร หมายความว่าถึงทางรู้อารมณ์ ซึ่งไม่ใช่วิถิจิต เพราะฉะนั้น ทางรู้อารมณ์ เป็นรูป ๕ คือ จักขุปสาทเป็นจักขุทวาร ๑ โสตปสาทเป็นโสตทวาร ๑ ฆานปสาทเป็นฆานทวาร ๑ ชิวหาปสาทเป็นชิวหาทวาร ๑ กายปสาทเป็นกายทวาร ๑ ภาวังคุปัจเฉทะเป็นมโนทวาร ๑

เพราะฉะนั้น มโนทวาร คือ จิต ถ้าคิดถึงเวลาที่ปฏิสันธิจิตเกิด ในภูมิมนุษย์ รูปยังเป็นรูปที่เล็ก มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ขณะนั้นมีกายปสาทจริง แต่ธรรมดาของการเกิดดับรู้อารมณ์ในวันหนึ่ง ๆ รู้อารมณ์ทางไหนมาก ขณะนี้มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย เป็นทางรู้อารมณ์ซึ่งเป็นรูป และมีจิตซึ่งเป็นมโนทวาร วันหนึ่ง ๆ รู้อารมณ์ทางไหนมาก

มโนทวาร คือ ขณะใดที่จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ซึ่งไม่ใช่อารมณ์เดียวกับปฏิสันธิ โดยไม่อาศัยตา ไม่อาศัยหู ไม่อาศัยจมูก ไม่อาศัยลิ้น ไม่อาศัยกาย ขณะนั้นจิตจะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางมโน คือ ทางจิต โดยอาศัยใจเกิดขึ้นเป็นทวาร หรือเป็นทางคิดนึก รู้สีกตัว หรือรู้อารมณ์ที่ปรากฏทางใจ

ในวันหนึ่ง ๆ ไม่ใช่มีแต่เห็น และก็ไม่ใช่มีแต่ได้ยิน ถ้าลืมตาขึ้นมาดูเสมือนว่า เห็นตลอดเวลา ไม่ได้หยุดไปเลยในขณะนี้ แต่ในขณะที่ลืมตาเห็น โสตปสาทก็กระทบกับเสียง มีปัจจัยให้โสตวิญญูณเกิดขึ้นได้ยินเสียงด้วย โดยปรากฏเหมือนกับว่า ทางจักขุทวารไม่ได้ดับ ซึ่งความจริงจิตเกิดขึ้นทีละขณะ เพราะฉะนั้น ขณะที่กำลังเห็น โสตวิญญูณจะเกิดขึ้นได้ยินเสียงไม่ได้เลย ในขณะที่เห็นต้องไม่มีเสียงปรากฏ ฉะนั้น ในขณะที่เสียงกำลังปรากฏก็ต้องไม่มีสีสันปรากฏด้วย ฉะนั้น เพราะในขณะที่กำลังมีเสียงเป็นอารมณ์ ลองพิจารณาดู เฉพาะเสียงปรากฏกับจิตใด จิตนั้นกำลังมีเสียงเป็นอารมณ์ จะให้มีสีสันวัณณะทางตาปรากฏไปด้วยไม่ได้

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ ดูเสมือนว่าเห็นมาก และมีไฉนมากด้วย แต่ตามความเป็นจริง จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์โดยอาศัยทางใจมากกว่าทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าไม่ว่าอารมณ์ใดจะปรากฏให้จิตเกิดขึ้น เช่น อาศัยทางตาเห็นสิ่งนั้นและดับไป จิตจะต้องอาศัยทางใจเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้นต่อทุกครั้ง

เพราะฉะนั้น แม้ไม่เห็น นึกถึงได้ไหม นึกถึงสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเคยเห็นแล้วก็ได้นึกถึงเสียง นึกถึงคำ นึกถึงเรื่องขณะใด ขณะนั้นหมายความว่า ไม่ได้อาศัยตา ไม่ได้อาศัยหู ไม่ได้อาศัยจมูก ไม่ได้อาศัยลิ้น แต่อาศัยใจ คือ อาศัยจิตเป็นทวาร เป็นทางที่จะรู้ หรือคิดนึกอารมณ์นั้น ๆ เพราะฉะนั้น จิตนั่นเองซึ่งเกิดก่อนวิถิจิต เป็นมโนทวาร

ถ้าเป็นภวังค์ตลอด ไม่ใช่มโนทวาร แต่เวลาที่จะรู้อารมณ์ทางใจ ภวังค์ขณะต้องเกิดขึ้นใหม่เพื่อที่จะรู้อารมณ์ที่ไม่ใช่อารมณ์ของปฏิสนธิและภวังค์ เมื่อภวังค์ขณะใหม่และดับไป ภวังค์ปัจจุขณะก็เกิดขึ้น เป็นกระแสภวังค์ดวงสุดท้าย แต่ยังไม่ใช่วิถิจิต เพราะฉะนั้น มโนทวารวัชชนจิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางใจ เป็นวิถิจิตขณะแรกในภพหนึ่งชาติหนึ่ง

๑๓๐๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๖๗

มโนทวาราวชชนจิตเป็นวิถิจิตขณะแรก ซึ่งเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางใจต่อจาก
ภวังคจิตที่เกิดต่อจากปฏิสนธิจิตทุกภพทุกชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดในนรก การเกิดใน
สวรรค์ การเกิดในรูปพรหมภูมิ หรือว่าการเกิดในอรูปพรหมภูมิ

ซึ่งปกติมโนทวารวิถิจิตก็รับรู้อารมณ์สืบต่อจากทางปัญจทวารวิถียอยู่แล้ว
เพราะฉะนั้น เมื่อจุติจิตเกิดขึ้น และปฏิสนธิจิตเกิดต่อ มีอารมณ์เดียวกับขณะสุดท้าย
ไม่ใช่อารมณ์ของโลกที่ปฏิสนธิจิตเกิด และแม้ไม่ปรากฏว่าอารมณ์ของปฏิสนธิเป็น
อย่างไรก็จริง แต่มโนทวารวิถิจิตต้องเกิดก่อนเป็นวาระแรก ซึ่งวิถิจิตแรก ได้แก่
มโนทวาราวชชนจิต ไม่ใช่ปัญจทวาราวชชนจิต เพราะยังไม่มีมารู้อารมณ์ทางตา
ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เพราะฉะนั้น วาระแรกของภพหนึ่งชาติหนึ่งต้อง
เป็นมโนทวารวิถิจิต ซึ่งมโนทวาราวชชนจิตเป็นวิถิจิตขณะหนึ่ง

ควรจะศึกษาให้เข้าใจเรื่องของมโนทวาราวชชนจิตให้ละเอียดขึ้น ให้แม่นยำขึ้น
และอย่าปะปนกับมโนทวาร

มโนทวาราวชชนจิตเป็นวิถิจิต แต่มโนทวารไม่ใช่วิถิจิต มโนทวารเป็นภวังคจิต
ดวงสุดท้ายของกระแสภวังค์ก่อนวิถิจิต เพราะฉะนั้น มโนทวาร คือ ภวังค์ปัจเฉทะ
แต่มโนทวาราวชชนจิตเป็นวิถิจิตดวงหนึ่งในอเหตุกจิต ๑๘ ดวง

ขอทบทวนมโนทวาราวชชนจิต ซึ่งขณะนี้ทราบแล้วว่า มโนทวาราวชชนจิต
เป็นวิถิจิตแรกในทุกภพทุกชาติที่เกิดขึ้นต่อจากภวังค์ปัจเฉทะ โดยชาติ เป็นชาติกิริยา
เพราะว่าจิตมี ๔ ชาติ เป็นกุศล ๑ เป็นอกุศล ๑ เป็นวิบาก ๑ เป็นกิริยา ๑ สำหรับ
มโนทวาราวชชนจิตไม่ใช่วิบากจิต ไม่ใช่กุศลจิต ไม่ใช่อกุศลจิต แต่เป็นกิริยาจิต ซึ่ง
กิริยาจิต หมายความว่าจิตที่ไม่เป็นเหตุให้เกิดวิบาก และไม่ใช่วิบากจิต

โดยภูมิ คือ โดยระดับชั้นของจิต จิตทั้งหมดมี ๘๙ มี ๔ ภูมิ หรือ ๔ ระดับชั้น
ชั้นต่ำสุด คือ กามภูมิ ชั้นต่อไป คือ รูปภูมิ หรือรูปาวจรจิต ได้แก่ รูปฌานต่าง ๆ
ชั้นต่อไป คือ อรูปภูมิ หรืออรูปาวจรจิต ได้แก่ อรูปฌาน และชั้นสูงที่สุด คือ
โลกุตตรภูมิ เพราะฉะนั้น ภูมิมี ๔ คือ กามภูมิ ๑ รูปภูมิ ๑ อรูปภูมิ ๑ โลกุตตรภูมิ ๑

ว่าโดยภูมิ มโนทวาราวชชนจิตเป็นภูมิอะไร เป็นกามภูมิ เพราะเหตุใด
การศึกษาทั้งหมด ถ้ามีเหตุผลประกอบด้วยจะทำให้เข้าใจขึ้นและไม่ลืมด้วย

มโนทวาราวชชนจิตเป็นกามภูมิ เพราะรับกามอารมณ์ได้ จิตใดที่สามารถจะ
รับรู้กามอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะได้ จิตนั้นเป็นกามภูมิ

โลกุตตรจิตไม่ใช่กามภูมิ เพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์อย่างเดียว โลกุตตรจิตมี
อารมณ์อื่นไม่ได้เลยนอกจากนิพพาน แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันต์
ทั้งหลายซึ่งเกิดในมนุษย์ภูมิ เป็นกามบุคคล เพราะไม่ได้เกิดในรูปพรหมภูมิ ไม่ใช่
อรูปพรหมบุคคลด้วย แต่เมื่อโลกุตตรจิตเกิด เป็นโลกุตตรภูมิ ไม่ใช่กามภูมิ เพราะมี
นิพพานเป็นอารมณ์

สำหรับมโนทวาราวชชนจิต ไม่ว่าจะเกิดในรูปพรหมภูมิ หรือในอรูปพรหมภูมิ
ก็ตาม มโนทวาราวชชนจิตเป็นกามภูมิ เพราะเป็นจิตที่สามารถรับรู้รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะได้ และจิตดวงนี้จะไม่เปลี่ยนชาติ คือ เป็นชาติกิริยา ไม่ว่าจะเกิดขณะไหน
ทั้งสิ้น และจะไม่เปลี่ยนภูมิ จิตใดเป็นกามภูมิก็เป็นกามภูมิ จิตใดเป็นรูปภูมิก็เป็น
รูปภูมิ เพราะฉะนั้น มโนทวาราวชชนจิต ไม่ว่าจะเกิดในสววรรค์ หรือที่ใดก็ตาม เมื่อ
จิตนี้เกิดขึ้น ก็เป็นกามภูมิ

โดยเหตุ ถ้าจะศึกษาพระอภิธรรมต่อ ๆ ไป ซึ่งพระอภิธรรมหมายถึงสภาพธรรม
ที่เกิดเป็นปกติในชีวิตประจำวัน แต่ที่เป็นอภิธรรมก็เพราะเป็นธรรมที่ละเอียด
ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้และทรงแสดงไว้เพื่อที่จะให้เห็นว่าเป็นแต่เพียงสภาพธรรม
ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ฉะนั้น ถ้าจะศึกษาธรรมโดยละเอียดขึ้นจะต้องรู้
จิตที่ประกอบด้วยเหตุและไม่ประกอบด้วยเหตุ คือ จิตเป็นสเหตุกะหรือเป็นอเหตุกะ

มีฉะนั้นแล้ว จะศึกษาต่อไปไม่ได้ดี ยิ่งศึกษาก็ยิ่งง ยังอ่านก็ยังไม่เข้าใจว่า จิตดวงไหนเป็นอะไร

สำหรับเหตุกจิต คือ จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มีเพียง ๑๘ ดวง จำแนกเป็นอกุศลวิบาก ๗ กุศลวิบาก ๘ และเป็นเหตุกิริยา ๓ จิตอื่นนอกจากนี้ทั้งหมดเป็นสเหตุกะ คือ จิตที่ประกอบด้วยเหตุ

มโนทวาราวชชนจิต โดยเหตุ เป็นเหตุกจิต ซึ่งเหตุกิริยาจิตมีเพียง ๓ ดวงเท่านั้น คือ ปญฺจทวาราวชชนจิต ๑ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และหสิตุปปาทจิต เป็นจิตที่ทำให้เกิดการแย้มหรือการยิ้มของพระอรหันต์อีก ๑ เท่านั้น

สำหรับอกุศลวิบากจิต ๗ ดวง คือ จักขุวิญญาณ ๑ โสทวิญาณ ๑ ฆานวิญาณ ๑ ชิวหาวิญาณ ๑ กายวิญาณ ๑ สัมปฏิจฉันนะ ๑ สันตிரณะ ๑ และสำหรับกุศลวิบาก ๘ ดวง ก็เพิ่มโสมนัสสันตிரณะอีก ๑ ดวงเท่านั้น

มโนทวาราวชชนจิตเป็นจิตที่รู้อารมณ์ที่ปรากฏที่ทวาร

๖ ทวาร

เสียง เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นกระทบกับโสตปสาท ขณะนั้นยังเป็นภวังค์ ซึ่งภวังค์ที่กระทบ ชื่อว่าอติตภวังค์ ดับไปแล้ว ภวังคฺจลนะเกิดขึ้นใหม่ เพื่อที่จะรู้เสียงที่กระทบที่โสตปสาท เมื่อภวังคฺจลนะดับไปแล้ว ภวังคฺปัจเฉทะเกิดต่อ เป็นภวังค์ดวงสุดท้าย ต่อจากนั้นวิถีจิตต้องเกิด เมื่อเป็นเสียง จิตที่ทำอวชชนก็รู้ว่า เสียงกระทบกับทวาร ซึ่งจิตดวงนั้น คือ ปญฺจทวาราวชชนจิต ไม่ใช่มโนทวาราวชชนจิต

ถ้าเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย วิถีจิตแรกต้องเป็นปญฺจทวาราวชชนจิต ถ้าเป็นทางหู คือ ทางโสตปสาท ชื่อว่าโสตทวาราวชชนจิตก็ได้ แต่ถ้าเรียกรวมไม่แยก ก็เป็นปญฺจทวาราวชชนจิต

เมื่อปญฺจทวาราวชชนจิตดับไปแล้ว โสทวิญาณเกิดขึ้นได้ยินเสียง เสียงยังไม่ดับ ในระหว่างที่เป็นโสตทวารวิถีจิตทั้งหมดเสียงยังไม่ดับ เพราะรูปมีอายุเท่ากับจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ เมื่อโสทวิญาณดับ สัมปฏิจฉันนจิตเกิดต่อ เสียงยังไม่ดับ เมื่อสัมปฏิจฉันนจิตดับ สันตிரณจิตเกิดต่อ เสียงยังไม่ดับ เมื่อสันตிரณจิตดับไปแล้ว

โงฐัพพนจิตเกิด เสียงยังไม่ดับ เมื่อโงฐัพพนจิตดับไปแล้ว ชวนจิตเกิดดับสืบต่อกัน ๗ ขณะ เสียงยังไม่ดับ ตทาลัมพนจิตก็เกิดขึ้นรู้อารมณ์ต่อจากขณะที่ดับไปแล้วอีก ๒ ขณะ เสียงจึงดับ และเป็นภาวะ

และมโนทวารวิถี คือ จิตจะต้องอาศัยใจเป็นทวารเกิดขึ้น รู้เสียงที่ทางปัญจทวารหรือโสตทวารเพ็งได้ยินนั่นเอง แต่การรู้เสียงทางมโนทวาร ไม่ได้อาศัยโสตทวาร อย่างลื้ม การรู้เสียงทางมโนทวารต่อจากโสตทวารนั้นไม่ได้อาศัยโสตทวาร เพราะเหตุว่าเสียงดับไปแล้ว เสียงจึงไม่ได้กระทบกับโสตทวาร แต่จิตอาศัยมโนทวาร คือ อาศัยจิตเกิดขึ้นรับรู้เสียงนั้นต่อ เรียกว่ามโนทวารวิถี

เพราะฉะนั้น มโนทวารารวัชชนจิตซึ่งเป็นวิถีแรกของมโนทวาร ก็มีเสียงลักษณะเดียวกับเสียงซึ่งทางโสตทวารวิถีรู้และดับไปก่อนเป็นอารมณ์

ด้วยเหตุนี้ มโนทวารารวัชชนจิตจึงรู้อารมณ์ที่ปรากฏทั้ง ๖ ทวาร ไม่ว่าทางตา เห็นอะไร ทางใจ คือ จิตเกิดโดยอาศัยจิตเป็นทวาร รู้สิ่งที่ปรากฏทางตานั้นต่อ ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็โดยนัยเดียวกัน

เมื่อโสตทวารดับไปแล้ว สัมปฏิจฉันนจิตเกิดต่อ สัมปฏิจฉันนจิตดับไปแล้ว สันตীরณจิตเกิดต่อ สันตীরณจิตดับไปแล้ว โงฐัพพนจิตเกิดต่อ โงฐัพพนะ ก็คือ มโนทวารารวัชชนจิตซึ่งเกิดทางปัญจทวารทำกิจโงฐัพพนะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มโนทวารารวัชชนจิตเป็นจิตที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์ที่ปรากฏทั้ง ๖ ทวาร โดยถ้าเกิดทางปัญจทวารก็ทำกิจโงฐัพพนะก่อนชวนจิต ถ้าเกิดทางมโนทวารก็ทำกิจอารวัชชนะก่อนชวนจิต ซึ่งมโนทวารารวัชชนจิตต้องเกิดก่อนชวนจิต ไม่ว่าจะเป็นทางปัญจทวารหรือทางมโนทวารก็ตาม ถ้าเป็นทางปัญจทวาร ก็เกิดก่อนชวนจิตโดยทำโงฐัพพนกิจ ถ้าเป็นทางมโนทวาร ก็เกิดก่อนชวนจิตโดยทำอารวัชชนกิจ เพราะฉะนั้น มโนทวารารวัชชนจิตสามารถรู้อารมณ์ได้ทั้ง ๖ ทาง ซึ่งขณะนี้จิตดวงนี้กำลังเกิดดับอยู่

มโนทวารารวัชชนจิตรู้อารมณ์โดยอาศัยทวาร

คำถามแรก หรือตอนแรกเป็นเรื่องของอารมณ์ ตอนที่ ๒ เป็นเรื่องของทวาร ลองคิดดู มโนทวารารวัชชนจิตรู้อารมณ์ที่ปรากฏทั้ง ๖ ทวาร ไม่ว่าจะเป็นรูปารมณ์

สัททวารมณฺเฑ คันถารมณฺเฑ รสวารมณฺเฑ โภจวิญญูปวารมณฺเฑ เพราะฉะนั้น ถ้ามโน
มโนทวาราวชชนจิตรู้อารมณ์โดยอาศัยกิฬาวาร

ตอบว่า ๖ ทวาร

ชื่อว่ามโนทวาราวชชนจิต แต่เมื่อรู้อารมณ์ที่ปรากฏ ก็ทั้ง ๖ ทวาร ไม่ใช่เฉพาะ
มโนทวารทวารเดียว เพราะทางจักขุทวาร มโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรู้อารมณ์ที่ยัง
ไม่ได้ดับโดยทำวิญญูปพนกิจต่อจากสันตிரณิกิจ และก่อนชวนกิจที่เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล
หรือเป็นกิริยา

ทางโสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวารก็โดยนัยเดียวกัน

เพราะฉะนั้น มโนทวาราวชชนจิตทำกิจทั้ง ๖ ทวาร สำหรับ ๕ ทวารนั้น
ทำวิญญูปพนกิจ ไม่ใช่อาวัชชนกิจ แต่สำหรับมโนทวารทวารเดียวทำอาวัชชนกิจ

ขอถามต่อไปอีก มโนทวาราวชชนจิตรู้อารมณ์โดยไม่อาศัยทวารเลยได้ไหม

ตอบว่า ไม่ได้

เพราะเหตุใด เพราะมโนทวาราวชชนะเป็นวิถิจิต

จิตที่ไม่ใช่วิถิจิต ได้แก่ จิตขณะทีปฏิสนธิ ภวังค์ จุตี เท่านั้น อย่าลืม
นอกจากนั้นเป็นวิถิจิตทั้งหมด เพราะรู้อารมณ์ทางหนึ่งทางใดใน ๖ ทาง ดังนั้น
มโนทวาราวชชนจิตเป็นวิถิจิต ไม่อาศัยทวารเกิดขึ้นไม่ได้

ปฏิสนธิจิตรู้อารมณ์โดยไม่อาศัยทวาร ภวังคจิตรู้อารมณ์โดยไม่อาศัยทวาร
จุติจิตรู้อารมณ์โดยไม่อาศัยทวาร จึงไม่ใช่วิถิจิต แต่มโนทวาราวชชนจิตจะรู้อารมณ์
โดยไม่อาศัยทวารไม่ได้ และรู้อารมณ์ได้ทุกอารมณ์ด้วย ทั้งทางตา หรือทางหู หรือ
ทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ เพราะฉะนั้น จึงต้องอาศัย ๖ ทวาร
ไม่ใช่อาศัยเพียงทวารเดียว

แต่ที่ชื่อว่ามโนทวาราวชชนจิต ถ้าอุปมากับคน หรือเปรียบเทียบกับคน มี
๒ ชื่อได้ไหม ชื่อเล่นกับชื่อจริง หรืออาจจะมีชื่ออื่น ๆ ที่เพื่อนฝูงตั้งให้ก็ได้ แต่ชื่อใด
ควรจะเป็นชื่อประจำระหว่าง ๒ กิจ คือ วิญญูปพนกิจกับอาวัชชนกิจ

มโนทวาราวชชนจิตเกิดได้ทุกภุมิ แต่โวกุฐัพพนจิตเกิดไม่ได้ทุกภุมิ เช่น ใน
อุรูปพรหมภุมิ มโนทวาราวชชนจิตเกิดขึ้นเป็นวิถีจิตแรกทางมโนทวาร เพราะฉะนั้น
จึงควรเป็นชื่อประจำ แม้ว่าจะทำโวกุฐัพพนกิจทางปัญจทวาร แต่ก็ชื่อ
มโนทวาราวชชนจิต เพื่อที่จะได้จำได้ ไม่สับสน มิฉะนั้นจะคิดว่ามี ๒ ดวง คือ
โวกุฐัพพนจิตดวงหนึ่ง และมโนทวาราวชชนจิตดวงหนึ่ง ซึ่งความจริงไม่ใช่ มีดวงเดียว
คือ มโนทวาราวชชนจิต แต่ทำโวกุฐัพพนกิจทางปัญจทวาร และทำอวชชนกิจทาง
มโนทวาร

และที่กล่าวว่าดวงเดียว ก็ไม่ได้หมายความว่าดวงเก่าดวงนั้นแหละกลับมา
เกิดอีก เพราะจะไม่มีจิตสักขณะเดียวซึ่งกลับมาได้ เหมือนกับปัจจัยที่จะให้เกิดไฟ
มีไฟเกิดขึ้น และเมื่อไฟดับไป ก็ไม่ใช่ว่าไฟที่เกิดขึ้นใหม่จะอาศัยปัจจัยเก่า ฉันทิ จิตแต่
ละขณะที่จะเกิดขึ้นได้ นาสัจจธมมํ ซึ่งมีปัจจัยหลายปัจจัยทำให้เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะ
เดียวและดับไปเลย ไม่มีจิตสักดวงเดียวที่ย้อนกลับมาเกิดอีก แม้มโนทวาราวชชนจิต
ก็ไม่ใช่ว่าไปทำโวกุฐัพพนกิจทางปัญจทวาร และก็มาทำอวชชนกิจทางมโนทวาร
แต่ว่าจิตประเภทนั้น ชาติหนึ่ง เจตสิกประกอบเท่านั้น จึงเรียกชื่อนั้น ซึ่งเป็นจิตที่ทำ
อวชชนกิจทางมโนทวาร และทำโวกุฐัพพนกิจทางปัญจทวาร

นี่คือวิถีจิตดวงแรกในภพหนึ่งชาติหนึ่ง แม้ว่าปฏิสนธิจิตจะผ่านไปแล้ว
ภวังคจิตจะผ่านไปแล้ว มโนทวาราวชชนจิตขณะแรกได้เกิดดับผ่านไปแล้วก็จริง แต่
ชาติต่อไป เมื่อปฏิสนธิจิตเกิดและดับไป ภวังคจิตเกิดดับสืบต่อ มโนทวาราวชชนจิต
จะเป็นวิถีจิตดวงแรกอีก

สำหรับมโนทวาราวชชนจิต มีเจตสิกประกอบ ๑๑ ดวง จิตประเภทเหตุกะ
เป็นจิตที่มีกำลังอ่อน เพราะไม่ประกอบด้วยเหตุเจตสิก คือ ไม่ประกอบด้วย
โลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และอโมหเจตสิก
เพราะฉะนั้น สำหรับเหตุจิต ๑๔ ดวง จะมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยไม่เกิน ๑๒ ดวง

สำหรับทวิปัญญวิญญาน ๑๐ ดวง คือ จักขุวิญญานกุศลวิบาก ๑
อกุศลวิบาก ๑ โสตวิญญานกุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ ฆานวิญญานกุศลวิบาก ๑

อกุศลวิบาก ๑ ชิวหาวิญญาณกุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ กายวิญญาณกุศลวิบาก ๑
อกุศลวิบาก ๑ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ ดวงเท่านั้น น้อยที่สุด เพราะฉะนั้น
อเหตุกจิตที่เหลืออีก ๘ ดวง ต้องมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยมากกว่า ๗ ดวง

สำหรับมโนทวารารมณ์จิตมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๑ ดวง คือ นอกจาก
สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ แล้ว มีวิตกเจตสิกเกิดร่วมด้วย มีวิจารณ์เจตสิกเกิดร่วมด้วย
มีอิโหมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย และมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย

๑๓๐๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๖๗

สัมปฏิจฉันนจิตซึ่งเกิดต่อจากจักขุวิญญาณ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยมากกว่า ๗ คือ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง และสันตிரณจิตซึ่งเกิดต่อจากสัมปฏิจฉันนจิตก็มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๑๐ ดวง คือ นอกจากสัพพจิตตสาธารณเจตสิกแล้ว ก็มีวิตกเจตสิก วิจารณ์เจตสิก และอธิโมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย

ปัญจทวาราวชชนจิตซึ่งเกิดก่อนจักขุวิญญาณก็มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง เช่นเดียวกับสัมปฏิจฉันนจิตและสันตிரณจิต แต่มโนทวาราวชชนจิตมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยถึง ๑๑ ดวง มากกว่าปัญจทวาราวชชนะ สัมปฏิจฉันนะ สันติระณะ เพราะต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย

ปฏิสนธิจิตดับไป ภวังคจิตเกิดดับสืบต่อ วิถิจิตแรกเป็นมโนทวาราวชชนจิต ไม่ได้อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่จะมีการรู้สึกตัว รู้อารมณ์ เพราะฉะนั้น จิตที่เป็นมโนทวาราวชชนจิตจึงต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย

สำหรับปัญจทวาราวชชนจิต ไม่ต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะจักขุปสาทกระทบกับรูปารมณ์ ปัญจทวาราวชชนจิตเกิดขึ้นเพราะการกระทบของจักขุปสาทและรูปารมณ์เป็นปัจจัย เพราะฉะนั้น ปัญจทวาราวชชนจิตไม่ต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่เวลาใดก็ตามที่ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ได้ลิ้มรส ไม่ได้รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส การคิดนึกก่อนที่กุศลจิตและอกุศลจิตจะเกิด อย่างลืม วิถิจิตแรกทางมโนทวาร คือ มโนทวาราวชชนจิต ควรจะมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วยใหม่ ในการที่จะคิดถึงอารมณ์แต่ละอย่าง

เพราะฉะนั้น มโนทวาราวชชนจิตจึงมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๑ ดวง คือ นอกจากสัพพจิตตสาธารณเจตสิกแล้ว ก็มีวิตกเจตสิก วิจารณ์เจตสิก อธิโมกขเจตสิก และวิริยเจตสิก

สำหรับอเหตุกจิตที่มีเจตสิกเกิดร่วมมากที่สุด คือ ๑๒ ดวง ได้แก่
หสิตุปปาทจิต ซึ่งเป็นจิตที่ทำให้เกิดการแย้มหรือการยิ้มของพระอรหันต์

อเหตุกจิตทั้งหมดมี ๑๘ ดวง ท่านผู้ฟังมือเหตุกจิตก็ดวง

มี ๑๗ ดวง อย่างลืม เดี่ยวจะคิดว่ามือเหตุกจิตทั้ง ๑๘ ดวง ซึ่งคนที่มีครบ ๑๘
ดวง คือ ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ นอกจากนั้นมือเหตุกจิตเพียง ๑๗ ดวง เพราะไม่มี
หสิตุปปาทจิต

จิตที่กำลังทำให้เกิดการแย้มหรือการยิ้มของพระอรหันต์ ต้องเกิดร่วมกับ
โสมนัสสเวทนา เพราะฉะนั้น หสิตุปปาทจิตต้องประกอบด้วยปิติเจตสิกด้วย ทำให้
หสิตุปปาทจิตเป็นอเหตุกจิตที่มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยมากที่สุด คือ ๑๒ ดวง

ผู้ที่สนใจเรื่องเจตสิก จะศึกษาได้จากอัฐฐสาลินี อรรถกถา ธรรมมสังคณี-
ปกรณ หรือในอภิธัมมัตถสังคหะ และควรทราบถึงเหตุผลประกอบด้วยเพื่อจะได้ไม่ลืม

สำหรับมโนทวารารวชนจิตเป็นจิตที่รู้อารมณ์ได้ทุกอย่าง เพราะสามารถรู้
อารมณ์ได้ทั้ง ๖ ทวาร ใน **อัฐฐสาลินี จิตตูปปาทกัณฑ์** พรรณนาอัพยากฤต
อันเป็นกิริยา อธิบายมโนวิญญาณธาตุที่เกิดกับอุเบกขา ซึ่งเป็นข้อความโดยตรงจาก
อัฐฐสาลินี ที่ทำให้ท่านผู้ฟังต้องคิด เพราะไม่ได้บอกตรง ๆ ว่า กำลังจะพูดเรื่อง
มโนทวารารวชนจิต แต่ใช้คำว่า พรรณนาอัพยากฤตอันเป็นกิริยา

ซึ่งอัพยากตธรรม ได้แก่ วิบากจิต กิริยาจิต และรูป

คำว่า อัพยากตะ หมายความว่าถึงธรรมใด ๆ ทั้งหมดที่ไม่ใช่กุศลและอกุศล
ซึ่งวิบากจิตไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล กิริยาจิตไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล รูปไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล เพราะฉะนั้น วิบากจิต กิริยาจิต และรูปเป็นอัพยากตธรรม ซึ่งในบางแห่งใช้
คำว่า อัพยากฤต

อัฐฐสาลินี จิตตูปปาทกัณฑ์ พรรณนาอัพยากฤต กล่าวรวม ยังไม่แยก
ประเภทว่า อัพยากฤตเป็นวิบากจิต เป็นกิริยาจิต หรือเป็นรูป แต่ใช้คำว่า พรรณนา
อัพยากฤต แต่ข้อความต่อไปบอกว่า อันเป็นกิริยา เพราะฉะนั้น ต้องไม่ใช่รูป

ข้อความต่อไป อธิบายมโนวิญญาณธาตุที่เกิดกับอุเบกขา ก็ต้องคิด อะไรเป็นมโนวิญญาณธาตุที่เกิดกับอุเบกขา ก็คือ มโนทวารารมณ์จิต

ข้อ ๕๗๔ อธิบายว่า

จิตดวงนี้เกิดกับสัตว์ที่มีจิตทุกจำพวกในไตรภพ และเมื่อเกิดขึ้นย่อมเป็นวิภูฏัพพะทางปัญจทวาร เป็นอวิชชະทางมโนทวาร

จิตดวงนี้ชื่อว่าใหญ่ คุชชังใหญ่ ฉะนั้น ชื่อว่าธรรมชาติที่มีใช้อารมณ์ ย่อมไม่มีแก่จิตดวงนี้

หมายความว่า มีอารมณ์ได้ทุกอย่าง ไม่เว้นเลย

ข้อความต่อไป

เมื่อถามว่า จิตที่มีใช้สัพพัญญุตญาณ ที่ชื่อว่ามคติดังสัพพัญญุตญาณ ได้แก่จิตดวงไหน ก็พึงตอบได้ว่า ได้แก่จิตดวงนี้ คือ มโนทวารารมณ์จิต

แสดงให้เห็นว่า ไม่เว้นเลย เพราะเป็นวิถีจิตแรกที่เกิดทางมโนทวาร ไม่ว่าจะเกิดในภูมิไหนทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ข้อความในอรรถกถาจึงมีว่า จิตดวงนี้เกิดกับสัตว์ที่มีจิตทุกจำพวกในไตรภพ คือ ไม่ว่าจะเป็นกามภูมิ รูปภูมิ หรืออรูปภูมิ ก็มีมโนทวารารมณ์จิตเกิด

และเมื่อเกิดขึ้นย่อมเป็นวิภูฏัพพะทางปัญจทวาร เป็นอวิชชະทางมโนทวาร จิตดวงนี้ชื่อว่าใหญ่ คุชชังใหญ่ ฉะนั้น ใหญ่จริง ๆ เพราะไม่มีอารมณ์อะไรที่มโนทวารารมณ์จิตไม่รู้ หรือว่าเป็นอารมณ์ของมโนทวารารมณ์จิต

นิพพานเป็นอารมณ์ของมโนทวารารมณ์จิตได้ไหม สูงสุด เป็นโลกุตตรธรรมเป็นธรรมที่ดับกิเลสได้ ธรรมอื่นไม่สามารถจะดับกิเลสได้เลยนอกจากพระนิพพานเท่านั้น เพราะฉะนั้น มโนทวารารมณ์จิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้ไหม เหตุผลต้องเป็นเหตุผล ได้หรือไม่ได้ มโนทวารารมณ์จิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้ไหม ถ้าไม่ได้ ข้อความในอรรถกถาจะไม่มีว่า ชื่อว่าธรรมชาติที่มีใช้อารมณ์ ย่อมไม่มีแก่จิตดวงนี้

คือ ธรรมชาติใดที่เป็นอารมณ์ต้องมีแกจิตดวงนี้ หมายความว่า จิตดวงนี้สามารถที่จะรู้อารมณ์ได้ทุกอารมณ์ เวลาที่โสตาปัตติมรรคจิตเกิด ดับไป โสตาปัตติผลจิตเกิดต่อ ดับไป ภาวจิตเกิดขึ้น มโนทวารวิถีจิตเกิด โดยมโนทวารารวชชนจิตต้องเป็นวิถีจิตแรกทุกครั้งที่เป็นมโนทวารวิถี ซึ่งผู้ที่เป็นพระอริยบุคคลจะมีการพิจารณามรรคจิตวาระหนึ่ง ผลจิตวาระหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าแม้โสตาปัตติมรรคจิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็ต่างกับโสตาปัตติผลจิตซึ่งมีนิพพานเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น ปัจจุเบกขณวิถีต้องเกิดกับพระอริยบุคคลทุกประเภท เมื่อมรรควิถีเกิดและดับไปแล้ว

สำหรับมรรควิถี คือ เมื่อได้อบรมเจริญสติปัฏฐาน และวิปัสสนาญาณเกิดสมบุรณ์ตามลำดับขั้นจนถึงวิถีที่บุคคลนั้นจะเป็นพระอริยบุคคล คือ สามารถที่จะดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉท ซึ่งต้องเป็นทางมโนทวารวิถี โดยมโนทวารารวชชนจิตเกิดและดับไป มหากุศลญาณสัมปยุตต์เกิดทำกิจบริกรรม ๑ ขณะ ทำกิจอุปจาระ ๑ ขณะ ทำกิจอนุโลม ๑ ขณะ ทำกิจโคตรภู ๑ ขณะ ต่อจากนั้นจะเป็นมรรควิถี คือ โสตาปัตติมรรคจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ ดับไป โสตาปัตติผลจิตเกิดต่อ ซึ่งโสตาปัตติผลจิตจะเกิด ๒ ขณะ หรือ ๓ ขณะ แล้วแต่ว่าจะมีบริกรรม อุปจาระ อนุโลม โคตรภู หรือจะมีแต่อุปจาระ อนุโลม โคตรภู โดยไม่มีบริกรรม หมายความว่า ผู้ที่รู้นิพพานเร็วจะไม่มีขณะที่เป็นบริกรรม แต่จะเพิ่มผลจิตเป็น ๓ ขณะ สำหรับผู้ที่รู้ช้าจะมีมหากุศลจิตญาณสัมปยุตต์ที่เป็นบริกรรมด้วย อุปจาระด้วย อนุโลมด้วย โคตรภูด้วย ก่อนที่จะถึงมรรคจิต และผลจิตจะเกิดเพียง ๒ ขณะ

ก็เป็นเรื่องของมรรควิถี ซึ่งที่จริงแล้วยังไม่ควรจะกล่าวถึง แต่ให้ทราบว่าเป็นเรื่องสำหรับพระอริยบุคคลทุกประเภท เมื่อโสตาปัตติผลจิตดับแล้ว เป็นภวังค์แล้ว จะต้องพิจารณาโลกุตตรธรรมที่เพิ่งเกิดและดับไป โดยพิจารณามรรคจิตวาระหนึ่ง พิจารณาผลจิตวาระหนึ่ง พิจารณานิพพานวาระหนึ่ง และพิจารณากิเลสที่ดับแล้ววาระหนึ่ง พิจารณากิเลสที่ยังเหลืออีกวาระหนึ่ง

เพราะฉะนั้น มโนทวาราวชชนจิตจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้ใหม่ หลังจากที่มีมรรควิถีดับไปแล้ว

มโนทวาราวชชนจิตเป็นจิตที่มีอารมณ์ได้ทุกอย่าง แม้มีนิพพาน หรือโลกุตตรธรรม ซึ่งข้อความใน **อัฐฐสาลินี อรรถกถากัณฑ์** มีข้อความว่า

ในขณะที่มโนทวาราวชชนจิตมีโลกุตตรธรรมเป็นอารมณ์ เพราะสภาพที่ตนเป็นอเหตุกะ เพราะความที่ตนเป็นธรรมชาติแล้ว (เพราะเหตุว่าเป็นกามภูมิ) เพราะความที่ตนเชื่อ

อุปมาเหมือนอย่างพระราชที่ชาวโลกทั้งมวลพากันเคารพ แต่ได้รับใช้ค่อมเตี้ยเป็นต้น ผู้เป็นผู้รับใช้ของพระองค์ ก็ไม่ได้เคารพยิ่งเหมือนอย่างคนผู้เป็นบัณฑิต เพราะเหตุที่ตนเป็นคนโง่เขลา ข้อนี้ฉันใด แม้จิตดวงนั้นก็ฉันนั้น ย่อมไม่กระทำโลกุตตรธรรมให้หนักหน่วง เพราะความที่ตนเป็นอเหตุกะ เพราะความที่ตนแล้ว เพราะความที่ตนเชื่อ

มโนทวาราวชชนจิต ก็ยังคงเป็นมโนทวาราวชชนจิต แม้ว่ามีนิพพานเป็นอารมณ์ มโนทวาราวชชนจิตก็ไม่ใช่โลกุตตรจิต เป็นสภาพที่ต่างกัน เพราะว่ามโนทวาราวชชนจิตเป็นอเหตุกจิต

ต่อไปนี้คงไม่ลืมมโนทวาราวชชนจิต ถ้าได้ยินข้อนี้ ทราบได้ทันทีว่า เป็นจิตที่เป็นอเหตุกกิจจจิต ๑ ดวง ในอเหตุกกิจจจิต ๓ ดวง ทำอวชชนกิจทางมโนทวาร ทำวิภูษัพพนกิจทางปัญจทวาร สามารถรู้อารมณ์ได้ทุกอย่าง และเป็นวิถิจิตดวงแรกที่เกิดในภพหนึ่งชาติหนึ่งต่อจากปฏิสนธิและภวังค์

- ถ. ในขณะที่ได้ยิน หูทั้งสองข้างได้ยินทีละข้าง หรือได้ยินพร้อมกัน
- ส. พร้อมกันไม่ได้
- ถ. หมายความว่า ต้องได้ยินทีละข้าง ใช่ไหม
- ส. เพราะว่ารูปเกิดดับตามอายุของจิต ซึ่งทยอยกันเกิดและทยอยกันดับ ทำให้จะได้ยินทั้ง ๒ ข้าง อยู่ตั่งห่างกัน
- ถ. และทางตา

ส. ทางตาก็มเหมือนกัน จักขุปสาททยอยกันเกิด ทยอยกันดับ และมีอายุเท่ากับการเกิดดับของจิต ๑๗ ขณะ

ถ. หมายความว่า เห็นทั้ง ๒ ข้าง พร้อม ๆ กัน ใช่ไหม

ส. ไม่ได้

ถ. ที่ละหนึ่งข้าง ใช่ไหม

ส. ใช่ จักขุวิญญาณเกิดที่จักขุปสาท จักขุวิญญาณ ๑ ดวง จะเกิดที่จักขุปสาทที่จักขุปสาท

ถ. ๑ จักขุปสาท

ส. ก็ต้องเกิดที่ ๑ จักขุปสาทเท่านั้น

ถ. หมายความว่า เห็นทีละข้าง ใช่ไหม

ส. เร็วจนกระทั่งเหมือนกับพร้อมกัน ทั้งได้ยินและเห็นด้วย เพราะฉะนั้นคนที่มีตาข้างเดียว หายสงสัยไหมว่า จักขุวิญญาณของเขาจะเกิดทีละข้างอย่างไร ในเมื่อเขามีจักขุปสาทข้างเดียว ก็ไม่สงสัย แต่ ๒ ข้างสงสัย

ข้างเดียวก็ยังเป็นปัจจัยให้จักขุวิญญาณเกิดที่จักขุปสาทนั้นและก่ดับเร็วมาก ทั้งจักขุปสาทด้วย และจักขุวิญญาณยิ่งดับเร็วกว่าจักขุปสาท เพราะจักขุปสาท ๑ รูปมีอายุเท่ากับการเกิดดับของจิต ๑๗ ขณะ

ถ. มโนทวารวิถีแรกต้องเป็นโลภะเท่านั้นหรือ

ส. ใช่ ใครจะทราบหรือไม่ทราบก็ตาม เมื่อมโนทวาราวชชนจิตซึ่งเป็นวิถีจิตขณะแรกเกิดและดับไปแล้ว วิถีจิตต่อไป คือ โภกมุลจิต ทำชวนกิจสืบต่อจากมโนทวาราวชชนจิตทันที ไม่ว่าจะเป็นในนรก ในมนุษย์ ในสวรรค์ ในรูปพรหมภูมิ หรือในอรูปพรหมภูมิก็ตาม ยังไม่ทันจะได้รับความเจ็บปวดทรมานเลยในนรก เมื่อมโนทวาราวชชนจิตเกิดและดับไป โภกมุลจิตต้องเกิดสืบต่อทันที โดยปกตูปนิสสยปัจจัย

อกุศลที่สะสมมาในวันหนึ่ง ๆ ในชาติหนึ่ง ๆ ที่ผ่านไปแล้วยังไม่นับก็ได้ เฉพาะในชาตินี้ โภคะมากไหม และโภคะมาก ๆ ที่เก็บสะสมไว้ทุก ๆ วัน ทั้งทางตา ทางหู

ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จะให้ไปถึงที่ไหน ก็ยังเก็บสะสมสืบต่อ เพราะฉะนั้น จึงต้องเป็นปัจจัยที่มีกำลังแรงที่เมื่อมโนทวาราวชชนจิตดับ โภกมุลจิต เป็นชนวนวิถิจิตที่ ๒ เกิดดับสืบต่อ ๗ ขณะ ทุกภพทุกชาติ ไม่ว่าจะเกิดที่ไหนทั้งสิ้น

ถ. มโนทวาราวชชนจิตต้องอาศัยทวาร ไช้ไหม

ส. ไช้

ถ. ไม่อย่างนั้น รู้อารมณ์ไม่ได้

ส. ถูกต้อง

ถ. ผู้ที่ได้หุทิพย์ ตาทิพย์ ไม่ต้องอาศัยทวารไม่ใช่หรือ

ส. ต้องอาศัยมโนทวาร จิตใดที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ภวังคจิต จุติจิต ต้องอาศัยทวาร หุทิพย์ ตาทิพย์ คือ การเห็น การได้ยิน ทางมโนทวารนั่นเอง

ถ. อสังขญสตัดาพรหมมีมโนทวารไหม

ส. ไม่มี เพราะอสังขญสตัดาพรหมเป็นรูปปฏิสนธิอย่างเดียว ไม่มีนามขันธ์ ไม่มีจิต ไม่มีเจตสิก ไม่มีสักทวารหนึ่งทวารใด ไม่มีทั้ง ๖ ทวาร ไม่ใช่ไม่มีเฉพาะมโนทวาร แต่ไม่มีทั้งจักขุปสาท โสตปสาท ชานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท ไม่มีจิต ไม่มีเจตสิก มีแต่รูปปฏิสนธิ ไม่รู้อารมณ์ ตราบเท่าที่กำลังเป็นอสังขญสตัดาพรหม เพราะเห็นโทษของนามธรรมจึงสามารถละคลายความพอใจในการเห็น ในการได้ยิน ในการได้กลิ่น เป็นต้น แต่ไม่สามารถดับกิเลส ไม่มีการเกิดอีกอย่างพระอรหันต์ จึงมีปัจจัยทำให้รูปปฏิสนธิ โดยนามไม่ปฏิสนธิเลย

ถ. อเหตุกิริยา ๓ ดวง หลีตุปปาทจิตเป็นผลของพระอรหันต์ที่ยัมหรือแย้มอีก ๒ ดวงมาจากไหน

ส. กิริยาจิตไม่ใช่วิบากจิต ไม่ใช่กุศลจิต ไม่ใช่อกุศลจิต เพราะฉะนั้นมโนทวาราวชชนจิตไม่ใช่วิบาก ปัญจทวาราวชชนจิตไม่ใช่วิบาก หลีตุปปาทจิตไม่ใช่วิบาก และไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศลด้วย จึงเป็นกิริยาจิต

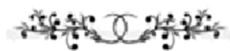
ถ. กิริยาจิตของพระอรหันต์ มีพระอรหันต์เป็นปัจจัยจึงเกิดได้ แต่ทำไมอเหตุกิริยา ไม่มีต้นสายปลายเหตุ เกิดมาลอยๆ หรือ ไม่เข้าใจ

ส. ปัญจทวาราวชชนจิตเป็นเหตุกิริยาจิต เกิดเพราะอารมณ์กระทบกับปัญจทวาร เช่น เสี่ยงกระทบกับโสททวาร

ณ. กระทำกิจเฉย ๆ

ส. เกิดขึ้นกระทำกิจ เพราะไม่ว่าจะเป็นอิฏฐารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์ ปัญจทวาราวชชนจิตก็รู้ว่าอารมณ์นั้นกระทบกับทวาร แต่สำหรับจิตที่เป็นวิบาก ถ้าเป็นอกุศลวิบาก อารมณ์ต้องเป็นอนิฏฐารมณ์ ถ้าเป็นกุศลวิบาก อารมณ์ต้องเป็นอิฏฐารมณ์ สับสนกันไม่ได้ แต่สำหรับจิตที่เป็นกิริยาจิต เช่น ปัญจทวาราวชชนจิต สามารถมีอารมณ์ได้ทั้งอนิฏฐารมณ์หรืออิฏฐารมณ์ จึงเป็นกิริยาจิต

๑๓๐๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย
วันอาทิตย์ที่ ๑๕ เมษายน ต่อวันอาทิตย์ที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๒๗

ไม่ว่าจะเป็นพระอรหันต์หรือเป็นปุถุชนก็ตาม ต้องมีเหตุกิริยาจิต ๒ ดวง ที่ทำอาวัชชนกิจ ทางปัญญาทวาร ๑ ดวง และทางมโนทวาร ๑ ดวง และสำหรับ พระอรหันต์นอกจากจะมีปัญญาทวารอาวัชชนจิตและมโนทวารอาวัชชนจิตแล้ว ยังมี หสิตุปปาทจิตอีก ๑ ดวง ซึ่งไม่ประกอบด้วยเหตุ จึงเป็นอเหตุกิริยา

สำหรับพระอรหันต์มีจิตเพียง ๒ ชาติ คือ วิบากจิตและกิริยาจิต ไม่ใช่มีแต่ วิบากอย่างเดียว ไม่ใช่มีแต่เห็น และแทนที่จะเป็นกุศลหรืออกุศล เมื่อดับกิเลสหมด กุศลหรืออกุศลก็เกิดไม่ได้ ซึ่งเมื่อเห็นแล้ววิถีจิตต้องเกิด จึงต้องมีชนวนวิถีที่เป็น กิริยาจิต และกิริยาจิตที่เป็นชนวนวิถี นอกจากหสิตุปปาทแล้ว ต้องเป็นสเหตุกะ

เรื่องของอเหตุกจิต ๑๘ ดวง เป็นเรื่องที่จะต้องเข้าใจจริง ๆ และจะต้องจำให้ได้ จริง ๆ ก่อนที่จะศึกษาเรื่องอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งถ้าแบ่งออกเป็นหมวด ๆ ก็ไม่ยากต่อการจำ และเข้าใจ

ถ. ทางมโนทวารก็เหมือนกัน

สุ. มโนทวารอาวัชชนจิตก็เหมือนกัน อย่างที่ว่า เวลาคิดนึกเรื่องหนึ่งเรื่องใด หรือรู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดโดยไม่อาศัยตา ไม่อาศัยหู ไม่อาศัยจมูก ไม่อาศัยลิ้น ไม่อาศัยกาย จะอาศัยอะไร ก็ต้องอาศัยจิตจึงจะรู้อารมณ์ได้ โดยภวังคุปัจเฉทะ ที่เป็นมโนทวารดับไป มโนทวารอาวัชชนจิตจึงเกิดขึ้นรู้อารมณ์ที่กำลังคิด แต่ก่อนที่ กุศลชนวนหรืออกุศลชนวนจะเกิด ไม่มีใครสามารถที่จะรู้กิจของมโนทวารอาวัชชนะได้ เพราะตามปกติในขณะที่เห็นนี้ ที่รู้รู้อารมณ์ ก็ตรงชนวนวิถี ขณะที่ได้ยิน ก็รู้รู้อารมณ์ ตรงชนวนวิถีอีก มีใครรู้ใสตวิญญาณ ๑ ขณะ เพียงขณะเดียว สั้น เล็กน้อยที่สุด และ ดับไป สัมปฏิจฉันนะที่เกิดต่อกับขณะเดียว สั้น เล็กน้อยที่สุด และกัดับ สันตึรณะก็

เพียงขณะเดียว สั้น เล็กน้อยที่สุด และกักตบ โวฏฐัพพะก็เพียงขณะเดียว แต่ว่า
ชวนจิตเกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ขณะ

เพราะฉะนั้น เวลาที่นึกถึงเรื่องหนึ่งเรื่องใด เป็นมโนทวารวิถิจิต เพราะไม่ได้
อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย และลองคิดดูว่า ขณะนี้นึก บางครั้งเป็นสุข บางครั้งเป็น
ทุกข์ บางครั้งนึกถึงเรื่องสนุก ๆ บางครั้งนึกถึงเรื่องไม่สนุกเลย ชวนะในขณะนั้นก็จะ
เป็นโลภมูลจิตบ้าง โทสมูลจิตบ้าง หรือคิดไปในเรื่องกุศล ก็เป็นมหากุศลจิตบ้าง
แต่ก่อนที่กุศลจิตจะเกิดได้ มโนทวาราวชชนจิตต้องเกิดก่อน รู้อารมณ์ที่กระทบ
ชั่วขณะเดียว และกุศลหรืออกุศลก็เกิดซ้ำกันถึง ๗ ขณะ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะคิดนึก
อารมณ์ใด ๆ ทั้งสิ้น ขณะที่ไม่อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย ขณะนั้นเป็นมโนทวารวิถิจิต
ซึ่งมีมโนทวาราวชชนจิตเป็นวิถิจิตแรก

การที่กล่าวถึงลำดับของวิถิจิต ก็เพื่อที่จะให้รู้ว่า วิถิจิตไหนเกิดก่อน

กุศลจิตก็เป็นวิถิจิต อกุศลจิตก็เป็นวิถิจิต สัมปฏิจฉันนะก็เป็นวิถิจิต สันติธรรมะ
ก็เป็นวิถิจิต มโนทวาราวชชนะก็เป็นวิถิจิต ปัญจทวาราวชชนะก็เป็นวิถิจิต แต่วิถิจิต
ต้องเกิดดับสลับต่อกันตามลำดับ เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้ทราบว่า สำหรับทาง
ปัญจทวารวิถิ วิถิจิตใดเป็นวิถิจิตที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ และทาง
มโนทวารวิถิ วิถิจิตใดเป็นวิถิจิตที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ เพราะปัญจทวารวิถิมีวิถิจิตถึง ๗ ได้
ส่วนทางมโนทวารวิถิ มีวิถิจิตเพียง ๓ วิถิจิตเท่านั้น

ถ. หมายความว่า มโนทวารกับปัญจทวารกระทำกิจเฉย ๆ เกิดขึ้นมา
กระทำกิจ เป็นหน้าที่เฉย ๆ

สุ. ใช้คำว่า ปัญจทวารกับมโนทวารไม่ได้ เพราะถ้าเป็นปัญจทวาร
หมายความว่ารูป มโนทวารหมายความว่าภวังคูปัจเฉทะ เพราะฉะนั้น ต้องใช้คำว่า
ปัญจทวาราวชชนจิตกับมโนทวาราวชชนจิต เป็นอเหตุกิริยาจิต ยังไม่ประกอบด้วย
เหตุใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นจิตที่เพียงกระทำกิจอวชชนะ รู้ว่าอารมณ์กระทบทวาร และเวลา
จะคิดนึกเรื่องใด มโนทวาราวชชนจิตก็รู้ว่าอารมณ์นั้นกระทบทวาร ต่อจากนั้นก็
เป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิต แล้วแต่จะคิดเรื่องกุศล หรือจะคิดเรื่องอกุศล แต่ให้ทราบว่า

กุศลหรืออกุศลจะเกิดเป็นชวนวิถีสักไม่ได้ ต้องมีวิถีสักเกิดก่อน ถ้าเป็นทางใจ
มโนทวารารมณ์จิตต้องเป็นวิถีสักที่ ๑

ถ. ประพฤติปฏิบัติอย่างไร และเพราะเหตุใดจึงได้ไปเกิดในชั้น
อสังขญสัตตาพรหม

ส. ต้องอบรมเจริญสมถภาวนาจนกระทั่งได้รูปปัญจมณาน ไม่ใช่เพียงแค่
ปฐมมณาน หรือทุติยมณาน หรือตติยมณาน หรือจตุตถมณาน แต่ต้องได้ถึงรูปปัญจมณาน
และต้องเห็นโทษของการมีนามธรรมว่า ทุกวันนี้ที่เดือดร้อนกันก็เพราะมีนามธรรม
ซึ่งเป็นสภาพรู้ เห็นสิ่งต่าง ๆ และเกิดความยินดียินร้าย เป็นเหตุให้เกิดอกุศลกรรม
ต่าง ๆ และยังมีวิบาก คือ การได้รับผลของกรรมทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
ทางกาย เพราะฉะนั้น ถ้าไม่มีนามธรรมเลย ก็น่าจะสบายมาก เพราะทุกท่านสุขทุกข์
เกิดขึ้นเพราะนามธรรมที่เป็นสภาพรู้ ถ้าไม่มีสภาพรู้ สุขทุกข์ไม่มีเลย ไม่เดือดร้อนเลย
ก็ย่อมจะดีกว่าที่จะมีนามธรรม

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ได้ถึงปัญจมณาน และไม่ปรารถนาที่จะให้มีนามธรรม ก็ละ
ความพอใจในนามธรรมด้วยกำลังของปัญจมณานนั่นเอง ทำให้เมื่อจุติจิตดับไปจึงมีแต่
เพียงรูปปฏิสนธิในชั้นอสังขญสัตตาพรหม ไม่มีนามปฏิสนธิเลย

ถ. เมื่อได้เกิดในภพภูมินี้แล้ว มีอะไรเป็นข้อสังเกตหรือกำหนดได้ว่า ได้มา
เกิดในภูมินี้แล้ว

ส. ไม่มีการรู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ
เพราะฉะนั้น ก็ไม่รู้สึกรู้สั

ถ. หมายความว่า ในอสังขญสัตตาพรหมนี้ ไม่มีทั้งรูป ไม่มีทั้งนาม

ส. ในอสังขญสัตตาพรหม มีแต่รูปปฏิสนธิ ไม่มีนามปฏิสนธิ คือ ไม่มีจิต
ไม่มีเจตสิกเกิด โดยขั้น ๕ มีแต่รูปขั้นเกิด ไม่มีนามขั้น ๔ คือ ไม่มีทั้งเวทนาขั้น
สัญญาขั้น สังขารขั้น และวิญญาณขั้น

ถ. เมื่อมีแต่รูป จะมีข้อปฏิบัติอะไรบ้าง ที่ถือว่าเป็นการเจริญกุศลได้

ส. ไม่มีเลยในระหว่างที่เป็นอสัญญusstตาพรหม เพราะฉะนั้น พระอริยบุคคลไม่มีในอสัญญusstตาพรหม

ถ. แสดงว่า ผู้ที่เกิดในภพนี้ภูมินี้คล้าย ๆ กับว่า ไม่มีประโยชน์ ใช่มั้ย

ส. ควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะไม่สามารถเจริญกุศลได้ แต่ก็ไม่มีอกุศลด้วย เป็นการเกิดโดยมีแต่รูปปฏิสนธิเท่านั้น ตามกำลังของฌาน คือ จะมีอายุยืนถึง ๕๐๐ กัป และกรรมหนึ่งจึงจะทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดหลังจากรูปจิต เมื่อรูปปฏิสนธิก็เฉพาะรูปเท่านั้นที่จุติ ต่อจากนั้นก็ปฏิสนธิจิตเกิด ด้วยกำลังของกรรมหนึ่งกรรมใด ซึ่งเป็นชนกกรรม

ถ. อารมณ์ของปฏิสนธิ คือ ในมรณสังขารวิถิ หรือชวณวิถิในมรณสังขารวิถิ ๕ ขณะ ถ้าหากจุติจิตเกิดต่อจากชวณะ ก็ไม่น่าจะมีปัญหา แต่มีบางครั้งที่ก่อนจะถึง จุติจิต เป็นชวณะแล้ว ตทาลัมพะต่อก็มี ภวังคต่อก็มี จึงจะจุติ ฉะนั้น อารมณ์ที่รับจากชวณะดวงสุดท้ายนั้น จะไม่ขาดตอนหรืออย่างไร

ส. ขอให้นึกถึงในขณะที่ยังไม่สิ้นชีวิต คือ ในขณะนี้ วิถิจิตทางจักขุทวาร ดับหมดแล้ว รวมทั้งตทาลัมพะซึ่งก็มีอารมณ์คือรูปารมณ์ที่ยังไม่ดับด้วย เพราะตทาลัมพะก็เป็นจักขุทวารวิถิ และที่กล่าวว่าเป็นจักขุทวารวิถิ ก็เพราะอาศัยจักขุ คือ ตา เป็นทางที่จะเกิดขึ้นรู้อารมณ์

ก็เป็นเรื่องที่จะต้องเข้าใจคำว่า ทวาร อีกครั้งหนึ่ง

ทวาร หมายความว่าทางที่จิตอาศัยเกิดขึ้นรู้อารมณ์ เพราะฉะนั้น จิตใดก็ตามที่เป็นวิถิจิต คือ ไม่ใช่ภวังคจิต จะต้องอาศัยทวาร คือ ทางที่จะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ ถ้าตราบใดที่ยังเป็นภวังคจิตอยู่ ยังไม่ได้อาศัยจักขุประสาทเป็นทางรู้อารมณ์ จักขุประสาทก็ยังคงเกิดดับ แต่ไม่ใช่จักขุทวาร เพราะจิตไม่ได้อาศัยรูปนั้นเกิดขึ้นรู้อารมณ์ ต่อเมื่อใดจิตอาศัยรูปใดเกิดขึ้นรู้อารมณ์ รูปนั้นจึงเป็นทวาร และจิตที่อาศัยจักขุประสาทเกิดขึ้นรู้อารมณ์ เป็นจักขุทวารวิถิจิตทั้งนั้น ไม่ว่าปัญญาทวาราวชชนจิต จักขุวิญญาณสัมปฏิจฉันนจิต สันตிரณจิต โภจฐัพพนจิต ชวณจิต วิถิจิตที่เกิดดับสลับต่อกันมา ทั้งหมดที่อาศัยจักขุประสาทที่ยังไม่ดับ จึงทำให้สามารถรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา โดยกระทำ

กิจต่าง ๆ กัน คือ ปัญจทวาราวชชนจิตทำกิจอาวัชชนะ รู้ว่าอารมณ์กระทบทวาร ยังไม่เห็น เพียงแต่เป็นวิถีจิตแรกที่เกิดขึ้น เพราะรูปารมณียังไม่ดับกระทบกับ จักขุปสาทรูปที่ยังไม่ดับ ทำให้ปัญจทวาราวชชนจิตเกิดขึ้นเป็นวิถีจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ทำกิจอาวัชชนะ คือ เพียงรู้ว่าอารมณ์กระทบทวาร เพราะฉะนั้น ปัญจทวาราวชชน-จิตที่อาศัยจักขุทวาร เป็นจักขุทวารวิถีจิต

เมื่อปัญจทวาราวชชนจิตดับไป จักขุวิญญาณก็เป็นจักขุทวารวิถีจิต เพราะเหตุใด ก็เพราะเหตุว่าอาศัยจักขุปสาทรูปที่ยังไม่ดับ จึงเกิดขึ้นเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาที่ยังไม่ดับ แต่จักขุวิญญาณไม่ได้ทำอาวัชชนกิจ จักขุวิญญาณทำทสสนกิจ คือ เป็นสภาพที่เห็นสิ่งที่กำลังปรากฏ เพราะฉะนั้น จักขุวิญญาณเป็นจักขุทวารวิถีจิต เพราะอาศัยจักขุปสาทรูปเป็นจักขุทวาร

เมื่อจักขุวิญญาณดับไปแล้ว สัมปฏิจฉันนะเกิดขึ้นรับรูปารมณียุติที่ปรากฏทางตาต่อจากจักขุวิญญาณ แต่ไม่ได้ทำทสสนกิจ เพราะฉะนั้น สัมปฏิจฉันนะไม่เห็น แต่ทำกิจรับ คือ รู้สิ่งที่ปรากฏทางตาต่อจากจักขุวิญญาณ สัมปฏิจฉันนะก็เป็นจักขุทวารวิถีจิต เพราะขณะนั้นอาศัยจักขุปสาทรูปเป็นจักขุทวาร จึงเป็นจักขุทวารวิถีจิต เมื่อสัมปฏิจฉันนจิตดับไปแล้ว สันตிரณะเกิดต่อ สันตிரณจิตก็เป็นจักขุทวารวิถีจิต โภจวิพพณจิตที่เกิดต่อจากสันตிரณจิต ก็เป็นจักขุทวารวิถีจิต

ขณะ ๗ ขณะที่เกิดต่อ ก็เป็นจักขุทวารวิถีจิต ตทาลัมพณะที่เกิดต่อจากขณะ ก็เป็นจักขุทวารวิถีจิต เพราะอาศัยจักขุปสาทรูปที่ยังไม่ดับ เนื่องจากจักขุปสาทรูปมีอายุ ๑๗ ขณะ

เมื่อตทาลัมพณะดับ และจักขุปสาทรูปก็ดับ รูปารมณียุติดับ ภวังคจิตเกิดต่อ ไม่ได้มีอารมณ์เดียวกับจักขุทวารวิถีจิต แต่มีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิต ภวังคจิตก็เกิดดับสืบต่อจนกว่ามโนทวาราวชชนจิตจะเกิด เพื่อรู้อารมณ์ต่อจากจักขุทวารวิถีจิต

แสดงให้เห็นว่า เวลาที่จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางปัญจทวารทวารหนึ่งทวารใดแล้ว ภวังคจิตเกิดดับแล้ว มโนทวารวิถีจิตจะเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้นต่อจากปัญจทวารนั้น ๆ

ไม่ว่าจะเป็นจักขุทวารวิถีจิตดับไปหมด ภวังค์คั่น มโนทวารวิถีจิตก็เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์นั้นต่อจากทางจักขุทวารวิถี

ถ้าเป็นโสตทวารวิถี คือ เสียดกระทบกับโสตปสาท จิตซึ่งอาศัยโสตปสาทรูปทั้งหมดที่เป็นวิถีจิตดับไปแล้ว ภวังคจิตเกิดคั่นแล้ว มโนทวารวิถีจิตก็จะเกิดขึ้นรับรู้เสียงต่อจากโสตทวารวิถี เป็นเช่นนี้ทุกทวารไป ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เมื่อวิถีจิตทางทวารนั้น ๆ ดับไปหมด ภวังค์คั่น มโนทวารวิถีจิตก็เกิดต่อ

ทำไมมโนทวารวิถีจึงมีอารมณ์เดียวกับทางปัญจทวารวิถีได้ ถ้ามโนทวารวิถีซึ่งเกิดต่อจากทางปัญจทวารวิถีมีอารมณ์เดียวกับปัญจทวารวิถีได้ ปฏิสนธิจิตก็มีอารมณ์เดียวกับชวนจิตก่อนจุติจิตได้ เหมือนกันไหม ในเมื่ออารมณ์ทางปัญจทวารดับไปแล้ว ภวังคจิตเกิดคั่นแล้ว มโนทวารวิถีจิตก็เกิดขึ้น มีอารมณ์เดียวกับปัญจทวารวิถีที่เพ็งดับไปได้ฉันใด จุติจิตก็เกิด และปฏิสนธิจิตก็เกิดสืบต่อจากจุติ โดยมีอารมณ์เดียวกับชวนะสุดท้ายก่อนที่จุติจิตจะเกิดนั่นเอง ไม่ต่างกัน

อุปมาเหมือนเสียงสะท้อน หรือเหมือนตราที่ประทับ ถ้ายังไม่จุติ มโนทวารวิถีก็รับต่อ แต่เมื่อจุติจิตเกิด ปฏิสนธิก็มีอารมณ์เดียวกับชวนะสุดท้ายแทนที่จะเป็นมโนทวารวิถี เพราะเหตุว่าสิ้นสุดสภาพความเป็นบุคคลนั้น มโนทวารวิถีก็ไม่ต้องรับต่อ

โสตวิญญานอาศัยทวารไหน

โสตวิญญาน ก็ต้องอาศัยโสตปสาทรูปเป็นโสตทวาร

โสตวิญญาน คือ จิตที่ได้ยินในขณะนี้ จะอาศัยรูปอื่นเป็นทวารไม่ได้เลย โสตวิญญานต้องอาศัยโสตปสาทรูปเป็นโสตทวารได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้นเอง

สัมปฏิจฉันนจิตอาศัยทวารไหน

สัมปฏิจฉันนจิตอาศัยได้ทั้ง ๕ ทวาร เพราะไม่ว่าจะเป็นทางจักขุทวารวิถี คือ เมื่อปัญจทวารารวชนจิตดับไป จักขุวิญญานเกิด สัมปฏิจฉันนจิตก็เกิดต่อ โดยอาศัยจักขุปสาทรูปเป็นจักขุทวาร

และถ้าเป็นทางหู ปัญจทวารารวชนจิตดับไป โสตวิญญูญาณเกิด ดับไปแล้ว
สัมปฏิจฉันนจิตก็เกิดต่อ โดยอาศัยโสตปสาทรูปเป็นโสตทวาร

เพราะฉะนั้น สัมปฏิจฉันนจิตต้องเกิดต่อจากจักขุวิญญูญาณทางจักขุทวาร
เกิดต่อจากโสตวิญญูญาณทางโสตทวาร เกิดต่อจากขานวิญญูญาณทางขานทวาร เกิด
ต่อจากชีวหาวิญญูญาณทางชีวหาทวาร เกิดต่อจากกายวิญญูญาณทางกายทวาร
สัมปฏิจฉันนจิตจึงอาศัยทวารทั้ง ๕ เกิด

สัมปฏิจฉันนจิตอาศัยมโนทวารได้ไหม ไม่ได้ นี่เป็นเหตุที่ต้องแยกกันระหว่าง
ปัญจทวารกับมโนทวาร

และมโนทวารคืออะไร ชื่อง่าย ๆ มโนทวาร แต่ลักษณะของมโนทวารแท้ ๆ
มโนทวารจริง ๆ นั้น คืออะไร

๑๓๑๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๗

แม้ไม่มีตา ไม่มีหู ไม่มีจมูก ไม่มีลิ้น ไม่มีกาย แต่ตราบใดที่มีจิต จะไม่มีแต่เพียงปฏิสนธิและภวังค์ จะต้องมียุติจิต มีประโยชน์อะไรกับการที่ปฏิสนธิจิตเกิดและดับไป และภวังคจิตก็เกิดต่อไปเรื่อย ๆ จะเหมือนโต๊ะ เหมือนเก้าอี้ไหม เพราะเหตุว่าไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ไม่มีการคิดนึกใด ๆ เลย ถ้าเป็นแต่เพียงปฏิสนธิจิตเกิดและดับไป และภวังคจิตเกิดต่อ

แม้ว่าลักษณะของนามธรรมไม่ใช่ลักษณะของรูปธรรม เพราะนามธรรมเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ ส่วนรูปธรรมไม่ใช่สภาพรู้ มีลักษณะเฉพาะของรูปธรรมแต่ละอย่าง คือ ธาตุดินก็แข็ง มีปัจจัยเกิดขึ้นแข็งปรากฏ แต่ไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย ธาตุไฟก็เย็นหรือร้อน เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย มีลักษณะสภาพที่เย็นหรือร้อน แต่ไม่รู้อะไรเลย แต่นามธาตุเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ แม้ปฏิสนธิจิตก็เป็นสภาพที่รู้อารมณ์ แต่อารมณ์ของปฏิสนธิจิตไม่ปรากฏ เพราะเป็นอารมณ์ที่สืบต่อมาจากชาติก่อน คนละภพคนละชาติแล้ว ซึ่งขณะสุดท้ายก่อนจุติจิตจะเกิดอารมณ์ปรากฏกับบุคคลก่อนที่จะสิ้นชีวิต แต่เมื่อจุติจิตดับ สูญสิ้นความเป็นบุคคลนั้น กรรมก็ทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดสืบต่อ โดยมีอารมณ์เดียวกับขณะสุดท้ายก่อนจุติ เพราะว่าอารมณ์ของขณะสุดท้ายก่อนจุตินั้นเกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัย และต้องเป็นชนกกรรม คือ กรรมที่จะทำให้ปฏิสนธิด้วย

ทุกคนมีกรรมมากมายหลายกรรมนับไม่ถ้วน แต่เพียงกรรมหนึ่งที่จะเป็นชนกกรรม ทำให้อ่อนจุติจริง ๆ อารมณ์ใดจะปรากฏ ทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เพราะฉะนั้น สำหรับขณะสุดท้ายของชาติก่อน อารมณ์

ปรากฏ แต่ปฏิสนธิจิตในชาติใหม่สืบต่อจากจุติจิต อารมณ์ไม่ปรากฏ เพราะเป็น
อารมณ์ที่เกิดสืบต่อจากชาติก่อน ไม่ใช่อารมณ์ของชาตินี้

ชาตินี้ทุกคนเป็นคนใหม่ ไม่ใช่คนเดิมกับชาติก่อน เห็นสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งชาติก่อน
ยังไม่เห็น

ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส เป็นสุข เป็นทุกข์ในชาตินี้ ซึ่งชาติก่อนยังไม่รู้เลยว่า
จะเห็นอะไร จะได้ยินอะไร จะเป็นสุขเป็นทุกข์อย่างไร เพราะฉะนั้น ตราบใดที่ยังเป็น
ปฏิสนธิและภวังค์ จะไม่รู้อารมณ์ของโลกซึ่งตนเองเกิดขึ้น จนกว่าวิถิจิตจะเกิด

แต่สำหรับผู้ที่ไม่ได้มี หู จมูก ลิ้น กายก็ไม่มี เช่น รูปพรหมภูมิ คนที่เกิด
เป็นรูปพรหมบุคคล ไม่มีรูปปฏิสนธิ มีแต่นามขันธ์ คือ จิตและเจตสิกปฏิสนธิ
เพราะฉะนั้น ก็มีแต่นามขันธ์ ๔ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์
วิญญาณขันธ์ปฏิสนธิ จึงชื่อว่า จตุโวการภูมิ

โดยการปฏิสนธิ จะนับเป็นเอกโวการภูมิ ได้แก่ ขันธ์หนึ่งปฏิสนธิ คือ รูปขันธ์
ได้แก่ อสัณฺณสตัตาพรหมภูมิ จตุโวการภูมิ ได้แก่ นามขันธ์ ๔ ปฏิสนธิ คือ
รูปพรหมภูมิ ซึ่งไม่มีรูปปฏิสนธิเลย และปัญจโวการภูมิ ได้แก่ ภูมิที่มีขันธ์ ๕
ปฏิสนธิ คือ ภูมิที่มีทั้งนามและรูปปฏิสนธิ

เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าจะเกิดในรูปพรหมภูมิ ไม่มีรูปใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่มีตา
ไม่มีหู ไม่มีจมูก ไม่มีลิ้น ไม่มีกาย แต่เมื่อปฏิสนธิแล้วจะต้องมีทวารที่จะรู้อารมณ์ของ
ภูมินั้นด้วย ไม่ใช่มีแต่ปฏิสนธิและเป็นภวังค์ ถ้าอย่างนั้นการเป็นรูปพรหมบุคคลก็
ไม่มีความหมายอะไรเลย อุตส่าห์เจริญรูปฌาน จากความสงบเล็ก ๆ น้อย ๆ
จนกระทั่งมั่นคงขึ้นถึงอัปปนาสมาธิ จนกระทั่งเป็นรูปฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕
เห็นโทษของรูปซึ่งยังเป็นอารมณ์อยู่ จึงเพิกรูป และมีรูปเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น
สภาพของจิตก็ละเอียดขึ้น เพราะห่างไกลจากรูปซึ่งเป็นอารมณ์ โดยมีอากาศเป็น
อารมณ์ เป็นรูปฌานที่ ๑ มีวิญญาณที่มีอากาศนั่นเองเป็นอารมณ์ เป็นรูปฌานที่
๒ ไม่มีอะไรเลยเป็นอารมณ์ เป็นรูปฌานที่ ๓ และมีสัญญาอย่างละเอียด ซึ่งจะเป็น
สัญญาก็ไม่ใช่ ไม่เป็นสัญญาก็ไม่ใช่ เป็นอารมณ์ ซึ่งเป็นรูปฌานที่ ๔ นี่ก็เป็นความ

ละเอียดที่ยากที่จะเป็นไปได้ เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิสนธิจิต คือ อรูปฌานวิบากจิต ปฏิสนธิในรูปพรหมเกิดขึ้นและดับไป ภวังคจิตซึ่งเป็นอรูปฌานวิบากก็เกิดสืบต่อ ถ้าไม่มีวิถิจิตจะเป็นการเปล่าประโยชน์ไหม ไม่มีอะไรเกิดขึ้นเลย ไม่มีการรู้อารมณ์ใด ๆ ทั้งสิ้นเลย แต่สบายที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ ดีไหม ไม่ดีหรือ อยากเห็น อยากได้ยิน อยากได้กลิ่น อยากลิ้มรส อยากรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส จึงเป็นรูปพรหมไม่ได้

เพราะฉะนั้น ทุกอย่างต้องตามเหตุตามปัจจัย แต่ว่ามโนทวารวิถิจิต คือ ถึงแม้ว่าจะไม่มีจักขุปสาท ไม่มีโสตปสาท ไม่มีฆานปสาท ไม่มีชีวหาปสาท ไม่มีกายปสาท ไม่มีรูปใด ๆ เลยก็ตาม อารมณ์กระทบ ทำให้ภวังคจลนไหว ดับไป ภวังคบุปฺจเฉทะเกิดต่อ เป็นกระแสภวังคดวงสุดท้ายสำหรับดำรงภพชาติเพื่อที่จะให้จิตอื่นเกิดขึ้น กระทำกิจอื่น รู้อารมณ์อื่น ซึ่งไม่ใช่อารมณ์ของภวังค

เมื่อภวังคบุปฺจเฉทะดับไปแล้ว วิถิจิตแรก คือ มโนทวาราวชชนจิต เกิดขึ้น รู้อารมณ์ที่กระทบใจ ทุกคนมีอารมณ์กระทบใจ ถึงแม้ไม่เห็น นึก ขณะที่นึกหรือคิด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหนึ่งเรื่องใด คือ อารมณ์กระทบใจ โดยมโนทวาราวชชนะรู้อารมณ์ที่กระทบนั้นและดับไป ต่อจากนั้นชวณจิต ซึ่งได้แก่ กุศลจิต หรืออกุศลจิต หรือกิริยาจิตสำหรับพระอรหันต์ ก็เกิดดับสืบต่อ ๗ ขณะ นั่นคือมโนทวารวิถิจิต ซึ่งอาศัยภวังคบุปฺจเฉทะเป็นมโนทวาร

ถ้าภวังคบุปฺจเฉทะยังไม่เกิด วิถิจิตเกิดไม่ได้ เมื่อไม่ได้อาศัยตา ไม่ได้อาศัยหู ไม่ได้อาศัยจมูก ไม่ได้อาศัยลิ้น ไม่ได้อาศัยกาย แต่อารมณ์กระทบใจ เพราะฉะนั้น วิถิจิตที่เกิดขึ้นจึงเป็นมโนทวารวิถิจิต โดยภวังคบุปฺจเฉทะเป็นมโนทวารของมโนทวาราวชชนจิต เพราะถ้าภวังคบุปฺจเฉทะไม่เกิด มโนทวาราวชชนจิตเกิดไม่ได้ วิถิจิตเกิดไม่ได้ และก่อนที่กุศลจิตหรืออกุศลจิตจะเกิด มโนทวาราวชชนจิตต้องเกิดก่อนทุกครั้ง เพราะเป็นวิถิจิตแรก

ต้องเข้าใจว่า การที่วิถิจิตแต่ละวิถิจิตจะเกิดได้ ต้องสืบต่อเป็นลำดับกันทางปัญจทวารและทางมโนทวารอย่างไร

เพราะฉะนั้น ภาวัญปัจเจกะนั้นเองเป็นมโนทวาร และวิถิจิตแรก คือ มโนทวารารักษณจิต ซึ่งเมื่อมโนทวารารักษณจิตดับไปแล้ว เป็นอนันตรัจจัยให้กุศลจิต หรืออกุศลจิต หรือกิริยาจิตเกิดต่อ แต่อยู่ดี ๆ จะให้กุศลจิตเกิดโดยมโนทวารารักษณจิต ไม่เกิดก่อนนั้น ไม่ได้ ไม่มีทางที่กุศลจิตหรืออกุศลจิตจะเกิดได้เอง เพราะกุศลจิตและ อกุศลจิตไม่ใช่วิถิจิตแรก วิถิจิตแรกทางมโนทวารต้องเป็นมโนทวารารักษณจิต และ วิถิจิตแรกทางปัญจทวารต้องเป็นปัญจทวารารักษณจิต

ถ. ขณะที่รู้อารมณ์ทางใจ โดยไม่อาศัยทวารทั้ง ๕ ตัวอย่างเช่น เรื่องราว ที่รู้ เป็นรูปใช้ไหม

ส. เป็นรูปไม่ได้ ถ้าเป็นเรื่องก็ไม่ใช่รูป

ถ. ถ้าเป็นเรื่องราวไม่เป็นรูป ถ้าเป็นสิ่งที่รู้ทางใจในขณะที่เราคิดนึก โดยไม่ ต้องอาศัยทวารทั้ง ๕ ขณะนี้นึกคิด ถ้าไม่เป็นเรื่องราว เป็นอารมณ์ที่รับรู้ทางใจ เป็น รูปได้ไหม

ส. เป็นรูปได้ สืบต่อจากทางปัญจทวารก็ได้ หรือนึกถึงรูปด้วยสัญญา ความทรงจำก็ได้ ถ้าไม่เป็นเรื่อง

ถ. ขณะที่จิตรู้ ก็เป็นนาม

ส. สภาพรู้เป็นนามธรรม

ถ. สภาพรู้เป็นนามธรรม ทางใจก็มีทั้งรูปทั้งนามเหมือนกัน ฤๅไหม

ส. อย่าลืม จำรูป ขณะที่จำรูป มีอะไรเป็นอารมณ์ สัญญาความจำ นั้นจำรูปได้ไหม นึกถึงรูป นึกได้ไหม นึกให้ชัดเชียว นึกได้ไหม ได้ เพราะฉะนั้น ก็มี รูปเป็นอารมณ์ได้ แต่ถ้าเป็นรูปปรมาตถ์จริง ๆ ไม่ใช่เพียงความทรงจำ จะต้องเป็นรูปที่ สืบต่อจากทางปัญจทวาร

เพราะฉะนั้น จะเห็นความต่างกันของในขณะที่เห็น จักขุทวารวิถิจิตดับไป หมดแล้ว ภาวัญเกิดขึ้น มโนทวารวิถิจิตเกิดต่อ ดูเสมือนเป็นรูปเดียวกัน เพราะว่า มโนทวารวิถิจิตมีรูปที่สืบต่อจากปัญจทวารเป็นอารมณ์ นั้นตอนหนึ่ง และเมื่อไม่มีรูปที่

สืบต่อจากปัญหาวารเป็นอารมณ์ ผ่านไปนาน และนี่ถึงรูปนั้น สัญญา ความจำ
นั้นละจำรูป

สำหรับคำว่า ภวังค์ มี ๕ อย่างที่ควรจะทราบ คือ

๑. ปฐมภวังค์ ได้แก่ ภวังค์ขณะแรกต่อจากปฏิสนธิเพียงขณะเดียว และที่
กล่าวถึงปฐมภวังค์ เพราะมีรูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐาน

ปฏิสนธิจิตไม่มีรูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐาน เพราะปฏิสนธิจิตมีกำลังอ่อน
สภาพของปฏิสนธิจิตเป็นวิบากจิตซึ่งเกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัย เพิ่งเกิดขึ้นเป็น
ครั้งแรกในชาตินั้น จึงไม่เป็นสมุฏฐานที่จะให้รูปเกิดขึ้น แต่เมื่อปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว
ปฐมภวังค์ คือ ภวังค์ซึ่งเกิดสืบต่อจากปฏิสนธิ มีจิตตชรูปเกิดพร้อมกับอุปาทนของ
ปฐมภวังค์

นี่เป็นเหตุที่ควรจะได้ทราบถึงภวังค์ต่าง ๆ เพราะมีความต่างกัน

๒. ต่อจากปฐมภวังค์ คือ ภวังค์ที่ ๒ ที่ ๓ เรื่อยไป ไม่มีการนับ เพราะถ้านับ
ไม่รู้ว่าจะใช้เลขอะไร ต่อจากปฐมภวังค์มาจนกระทั่งถึงชีวิตวันนี้ ไม่ทราบว่าเป็นภวังค์
ดวงที่เท่าไรแล้ว เพราะฉะนั้น ก็เป็นภวังค์ ซึ่งหมายความว่าถึงไม่ใช่ภวังค์ดวงแรกที่เกิด
ต่อจากปฏิสนธิ ไม่ใช่ภวังค์ที่ถูกอารมณ์อื่นกระทบ ไม่ใช่ภวังค์ที่ไหวตามอารมณ์อื่นที่
กระทบ และไม่ใช่ภวังค์ดวงสุดท้ายของกระแสภวังค์ที่ดำรงภาพชาติไว้ให้จิตอื่นเกิดขึ้นรู้
อารมณ์อื่นและทำกิจอื่น

๓. อติตภวังค์ ได้แก่ ภวังค์ที่อารมณ์ผ่านปสาทรูปไปกระทบ ถ้าใช้คำว่า
อติตภวังค์ หมายความว่า อารมณ์ คือ รูป กระทบกับปสาทรูปหนึ่งปสาทรูปใดใน
๕ ปสาทรูป และก็กระทบภวังค์ ซึ่งภวังค์ที่กระทบนั้น ชื่อว่าอติตภวังค์

๔. ภวังคจลนะ คือ ภวังค์ที่ไหวตามอารมณ์อื่นที่กระทบ

๕. ภวังคุปัจเฉทะ คือ ภวังค์ดวงสุดท้ายของกระแสภวังค์ที่ดำรงภาพชาติไว้
ให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้นทำกิจอื่นและมีอารมณ์อื่น

เพราะฉะนั้น จิตที่เกิดต่อจากภวังคุปัจเฉทะ ต้องมีอารมณ์อื่น และเป็นจิตอื่น
ซึ่งไม่ใช่ภวังคจิต

สำหรับทางมโนทวารวิถีนี้อาจมีอติตถิภาวะเกิดขึ้นเพราะอารมณ์กระทบกับปสาทรูป แต่เกิดขึ้นเพราะอารมณ์กระทบจิต จึงทำให้ภวังคเจตนาเกิดขึ้นไหวตามอารมณ์ที่กระทบและดับไป ภวังคปัจจุเจตนาที่เกิดขึ้นเป็นกระแสภวังคดวงสุดท้าย และมโนทวารารมณ์จิตจึงเกิดขึ้นเป็นวิถีจิตแรกทางมโนทวาร

ถ. อารมณ์กระทบกับอติตถิภาวะ กระทบอย่างไร ปกติถ้าอารมณ์กระทบกับจิต จิตต้องรู้อารมณ์นั้น ใช่ไหม

ส. เสี่ยงกระทบกับโสตปสาท แต่ถ้าไม่กระทบกับอติตถิภาวะ จะไม่มีการได้ยินเลย

ถ. ที่ว่ากระทบกับอติตถิภาวะนั้น จริง ๆ แล้วกระทบกับปสาทรูป

ส. อติตถิภาวะ คือ ภวังคที่อารมณ์กระทบกับปสาทรูป ในขณะที่อารมณ์กระทบกับปสาทรูปนั่นเอง ก็กระทบกับภวังคด้วย ภวังคที่ถูกกระทบ ชื่อว่าอติตถิภาวะ เพราะฉะนั้น ถ้าเห็นอติตถิภาวะขณะไหน ที่ไหนในพระไตรปิฎก ก็รู้ว่าเป็นภวังคที่อารมณ์กระทบกับปสาทรูป และกระทบกับอติตถิภาวะด้วย

ถ. ในเมื่ออติตถิภาวะถูกอารมณ์กระทบ อติตถิภาวะจะรู้อารมณ์อะไร

ส. ถ้าเสียงไม่เกิดขึ้น ภวังคก็เกิดดับสืบต่อไปเรื่อย ๆ ถ้าเสียงไม่เกิดขึ้นกระทบกับโสตปสาท ภวังคจิตก็เกิดดับสืบต่อไปเป็นภวังคอยู่เรื่อย ๆ แต่เพราะเสียงเกิดและกระทบกับโสตปสาท และกระทบกับภวังค ซึ่งภวังคที่ถูกกระทบนั้นเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า เป็นภวังคที่ถูกกระทบด้วยรูปที่กระทบกับปสาท

ถ. ตอนกระทบมีลักษณะใหม่ คือ ปกติเมื่อจิตกระทบกับอารมณ์ ผัสสะจะรู้อารมณ์นั้น ใช้คำว่ากระทบ จึงสงสัยว่า ปกติอติตถิภาวะมีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิต ถ้าอติตถิภาวะถูกอารมณ์อื่นกระทบ แต่อติตถิภาวะก็ยังไม่รู้อารมณ์นั้น เพราะต้องรู้อารมณ์เดิมนั้นอยู่

ส. ยังไม่รู้ เพราะยังเป็นภวังค ภวังคเปลี่ยนอารมณ์ไม่ได้เลย แต่ว่าเมื่อรูปคือ เสียง กระทบกับโสตปสาท ไม่มีอะไรเกิดขึ้นเลยหรือ หรือว่ามีการกระทบกับภวังค จึงมีการได้ยินเกิดขึ้น เพราะถ้าไม่กระทบภวังค ก็ยังคงเป็นภวังคอยู่เรื่อย ๆ แต่การที่

เสี่ยงกระทบกับโสตปสาท เป็นปัจจัยที่จะทำให้มีการได้ยินเกิดขึ้น แต่ก่อนที่จะมีการได้ยิน จะต้องกระทบกับภวังค์ เพราะว่าจิตกำลังเป็นภวังค์อยู่

ถ. เป็นปัจจัยแก่อติตภวังค์ด้วยหรือ

ส. ไม่เป็นปัจจัยแก่อติตภวังค์ เพราะอติตภวังค์มีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิต แต่ต้องมีการกระทบ ถ้าไม่มีการกระทบ โสตปสาทรูปไม่มีความหมายเลย เพราะจิตได้ยินเกิดเองไม่ได้แน่นอน แต่จะเกิดได้ต่อเมื่อเสี่ยงกระทบกับโสตปสาทรูป เพราะฉะนั้น การที่เสี่ยงกระทบกับโสตปสาทรูปนั้นเองเป็นปัจจัยให้จิตได้ยินเกิดขึ้น โดยต้องกระทบกับภวังค์ก่อน และถ้ากระทบโดยที่ภวังคจลนะไม่เกิด ภวังคุปัจเฉทะไม่เกิด โสตทวารวิถิจิตก็เกิดไม่ได้

ที่จะได้ยินแต่ละครั้ง ต้องอาศัยปัจจัย โดยอนันตรปัจจัยด้วย ตั้งแต่ติตภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ ปัญจทวารารักษนะ นี่เป็นโดยอนันตรปัจจัยทั้งสิ้น

ปฏิสนธิเกิดขึ้นขณะเดียวและดับไป สิ้นที่สุด เล็กน้อยที่สุด ต่อจากนั้น ภวังคจิตก็เกิดดับสืบต่อ จนกว่าวิถิจิตจะเกิดเป็นวิถิจิตแรกทางมโนทวาร โดยอารมณ์กระทบใจทำให้ภวังคจลนะไหวตามอารมณ์ที่กระทบนั้นและดับไป ภวังคุปัจเฉทะเกิดต่อและกัณฑ์ เป็นมโนทวาร ต่อจากนั้นมโนทวารารักษจิตก็เกิด และดับไป

สำหรับชนวิถิจิตที่เกิดต่อจากมโนทวารารักษจิต ชวนะแรกของทุกภพทุกชาติ เป็นโลกมูลจิต โลกมูลจิตซึ่งทุกคนมีทุกวันเป็นประจำ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่สูญหายเลย เก็บสะสมเป็นปกตูปนิสสยปัจจัย ทำให้ชนวิถิแรกที่เกิดต่อจากมโนทวารารักษจิตเป็นโลกมูลจิต

พอรู้สึกตัว เพียงรู้สึกตัว ทางใจก็เป็นความยินดีพอใจแล้วในภพชาติที่เกิด น่ากลัวไหม เพียงรู้สึกตัวนิดเดียวหลังจากปฏิสนธิจิตดับไป ภวังคจิตดับไป และเริ่มรู้สึกตัวทางใจ ยังไม่เห็น ยังไม่ได้ยินอะไรทั้งสิ้น โลกชนวิถิก็เกิดดับสืบต่อ ๗ ขณะ พังแล้วกลัว ไข้ไหม แต่อย่าลืม นี่เป็นระยะที่สั้นที่สุด คือ ๗ ขณะเท่านั้น หลังจากนั้น จะมีโลกชนะเกิดอีกมากเท่าไรใครรู้บ้าง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จนกว่าจะตาย

ถ้าเทียบแล้ว โลกชนวิถีสี่ ๗ ขณะ ชวนะแรกของภพใหม่ หลังจากทีปฐิสันธิจิต ภาวสังขิต และมโนทวาราวชชนจิตดับไปแล้ว น้อยมาก เมื่อเทียบกับชีวิตประจำวัน ที่เริ่มเจริญเติบโตขึ้น ยังไม่มีอะไรเลย ตาก็ยังไม่มี หูก็ยังไม่เห็น ถ้าเกิดในครรภ์ แต่เมื่อตามีแล้ว ลองคิดถึง โลกะเท่าไร

ตั้งแต่เด็ก ก็มีความยินดีพอใจแบบเด็ก และวิจิตรขึ้นตามวันเวลา จนกว่าจะถึง เวลาที่จากโลกนี้ไป ความวิจิตรของโลกะทางตาจะมากเท่าไร และไม่ใช่ว่าเฉพาะ ทางตาเท่านั้น ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจด้วย เพราะฉะนั้น ชวนวิถีสี่ที่เป็นโลกมูลจิต ๗ ขณะแรกยังไม่แน่ว่าเท่ากับเมื่อเจริญเติบโตขึ้น และมีโลกะ ที่วิจิตรต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมากมาย ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ๆ เรื่อย ๆ โลกะที่มีอยู่แล้วยังไม่พอ ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ที่มีอยู่แล้วพอไหม ประดิษฐ์ใหม่อีก เพิ่มอีกเรื่อย ๆ

เพราะฉะนั้น จะเห็นพระมหากษัตริย์ของพระผู้มีพระภาค ซึ่งถ้าไม่ทรงแสดง พระธรรมโดยละเอียด จะไม่มีใครรู้จักตัวเองตามความเป็นจริง ถ้าท่านผู้ฟังรู้จักตัวเอง ว่าไม่ดี ถูกหรือผิด

โดยมากไม่ชอบเลยถ้ามีใครบอกว่าท่านไม่ดี แต่ตามความเป็นจริง ถ้า พระธรรมไม่ทรงแสดงไว้โดยละเอียด จะมีใครรู้ตัวบ้างว่าไม่ดีเลย ไม่ดีอย่างมากมาย ด้วย คนอื่นที่กล่าวว่าท่านไม่ดี ยังไม่รู้จักความจริงแท้ของใจของท่านซึ่งไม่ดียิ่งกว่าที่ คนอื่นเห็น หรือที่คนอื่นรู้ คนอื่นอาจจะเห็นเพียงบางครั้ง บางโอกาส บางเหตุการณ์ แต่ใจของท่านเองท่านสามารถรู้ได้จริง ๆ ว่า สะสมความไม่ดีไว้มากกว่าที่คนอื่นเห็น และผู้ใดยอมรับความจริงว่าตนเองไม่ดี ผู้นั้นก็จะเริ่มอบรมเจริญกุศลเพื่อขัดเกลา อกุศลทั้งหลายให้เบาบาง

แต่ตราบใดที่คิดว่าดีแล้ว อกุศลจะเพิ่มมากขึ้น เพราะไม่คิดที่จะละอกุศล เนื่องจากเข้าใจว่าดีแล้ว

